

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЦЕНТР

Кафедра публічного адміністрування у сфері цивільного захисту

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

магістр публічного управління та адміністрування

на тему

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИНИКНЕННЯ
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

Виконав: слухач 2 курсу,
групи ЗМДУ-18-713

Бондаренко С.В.

Керівник:
д.держ.упр., проф.

Шведун В.О.

Рецензент:
д.держ.упр., проф.

Стрельцов В.Ю.

ХАРКІВ – 2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
 Навчально-науково-виробничий центр
 Кафедра публічного адміністрування у сфері цивільного захисту

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр публічного управління та адміністрування

Спеціальність 281 "Публічне управління та адміністрування"

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного адміністрування у сфері цивільного захисту

_____ С. В. Майстро
 " ____ " _____ 2020 року

ЗАВДАННЯ

НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СЛУХАЧА

Бондаренка Сергія Володимировича

1. Тема роботи Державне управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій

Керівник роботи – Шведун Вікторія Олександрівна, д.держ.упр., проф.
 затверджені наказом ректора НУЦЗУ від "17" січня 2020 р. № 5

2. Строк подання слухачем роботи 12 червня 2020 р.

3. Вихідні дані до роботи:

4. Зміст магістерської роботи: теоретичні засади побудови системи державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій; особливості механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій; шляхи формування механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій.

5. Перелік графічного матеріалу: актуальність теми дослідження; об'єкт та предмет дослідження; мета та завдання дослідження; «дерево цілей» державного управління у сфері забезпечення цивільної безпеки; об'єкти державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру; схематичне представлення модифікацій ситуації ризику; схематичне представлення складових елементів ризику.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада керівника	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Шведун В.О., завідувач кафедри менеджменту		
2	Шведун В.О., завідувач кафедри менеджменту		
3	Шведун В.О., завідувач кафедри менеджменту		

7. Дата видачі завдання 20 січня 2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапу	Строк виконання етапу	Примітка
1	Вибір та затвердження теми	10.01.2020	
2	Оформлення бланку завдання	11.01.2020	
3	Підготовка розгорнутого плану магістерської роботи	24.01.2020	
4	Опрацювання теоретичного матеріалу за темою, підготовка 1 розділу роботи	30.03.2020	
5	Обробка емпіричних і статистичних даних, підготовка 2 розділу роботи	30.04.2020	
6	Узагальнення рекомендацій щодо вирішення досліджуваної проблеми, підготовка 3 розділу роботи	05.06.2020	
7	Доопрацювання змістовної частини роботи	09.06.2020	
8	Подача роботи на кафедру	12.06.2020	

Слухач

Бондаренко С.В.

Керівник роботи

Шведун В.О.

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота слухача Національного університету цивільного захисту України Бондаренка Сергія Володимировича «Державне управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій».

Мета роботи полягає у розробленні теоретико-практичних рекомендацій щодо розвитку державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій в Україні.

У магістерській роботі виконано такі завдання: розкрито понятійний апарат сфери формування та реалізації державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій; узагальнено закордонний державноуправлінський досвід щодо попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій і визначено можливі напрями його використання в Україні; досліджено особливості функціонування механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій; виокремлено напрями модернізації державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій; здійснено моделювання процесу вдосконалення державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій; визначено перспективи розвитку державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій.

Об'єктом дослідження виступає державне управління в системі цивільного захисту.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретико-практичні положення магістерської роботи доведено до рівня конкретних висновків, пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення процесів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	11
1.1. Теоретичні основи визначення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій у системі державного управління.....	11
1.2. Ризики виникнення надзвичайних ситуацій як об'єкт державного управління.....	19
1.3. Передумови дієвої реалізації механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій.....	27
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	34
2.1. Зарубіжний досвід державного управління ризиками надзвичайних ситуацій.....	34
2.2. Правовий механізм державного управління ризиками надзвичайних ситуацій.....	40
2.3. Організаційний механізм державного управління ризиками надзвичайних ситуацій.....	46
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	61
3.1. Напрями формування механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій.....	61

3.2. Перспективи розвитку державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій.....	68
3.3. Модернізація державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.....	78
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93

ВСТУП

Безпрецедентна інноваційна, технологічна й інженерна діяльність, яка розгорнулася в ХХ ст., особливо в останній його третині, безпосередньо пов'язана із соціально-економічним розвитком в умовах глобалізації та гарантуванням цивільної безпеки. Унаслідок науково-технічного прогресу, продуктивних сил суспільства, і викликаної ними зміни природного середовища різко збільшилася кількість ризиків та ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій (далі – НС) техногенного характеру. При цьому деякі з них, пов'язані з аваріями на потенційно небезпечних об'єктах (атомних електростанціях, гідропорудах, магістральних нафтопроводах, хімічних підприємствах та ін.), можуть завдати не тільки значних безпосередніх соціально-економічних збитків, а й привести до глобальних катаклізмів.

Отже, при аналізі НС забезпечення цивільної безпеки з позицій державноуправлінського знання можна визначати як підтримку в необхідному і достатньому кількісному й якісному стані набору ресурсів (фінансових, матеріальних тощо), а також організаційних, економічних і правових інструментів адміністрування. До них варто віднести здійснення страхування, ризик-менеджменту, антикризового управління, аудиту безпеки, аутсорсингу, ліцензування, установлення плати за негативний вплив на навколишнє середовище, застосування засобів дозволу та заборони тощо. Сьогодні склалася ситуація, за якої фундаментальна та прикладна наука не має у своєму арсеналі достатні знання щодо перспективних методів і засобів мінімізації ризиків виникнення і розвитку НС унаслідок загроз природного і техногенного характеру, що негативно позначається на рівні забезпечення цивільної безпеки. Зважаючи на це, виникає потреба в обґрунтуванні державноуправлінських механізмів, які дозволять використовувати найбільш ефективні інструменти та методи управління природною та техногенною складовими цивільної безпеки, а також забезпечити зниження ризиків виникнення і розвитку надзвичайних

ситуацій. У даному контексті вважаємо, що обрана тема магістерського дослідження є актуальною, своєчасною і відповідає запитам сьогодення.

Питання методології та розробки різних аспектів застосування кількісних і якісних методів державного управління у сфері соціально-економічної безпеки, а також визначення її рівня у певній мірі знайшли своє відображення в наукових розробках М. Андрієнка, С. Белая, І. Богданова, О. Борисенко, В. Буркова, А. Дегтяра, В. Дзюндзюка, С. Домбровської, Т. Іванової, А. Ілларіонова, О. Іляш, Д. Карамішева, В. Коврегін, О. Крюкова, С. Майстра, В. Настюк, Н. Нижник, В. Пилипчука, Г. Пономаренко, І. Приходька, Є. Романенка, Г. Ситника, В. Степанова, В. Стрельцова, В. Фурашева, А. Халецької та ін. [12; 48; 66; 74; 105; 126; 129; 130; 141; 162; 170; 171; 232; 263; 266; 290; 300; 342; 403; 411].

Щодо проблем державного управління виникненням ризиків, кризових явищ у тій чи іншій сфері суспільної діяльності, у тому числі й у сфері цивільного захисту, то їх розв'язанням займалася значна кількість вітчизняних і закордонних учених, а саме: Д. Аллен, С. Андреев, В. Базилевич, А. Белоусов, Д. Бланд, І. Бланк, М. Буланова, В. Вітлинський, П. Волянський, Ф. Вонг, Н. Внукова, О. Гаманкова, В. Глущенко, О. Дзьобань, О. Залетов, О. Євсюков, Р. Клейн, І. Кринична, М. Криштанович, М. Кулешов, Є. Маслов, Дж. Мішра, А. Ромін, О. Назаренко, Д. Полковниченко, С. Полторак, В. Садковий, О. Скрипник, О. Соболю, А. Терент'єва, В. Тищенко, Е. Уткін, Е. Хампе, А. Хендерсон, В. Шахов, І. Шпильовий, М. Ямада та ін.

Незважаючи на те, що питанням оцінки й прогнозування ризиків у різних видах господарської діяльності та сферах життєдіяльності на сьогодні приділяється більше уваги як у спеціальних науково-теоретичних, так і в практичних дослідженнях, проблема ризиків виникнення і розвитку надзвичайних ситуацій залишається досить складною і недостатньо методологічно вивченою. Неоднозначність трактування понятійного

апарату, важливих положень теорії ризиків, зокрема, їх класифікації, загальної теорії та методології ризику, необхідність удосконалення методів їх аналізу ускладнює використання господарюючими суб'єктами відповідного науково-теоретичного апарату.

Мета магістерської роботи полягає у розробленні теоретико-практичних рекомендацій щодо розвитку державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій в Україні.

З урахуванням наведеного визначення мети магістерського дослідження, виділено такі її основні завдання:

- розкрити понятійний апарат сфери формування та реалізації державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій;

- узагальнити закордонний державноуправлінський досвід щодо попередження та ліквідації НС і визначити можливі напрямки його використання в Україні;

- дослідити особливості функціонування механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій;

- виокремити напрями модернізації державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій;

- здійснити моделювання процесу вдосконалення державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій;

- визначити перспективи розвитку державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій.

Об'єктом дослідження виступає державне управління в системі цивільного захисту.

Предмет дослідження – державне управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій.

Методи дослідження. Для досягнення означеної мети та вирішення поставлених завдань у магістерській роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, які ґрунтуються на сучасних засадах науки державне управління, ризикології та інших споріднених наук, а саме:

– наукового узагальнення та логічного аналізу для вивчення питання розробленості в науковій літературі процесів формування механізмів державного управління ризиками виникнення НС, а також їх розвитку;

– екстраполяції, який дозволив визначити можливості впровадження елементів зарубіжного досвіду щодо форм і методів реалізації публічного управління ризиками виникнення НС у вітчизняну державноуправлінську практику (зокрема аудиту цивільної безпеки й аутсорсингу);

– методи сходження від абстрактного до конкретного, що дали змогу сформулювати концептуальні положення щодо алгоритму адаптації аутсорсингу до використання в державній системі попередження та ліквідації НС, розширити та доповнити понятійно-категоріальний апарат дослідження у цій сфері;

– компаративного аналізу, який дозволив порівняти досвід закордонних, зокрема, європейських країн, щодо створення систем профілактики виникнення випадків надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків;

– структурно-функціональний, за допомогою яких було всебічно вивчені структура Державної служби України з надзвичайних ситуацій, її складові, зв'язки між ними щодо попередження та ліквідації НС, їх завдання й особливості виконуваних функцій;

– контент-аналізу, який надав можливість дослідити особливості розвитку нормативно-правового механізму державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій;

– синтезу та моделювання, що дозволили сформулювати положення Концепції модернізації методів, засобів і форм державного управління ризиками виникнення НС, а також розробити інтегральний механізм державного управління ними;

– ретроспективного аналізу, який уможливив проведення оцінки ретроспективного розподілу надзвичайних ситуацій в Україні відносно їх характеру походження та масштабу розповсюдження;

– економіко-математичного моделювання, за допомогою якого визначено та проаналізовано майбутню кількість надзвичайних ситуацій на

основі минулих тенденцій зміни їх кількості та складу.

Для визначення й обґрунтування напрямів і підходів до вдосконалення механізмів державного управління ризиками виникнення НС було використано системний метод, а також прогнозування, програмно-ціловий.

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, укази Президента України, постанови Уряду України, офіційні дані Державної служби статистики України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та інших органів державної влади. Крім того, в якості джерел інформації використано науково-теоретичні та методичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених, звітні матеріали наукових досліджень в означеній вище площині тощо.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, та списку використаних джерел. Робота нараховує 8 рисунків. Список використаних джерел включає 451 найменування.

Наукова новизна магістерської роботи й отриманих результатів полягає в вирішенні актуального наукового завдання щодо розробки та впровадження теоретико-практичних рекомендацій відносно розвитку державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретико-практичні положення магістерської роботи доведено до рівня конкретних висновків, пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення процесів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

1.1 Теоретичні основи визначення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій у системі державного управління

Загальнодержавною проблемою в нашій країні є попередження НС природного і техногенного характеру, максимальне зниження масштабів матеріальних, соціальних та інших втрат. У даний час стало зрозумілим, що сталого розвитку України та її регіонів може бути досягнуто шляхом ліквідації наслідків НС, а принципово іншим шляхом, зокрема за допомогою вчасного прогнозування НС природного і техногенного характеру та їх попередження. Для реалізації нової стратегії сталого розвитку України та її регіонів, а також здійснення виваженого реформування системи державного управління й реагування на НС [318; 318] безпосередньо необхідна розробка методів і засобів прогнозування та попередження і, насамперед, тих, що пов'язані з оцінюванням ризику, здійснення превентивних заходів щодо попередження та забезпечення публічними інституціями готовності до реагування на такі ситуації.

Погоджуємося із В. Андроном, С. Домбровською, С. Назаренко, О. Семків, О. Трушом та ін. [9; 16; 17], що безпека населення і територій, тобто прийнятний рівень безпеки населення, досягається шляхом управління природними ризиками (стихійними лихами) та техногенними (аваріями й катастрофами). З огляду на це «дерево цілей» державного управління у сфері забезпечення цивільної безпеки можна представити таким чином (рис. 1.1): довгострокові цілі такого державного управління в масштабі окремої країни визначаються на основі концепції сталого її розвитку (така стратегія в Україні була прийнята у 2015 році), середньострокові цілі – на основі

концепції прийняттого ризику, а короткострокові цілі – на основі концепції виправданого ризику.

Рисунок 1.1 – «Дерево цілей» державного управління у сфері забезпечення цивільної безпеки

Група вчених С. Домбровська, В. Коврегін, А. Ромін, В. Садковий та ін. справедливо зазначає, що під природним ризиком варто розуміти можливість небажаних наслідків від небезпечних природних процесів й явищ, а під техногенним – можливість небажаних наслідків від небезпечних техногенних явищ (аварій і катастроф на об'єктах техносфери), а також погіршення навколишнього природного середовища через промислові викиди в процесі господарської діяльності (що є сферою діяльності екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища) [129; 337].

Слід зауважити, що природний і техногенний ризики досліджують у межах технократичної концепції, представниками якої можна вважати М. Кулешова, А. Коссе, А. Максимова, Д. Полковниченка, С. Пономаренка, О. Соболя та ін. [201; 208; 297; 301]. Згідно із цією концепцією природний і техногенний ризики вимірюються імовірною величиною втрат за певний проміжок часу. Завчасне передбачення ризику та загроз, виявлення факторів, що впливають на сталий розвиток територій, вжиття заходів щодо його зниження шляхом цілеспрямованої зміни цих факторів з урахуванням ефективності заходів, що вживаються, становить об'єкт державного управління ризиком виникнення НС.

В узагальненому вигляді дефінітивне визначення державного управління ризиком виникнення НС у системі публічного адміністрування, яке дають М. Кулешов, А. Коссе, А. Максимов, Д. Полковниченко, С. Пономаренко, О. Соболю та ін., включає таке: розробку й обґрунтування оптимальних і за необхідності оперативних програм діяльності, покликаних ефективно реалізовувати управлінські рішення у сфері забезпечення соціально-економічної безпеки. Головний елемент цього виду діяльності – процес раціонального розподілу обмежених ресурсів на зниження різних видів ризику з метою досягнення такого рівня безпеки населення і навколишнього природного середовища, який тільки необхідний або можливий, з позиції дії економічних і соціальних чинників. Підґрунтя означеного процесу становить функція контролінгу, складовими якої є моніторинг навколишнього природного середовища й аналіз ризику виникнення НС.

Варто зазначити, що деякі вчені (С. Андреев, А. Білоусов, О. А. Мельниченко та ін. [9; 63; 246]) слушно пропонують також розглядати державне управління ризиком виникнення НС у межах функції контролінгу, але з уточненням, що таке управління ризиком виникнення НС представляє собою цілеспрямовану діяльність щодо реалізації найкращого з можливих способів зменшення ризиків до рівня, який суспільство вважає прийнятним,

виходячи з існуючих обмежень на ресурси і час, базу якої (діяльності) становить оцінювання ризику.

Окрім того, для державного управління ризиком виникнення НС також використовується підхід, заснований на суб'єктивних судженнях, який передбачає свідоме неврахування соціально-економічних аспектів, що в значній мірі визначають рівень безпеки особистості та суспільства. Разом із тим, практико орієнтований науковий підхід до прийняття управлінських рішень з метою забезпечення сталого розвитку суспільства та держави, тобто забезпечення безпеки людини і навколишнього його середовища в умовах підвищення якості життя кожного індивідуума, вимагає зваженого і неупередженого мислення, заснованого на кількісному аналізі ризику й наслідків від прийнятих подібних рішень. Ці рішення приймаються в межах системи державного управління ризиками.

Важливою складовою частиною соціального управління має стати система державного управління ризиками виникнення НС або, як її ще називають М. Криштанович, Г. Ситник та ін., управління природною, техногенною та соціальною безпекою України, її регіонів і населення [206; 342]).

Відповідно до чинного законодавства держава – ключовий суб'єкт гарантування та підтримки безпеки громадян. У силу цього, як такий суб'єкт, держава здійснює свої функції через систему органів, які відносяться до законодавчої, виконавчої та судової гілки влади, а також через громадські та інші об'єднання й організації, які виконують контрольні-наглядові функції, зокрема й моніторинг. Для їх здійснення громадські та інші об'єднання й організації, як важливі суб'єкти безпеки, мають відповідні права й обов'язки, необхідні для її забезпечення, які визначені Постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [315]. У продовження відзначимо, що інший бік реалізації цих правомочностей є пріоритети національних інтересів України,

визначені в ст. 6 Закону України «Про основи національної безпеки України» [316]. У ньому закріплено, що забезпечення екологічно- і техногеннобезпечних умов життєдіяльності громадян і соціального розвитку передбачає збереження навколишнього природного середовища.

З огляду на це можна констатувати, що об'єктами національної безпеки, а також державного управління ризиками виникнення НС техногенного і природного характеру є (рис. 1.2): по-перше, громадяни (їх права та свободи), по-друге, соціум (його морально-етичні, соціо-культурні, матеріальні й інтелектуальні цінності), по-третє, навколишнє природне середовище, і, по-четверте, держава (її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність).

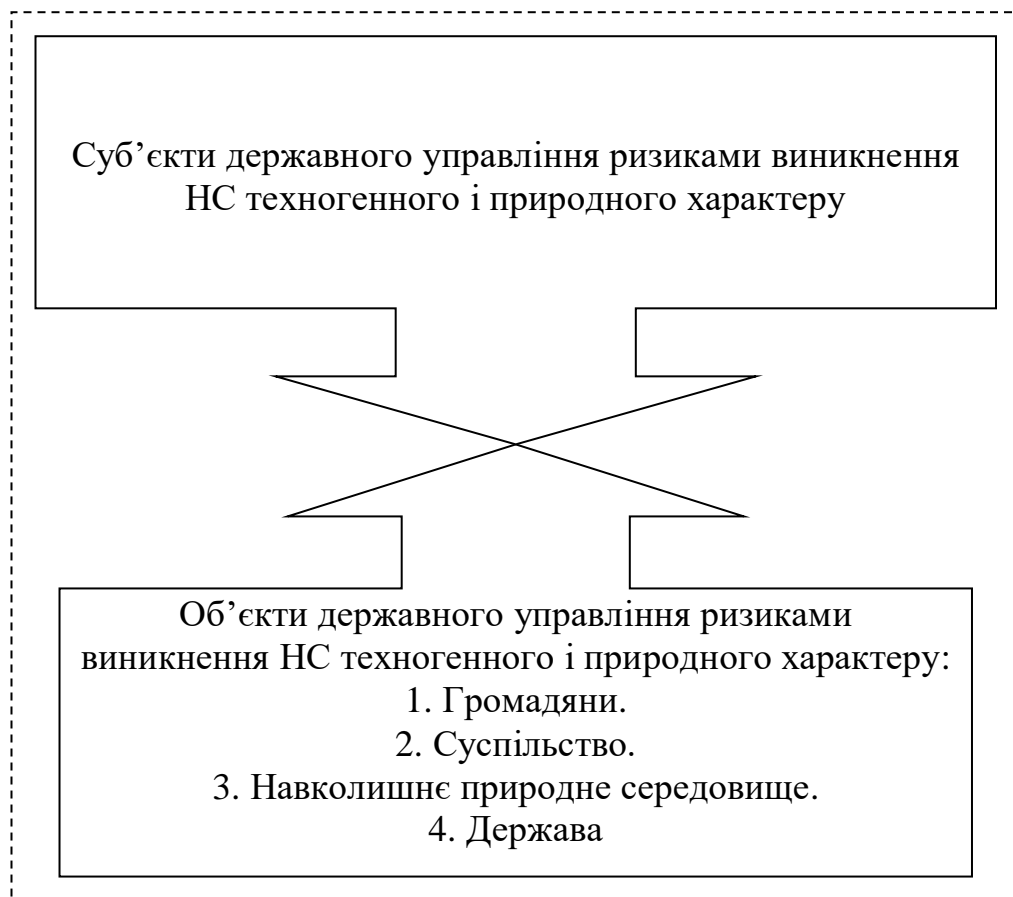

Рисунок 1.2 – Об'єкти державного управління ризиками виникнення НС техногенного і природного характеру

Запорукою ефективності державного управління ризиками виникнення

НС є системність його формування та подальшої реалізації. Однак перед тим як детермінувати складові цієї системності, тобто від чого вона залежить, слід з початку дати визначення «системи».

Зважаючи на викладене, можемо стверджувати, що забезпечення системи безпеки передбачає захист населення, сфер, галузей і об'єктів економіки та національного надбання держави від дії негативних наслідків НС. Така система є невід'ємною частиною державотворення та державної внутрішньої і зовнішньої політики, як найважливішої форми реалізації державного управління відповідними суб'єктами – органами державної влади й місцевого самоврядування за участі підприємств, організацій, установ і громадян. Упровадження же державної політики у сфері захисту населення і територій (забезпечення цивільної та соціально-економічної безпеки) від НС охоплює таке: запобігання їх виникненню й адекватне реагування, базис якого становить система вітчизняного та міжнародного законодавства, об'єднане в одне правове поле.

Отже, з позиції системності запорукою дієвості здійснення державного управління ризиками виникнення НС є таке:

- система моніторингу, аналізу ризику і прогнозування надзвичайних ситуацій як основи діяльності щодо зниження ризиків НС;
- система попередження НС і механізми державного регулювання ризиків;
- система ліквідації НС, включаючи оперативне реагування на НС, технічні засоби і технології проведення аварійно-рятувальних робіт, першочергового життєзабезпечення і реабілітації постраждалого населення;
- система підготовки керівного складу органів управління, фахівців і населення в області зниження ризиків і пом'якшення наслідків НС.

Щодо аналізу ризику для населення і територій від НС, то він заснований на використанні різних концепцій, методів та методик, і відбувається за такою логічною схемою:

- 1) ідентифікація небезпек, моніторинг навколишнього природного

середовища;

- 2) аналіз (оцінювання і прогноз) загроз;
- 3) аналіз уразливості територій;
- 4) аналіз ризику НС на території;
- 5) аналіз індивідуального ризику для населення;
- 6) порівняння його з прийнятним ризиком і прийняття рішення про доцільність проведення заходів із захисту;
- 7) обґрунтування і реалізація раціональних заходів захисту;
- 8) підготовка сил і засобів для проведення аварійно-рятувальних робіт;
- 9) створення необхідних резервів для пом'якшення наслідків НС.

На сучасному етапі розвитку фундаментальної та прикладної науки запропоновані та застосовуються такі концепції аналізу ризику, які можна експлікувати на ситуацію виникнення НС (рис. 1.4):

– технічна (технократична) концепція, заснована на аналізі відносних частот виникнення НС як способі визначення їх імовірностей. При застосуванні цієї концепції наявні статистичні дані узагальнюються та визначаються середні показники за масштабом і часом виникнення НС, а також їх вплив на населення;

– економічна концепція, у межах якої аналіз ризику розглядається як частина витратно-прибуткового дослідження. В останньому ризику розглядаються як можливі втрати, що виникають через настання тих або інших подій або дій. Кінцева мета полягає в розподілі ресурсів таким чином, щоб максимізувати їх корисність для суспільства;

– психологічна концепція концентрується навколо досліджень міжіндивідуальних переваг щодо вірогідності з метою пояснити, чому люди реагують відповідно до їх сприйняття ризику, а не об'єктивного рівня ризиків або наукової їх оцінки;

– соціальна (культурологічна) концепція заснована на соціальній інтерпретації небажаних наслідків з урахуванням групових цінностей і

інтересів. Соціологічний аналіз ризику пов'язує судження в суспільстві щодо ризику з особистими або суспільними цінностями й інтересами. Культурологічний підхід передбачає, що наявні культурні прототипи визначають напрям думок окремих особистостей, соціально-економічних систем, змушуючи їх приймати одні цінності та відкидати інші.

Для забезпечення ефективного державного управління системою щодо зниження ризиків і пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій в цілому необхідно виділити в ній ряд підсистем, які можуть бути розглянуті з позиції їх статички та динаміки, складаючись при цьому в інтегральний механізм державного управління у досліджуваній сфері. На нашу думку, у вузькому значенні він представляє собою сукупність органів публічного управління, методів і засобів, за допомогою яких вони впливають (через заходи) на об'єкт державного управління для найбільш ефективного досягнення завдань, які становлять «дерево» (систему) цілей.

На підставі такого визначення можемо виокремити такі основні елементи інтегрального механізму державного управління ризиками виникнення НС, що варто віднести до керуючої його підсистеми, яка реалізує функції держави:

- органи державного та регіонального управління (загальної та спеціальної компетенції);
- кадрова складова (працівники підрозділів органів державного та регіонального управління);
- інформаційно-управлінська, зокрема інформаційно-аналітична складова (зв'язки, потоки, джерела тощо);
- низка методів державного управління ризиком виникнення НС (правові, організаційні, економічні й інформаційні);
- засоби, технології та інший допоміжний управлінський інструментарій, необхідний для управління ризиком виникнення НС.

Щодо методів державного управління ризиком виникнення надзвичайних ситуацій, то вони, на наш погляд, охоплюють таке:

- 1) систему моніторингу довкілля;
- 2) прогнозування та ліквідацію надзвичайних ситуацій на потенційно небезпечних промислових об'єктах та ін.

Для своєчасного отримання достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та потенційно небезпечних об'єктів повинні бути здійснені такі заходи:

- 1) створений єдиний центр прийому й обробки інформації, що надходить від різних систем і органів виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції;
- 2) постійно оновлювані відомчі системи спостереження за кількістю пунктів контролю та їх оснащення;
- 3) створені автоматизовані системи моніторингу та прогнозування, засновані на сучасних засобах дистанційного зондування, у тому числі повітряного і космічного базування;
- 4) створений банк даних про потенційно небезпечні виробництва і статистичних даних про аварії на них в інтересах оцінки (прогнозу) ризику НС;
- 5) розроблені й затверджені методики прогнозу виникнення та розвитку небезпечних природних і техногенних явищ.

1.2 Ризики виникнення надзвичайних ситуацій як об'єкт державного управління

Серед різних видів ситуацій, з якими в реальній дійсності стикаються суб'єкти історичної дії, особливе місце займають ситуації ризику. Функціонуванню та розвитку багатьох суспільних процесів притаманні елементи невизначеності. Це зумовлює появу ситуацій, які не мають однозначного характеру розвитку подій і, відтак, результату. Якщо існує можливість кількісно й якісно визначити ступінь ймовірності того або іншого варіанту, то це і буде ситуація ризику.

Узагальнюючи напрацювання науковців [98; 137; 201] щодо характеристики ситуації ризику, можемо в систематизованому вигляді вказати декілька її (ситуацій) модифікації, а саме:

1. Суб'єкт робить вибір з кількох альтернатив, і має об'єктивні ймовірності отримання передбачуваного результату, що ґрунтуються, наприклад, на перевірених статистичних дослідженнях.

2. Вірогідність настання очікуваного результату може бути оцінена тільки на основі суб'єктивних оцінок, тобто суб'єкт має справу з суб'єктивними ймовірностями.

3. Суб'єкт у процесі вибору у своєму розпорядженні має як об'єктивні, так і суб'єктивні ймовірності (рис. 1.3).

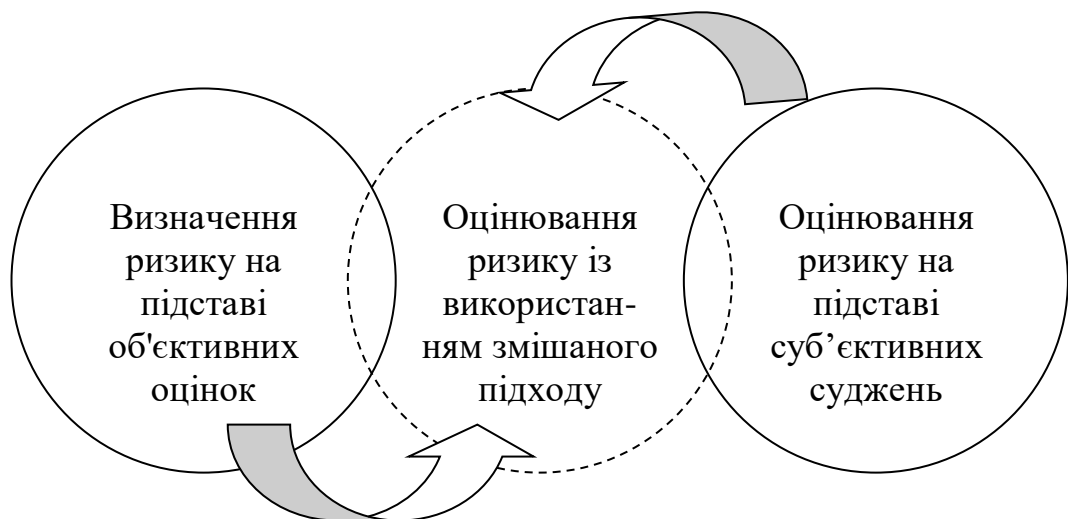

Рисунок 1.3 – Схематичне представлення модифікацій ситуації ризику

Прагнучи «зняти» ризиковану ситуацію, суб'єкт робить вибір і прагне реалізувати його. Цей процес знаходить своє відображення в понятті «ризик». Останній існує як на стадії вибору рішення, так і на стадії його реалізації. І в цьому, і в іншому випадку ризик постає моделлю зняття суб'єктом невизначеності, способом практичного вирішення протиріччя при неясному розвитку протилежних тенденцій у конкретних обставинах. Це дозволяє визначити ризик як діяльність, пов'язану з подоланням

невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого є можливість кількісно й якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети.

Кількісна й якісна характеристика ймовірності, яка визначається, знаходить своє вираження в терміні «ступінь ризику». Розглянемо, у чому полягає сутність кількісного й якісного підходів до визначення критерію ступеня ризику і його оцінки в тих ситуаціях, де він може бути використаний.

Якщо діяльність в умовах невизначеності пов'язана з прийняттям рішень, що володіють різним ступенем ризику, то цілком доречні питання: «Що є критерієм, який визначає ступінь ризику?», «Рішення, з якою величиною ризику, можуть прийматися в тих чи інших видах діяльності?», «Як можна оцінити можливі результати цих рішень?».

Кількісний метод оцінки ступеня ризику має обмежену сферу застосування і може використовуватися в ситуаціях ризику, у ході здійснення яких якісні характеристики не мають принципового значення, наприклад, під час виявлення частки ризику в лотереях.

Рішення, вибране в умовах невизначеності, володіє деякою ймовірністю досягнення бажаного результату, а також невдачі і ймовірністю відхилення від передбачуваної мети. Кількісна величина цих видів ймовірності в діапазоні від 0 (повна невдача) до 1 (100%, повний успіх) визначає ступінь ризику. Таким чином, ступінь ризику залежить від міри врахованої невизначеності, яка оцінюється тим або іншим способом.

Оскільки ступінь ризику залежить від оцінки невизначеності, то кількісні зміни ймовірності здійснення обраного варіанту, настання передбачуваної події зумовлюють зміну якісного стану ризику. Ці переходи є межею між різними типами ступеня ризику. Кількісно вона може бути розрахована за допомогою відповідних математичних методів. Використання цих методів дозволяє виділити декілька типів рішень і дій з різним ступенем ризику, а саме:

- із мінімальним ризиком;
- із середнім ступенем ризику;
- із високим ступенем ризику;
- із максимальним ризиком.

Ті, хто ототожнюють ризик з можливою удачею, вважають, що діяльність в умовах невизначеності повинна ґрунтуватися на максимальному ризику. Ті ж, хто зводить ризик до можливої небезпеки, невдачі, вважають, що така діяльність має здійснюватися в межах мінімального ризику.

Щодо здійснення практичних дій у ситуації ризику (модифікації якого наведені на рис. 1.3), то доцільно враховувати три головні елементи ризику, а саме (рис. 1.4):

- 1) ймовірність отримання бажаного результату;
- 2) ймовірність настання небажаних наслідків під час вибору альтернативи і її реалізації;
- 3) ймовірність відхилення від обраної мети.

При цьому можливі відхилення як негативного, так і позитивного характеру.

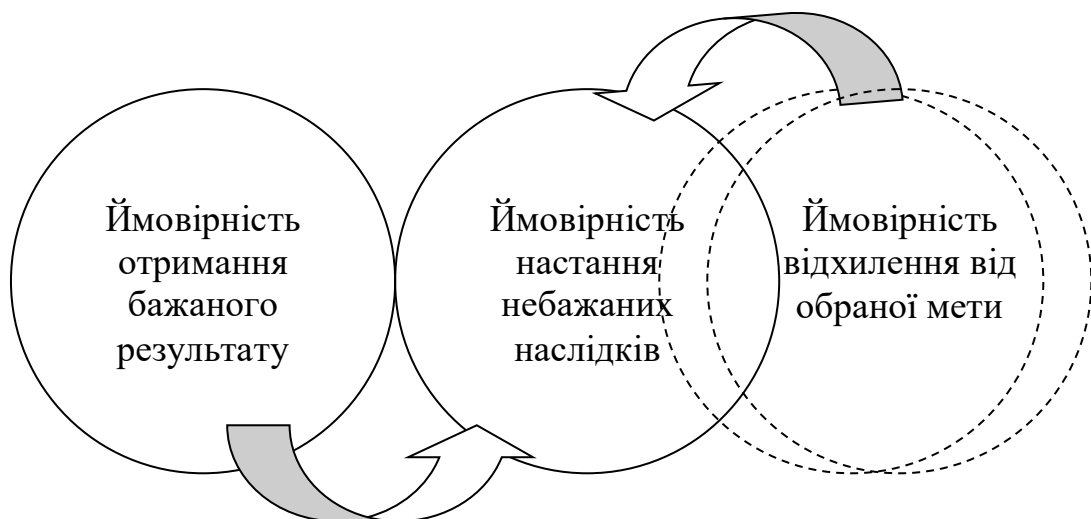

Рисунок 1.4 – Схематичне представлення складових елементів ризику

Якісний аналіз ризику передбачає таке:

- виявлення всього його спектру;

- опис характеру ризику;
- його класифікацію та групування;
- аналіз початкових допущень [201, с. 338–339].

З огляду на наведені складові якісного аналізу ризику можемо зауважити, що вони в алгоритмі управління ним відносяться до функціонального блоку «ідентифікації ризику». Його змінює блок робіт, пов'язаних із зниженням ризику до мінімального рівня, який, звісно, допустимо досяжний. Даний блок на практиці отримав назву, зважаючи на принцип, який покладено в його основу, тобто «ALARA» [439]. Як зазначалося вище, мінімальний рівень ризику (зокрема при небезпеці виникнення НС) передбачає, що він має дорівнювати нулю. Однак досягнути такий рівень – це надмета, тому доцільним є дотримання принципу «ALARA», якому має передувати типологізація ризиків в соціально-економічних системах.

У науковій літературі існують не тільки відмінності в розумінні змісту поняття «ризик», а й різні точки зору з приводу суб'єктивної й об'єктивної природи ризику.

Ряд авторів (Ф. Гетані, Р. Лукиша, О. Труш та ін.) виходить з передумови того, що ризик – категорія об'єктивна, яка дозволяє регулювати відносини між людьми, що виникають унаслідок перетворення можливості (можливої небезпеки) у дійсність. Ризик при цьому розглядається, як поняття, що представляє собою можливу небезпеку випадкового настання негативних (особистих і майнових) наслідків [436; 440; 449].

Досить широко поширена суб'єктивна концепція ризику [47; 134; 215]. Вона виходить з того, що ризик завжди суб'єктивний, оскільки виступає як оцінка людиною вчинку, як свідомий вибір з урахуванням можливих альтернатив. Суб'єктивна концепція орієнтована на суб'єкт дії, і враховує усвідомлення наслідків, вибір варіанту поведінки, що обґрунтовує покладання відповідних зобов'язань або звільнення від них. Оскільки, з точки зору цієї концепції, прояв ризику завжди пов'язаний із волею і

свідомістю людини, то ризик – це вибір варіанту поведінки з урахуванням небезпеки, загрози, можливих наслідків.

Однак більш підходящою для аналізу реальної діяльності є теорія ризику, що інтегрує в собі об'єктивний і суб'єктивний підходи.

Ризик пов'язаний з вибором певних альтернатив, розрахунком ймовірностей їх результату – у цьому його суб'єктивна сторона. Крім того, вона проявляється і в тому, що люди неоднаково сприймають одну і ту ж величину ризику через відмінності психологічних, моральних, політичних орієнтацій, принципів і цінностей тощо. Однак величина ризику не тільки суб'єктивна, але й об'єктивна, оскільки вона є формою якісно-кількісного вираження реально існуючої невизначеності.

Об'єктивність ризику проявляється і в тому, що це поняття відображає реально існуючі в суспільному житті явища. Причому ризик існує незалежно від того, чи усвідомлюють його наявність чи ні, ураховують або ігнорують його. Так само як людина не в змозі скасувати дію природно-історичних законів (хоча вона може і не знати про них), вона не може нейтралізувати й ситуації ризику, незалежно від того, хоче цього людина чи ні. Об'єктивність ризику пов'язана і з тим, що він породжується процесами як суб'єктивного характеру, так і такими, існування яких, у кінцевому підсумку, не залежить від свідомості людини.

У колективній свідомості людей широко поширені судження про ризик, як про можливу небезпеку або невдачі. Подібна точка зору поділяється й деякими вченими, які вважають, що ризик – це міра очікуваної невдачі, неблагополуччя в діяльності, небезпека настання для здоров'я людини несприятливих наслідків, певні явища, настання яких містить можливість матеріальних втрат, можливий збиток або невдачу в будь-якій діяльності [51; 187]. Таким чином, виділяється, зокрема, така риса ризику, як можливість, міра передбачуваної невдачі, небезпека щодо конкретного виду діяльності. Як зазначено вище, зв'язок небезпеки і ризику простежується й в етимології цих термінів [441]. Ототожнення ризику з небезпекою, має дуже

давню історію. Поряд з цим ризику властива низка ознак, серед яких більшість дослідників цього феномену і респондентів проведеного соціологічного опитування [237; 258; 450] виділяють суперечливість, альтернативність і невизначеність (рис. 1.5).

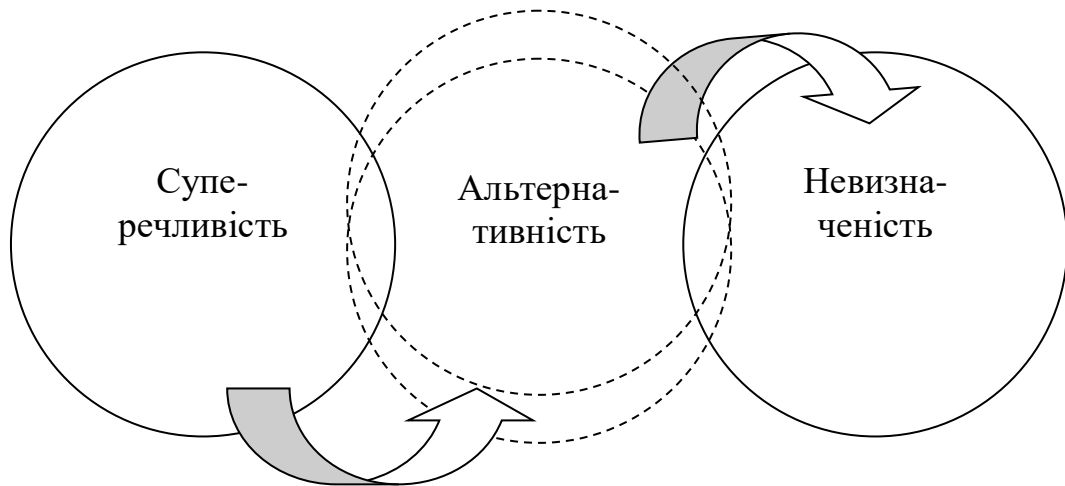

Рисунок 1.5 – Схематичне представлення головних атрибутивних ознак ризику

Суперечливість, як риса соціального різновиду ризику, проявляється в різних аспектах. Представляючи собою різновид діяльності і виконуючи специфічні соціальні функції, ризик орієнтований на отримання суспільно значущих результатів неординарними, новими способами в умовах невизначеності і ситуації неминучого вибору. Тим самим він дозволяє долати консерватизм, догматизм, психологічні бар'єри, що перешкоджають упровадженню нових, перспективних видів діяльності, стереотипи, що виступають гальмом суспільного розвитку, і забезпечити здійснення ініціатив, новаторських ідей, соціальних експериментів, спрямованих на досягнення успіху. Це властивість ризику має важливі екологічні, політичні та духовно-моральні наслідки, оскільки прискорює суспільний і технічний прогрес, справляє позитивний вплив на громадську думку, духовну атмосферу суспільства. З цим згодні більше половини опитаних громадян (59,6%) [251].

Разом із тим, ризик веде до суб'єктивізму, гальмування соціального

прогресу, до тих чи інших соціально-економічних витрат. В умовах неповної вихідної інформації, у ситуації ризику «альтернатива» обирається без належного врахування об'єктивних закономірностей розвитку соціального явища, по відношенню до якого приймається рішення. Саме так вважають майже 70% громадян України, при цьому значну активність при виборі такого судження виявляють люди з вищою освітою (92,6% опитаних респондентів) і середньо-спеціальною освітою (89,5% опитаних респондентів).

Така властивість ризику, як альтернативність, пов'язана із тим, що він передбачає необхідність вибору з двох або декількох можливих варіантів. Там, де немає вибору, не виникає ризикована ситуація, а, відтак, не буде ризику. Таким чином вважає більшість опитаних респондентів (66,7%) [251].

Залежно від конкретного змісту ситуації ризику альтернативність володіє різним ступенем складності і вирішується різними способами. Якщо в життєвих ситуаціях вибір здійснюється, як правило, на основі минулого досвіду й інтуїції, то при оптимальному вирішенні тієї чи іншої адміністративного, виробничого або суспільно-політичного завдання додатково потрібні спеціальні методи (так, вважають 77,6% опитаних респондентів).

Отже, можемо зауважити, що ризик визначають як ситуативну характеристику діяльності, яка полягає у невизначеності її результату. У даному випадку поняттю ризик відповідають три основних взаємопов'язаних значення, а саме:

1) ризик – міра очікуваної невдачі при неуспіху в будь-якій діяльності, яка визначається поєднанням ймовірності неуспіху і ступенем несприятливих наслідків дій;

2) ризик – дія, яка може привести до будь-якої втрати (програшу, травми, збитку тощо);

3) ризик – ситуація вибору між двома варіантами дій, з одного боку, більш привабливого за можливими результатами, з другого – менш

привабливого, однак більш надійнішого.

Варто зазначити, що організація аналізу ризиків може відбуватися в декілька етапів, серед них загальновідомі такі:

- 1) відбір кваліфікованих і досвідчених кадрів (команди експертів), за необхідності підвищення їхнього професійного рівня;
- 2) розробка спеціальних запитань, проведення консультацій;
- 3) обрання необхідних технічних засобів аналізу ризику;
- 4) ідентифікація його чинників ризику й їх ранжування;
- 5) вироблення деталізованої моделі дії ризику;
- 6) визначення взаємозв'язку частоти ризиків і збитків, які можуть бути завдані, тобто «сукупного ефекту дії ризиків»;
- 7) підготовка звіту за результатами аналізу ризику.

1.3 Передумови дієвої реалізації механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій

Проблема належного забезпечення взаємовідносин між суб'єктами й об'єктами державного управління у сфері цивільного захисту (див. рис. 1.2) має вкрай важливі правовий і соціально-політичний аспекти. Від них, як детермінант суб'єктивного й об'єктивного характеру (див. рис. 1.7), багато в чому залежить ефективність функціонування всієї системи державного управління такою сферою, що передбачають легітимацію прийнятих законів.

Державноуправлінська традиція розрізнення легального та правового аспектів [288], тобто офіційно закріпленого, і легітимного, охоплює затвердження норм, вимог, зразків поведінки, які при цьому мають суспільну підтримку та визнання серед населення. На значимість для людей таких принципів і правил поведінки свого часу вказував М. Вебер [79]. Він висловив тезу, згідно з якою легітимний соціальний порядок має набагато більший ефект (дію) і стійкість ніж порядок, заснований на формальній

законності.

Варто відзначити, що оптимізація правового та соціально-політичного механізму діяльності єдиної системи державного управління у сфері цивільного захисту безпосередньо пов'язана із проблемою співвідношення легальності та легітимності, тому що розробка та прийняття нормативно-правової бази функціонування такої системи є не самоціллю, а засобом підвищення її ефективності, і ефект від нього буде залежати, у більшій мірі, від отриманого нормативно-правовою базою легітимного статусу. Іншими словами, закон повинен бути не тільки прийнятий офіційно і стати легальним, тобто бути сприйнятий громадськістю. Наскільки посилено йде процес легітимації нормативно-правового забезпечення державного управління ризиками виникнення НС, свідчать зокрема дані соціологічних досліджень та інша інформація, отримана в межах «зворотного зв'язку».

Налагодження «зворотного зв'язку» є обов'язковим компонентом соціально-політичного механізму функціонування єдиної системи державного управління у сфері цивільного захисту, яке передбачає здійснення збору й обміну інформації, пов'язаної з настанням НС. Як правило, вона (робота) обмежується моніторингом стану навколишнього середовища, обстановки на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглих до них територіях. Недостатньо враховується при цьому, що населення також є об'єктом НС і його «потенційна небезпека», і значимість як соціально-політичного чинника повинні ретельно вивчатися і братися до уваги. Відзначаються повсюдно недоліки формування у населення необхідної правової культури і рівня правосвідомості в даній сфері свідчать про недоліки роботи в даній сфері.

Необхідність відстеження громадської думки з питань НС, стимулювання легітимності визначається законодавчою базою, її подальшим удосконаленням, і, безперечно, за рахунок більш точного виконання прийнятих нормативно-правових актів. Закон, навіть якщо його зміст адекватно відображає та враховує потреби й інтереси суспільства,

функціонально не має ніякого значення, якщо його будуть постійно порушувати або ігнорувати. Тому важливим є не тільки прийняття закону, а й підготовка умов для його практичного використання, зокрема, за рахунок чіткої роботи державних органів, узгодження його змісту з громадською думкою, залученням громадськості до процесу правозастосування.

Одним з механізмів реалізації державної політики у сфері безпеки, захисту населення і територій є програмно-цільове планування і забезпечення здійснення програмних заходів.

Маючи параметри НС і їх наслідків можна досить чітко розрахувати, скільки потрібно матеріальних і кадрових ресурсів, але при цьому складним видається прогнозування дії соціально-політичних чинників, тобто ролі яку вони відіграють у конкретних обставинах.

Особливе місце в проблемі адаптації правового простору до НС займає питання співвідношення повноважень, функцій виконавчих місцевих органів влади і рятувальних служб. Виконавчі органи влади мають певну компетенцію, яка в НС може бути змінена, як правило, у бік її звуження за рахунок перерозподілу владних повноважень на користь рятувальних служб. У цьому контексті варто вказати на перетин інтересів і функцій виконавчих органів влади та рятувальних служб, з метою унеможливлення їх дублювання і, тим самим, підвищення ефективності. Безперечно, багато чого залежить від конкретних організаційних зусиль керівників, але ці зусилля будуть більш продуктивними, якщо вони раціонально регламентовані буквою закону.

Питання, яке пов'язано із можливістю трансформації правового простору за умови настання НС – це питання дотримання прав людини за цих умов. Особливий правовий статус території НС, мобілізаційний характер дій органів державного управління зумовлює не тільки вимушену зміну методів керівництва, а й обмеження деяких демократичних соціально-політичних норм, наприклад, з метою оптимального реагування на НС й усунення її наслідків можуть бути обмежені права людини на свободу слова, свободу пересування тощо. Однак і в цьому випадку необхідно встановити той

правовий баланс, який не дозволяє ігнорувати найважливіші права людини та громадянина – на захист життя, здоров'я і майна в разі виникнення НС, але при цьому кожна людина повинна сама піклуватися про власну безпеку. Власне йдеться про необхідність знаходження можливості збалансованого поєднання прав людини в умовах НС з її обов'язками.

Ураховуючи міжнародно-визнані принципи, які декларують збалансоване дотримання прав людини і забезпечення ефективних дій органів державного управління в умовах надзвичайних ситуацій, в Україні доречно розробити та прийняти етичну хартію, підґрунтя якої становлять принципи деонтології як учення та системи, заснованої на правилах поведінки, оскільки саме вони лежать в основі поняття боргу й обов'язку.

Ще одне питання стосується протиправної діяльності громадян в умовах НС. Такі умови є сприятливим середовищем для протиправної поведінки частини громадян. Важкі наслідки НС і зміна правового поля іноді провокують людей на протиправні дії, наприклад, на мародерство. Тому так важливо в таких умовах особливо ретельно стежити за правовими дисципліною та порядком, і вживати необхідні заходи щодо припинення протиправних дій.

Принагідно відзначимо, що основними завданнями підготовки населення до захисту від НС є такі: навчання всіх груп суспільства правилам поведінки й основним засобам захисту, прийомам надання першої медичної допомоги постраждалим. Спеціальні програми навчання передбачені для працівників у сфері виробництва й обслуговування; учнів; населення, що не зайняте у сфері виробництва й обслуговування; працівників органів виконавчої влади, місцевого самоврядування; керівників підприємств, установ та організацій. Одним з пріоритетних серед цих напрямків слід уважати підготовку учнівської молоді. Існуючий раніше в загальноосвітніх установах навчальний курс військової підготовки в 1991 році був замінений «Основами безпеки життєдіяльності». Їх мета – формування у дітей молодших класів і підлітків установки на досягнення особистої і колективної

безпеки, набуття ними навичок розпізнавання й оцінки небезпечної ситуації, поведінки в екстремальних умовах. У подальшому ці знання та навички у сфері безпеки життєдіяльності поглиблюються під час навчання у вищих навчальних закладах.

Варто підкреслити, що під час реалізації освітніх функцій в означеній сфері можна стикнутися з низкою труднощів. Це недоліки концептуальних розробок і методик навчання населення. Накопичено великий практичний досвід, сформована унікальна інформаційна база, але ці надбання повинні систематизуватися й оновлюватися з огляду на вимоги часу, і служити засобом оптимізації освітнього процесу населення у сфері захисту від НС.

В умовах НС відбувається накопичення девіантного потенціалу соціуму, тому доречно виокремлювати девіантні наслідки. До них варто віднести зростання числа психічних захворювань, посилення схильності людей до вжиття алкоголю, наркотичних засобів і, нарешті, активізацію кримінальної поведінки. Не можна не зазначити, що девіантна поведінка, тобто відхилення від моральних і правових норм, в екстремальних обставинах може служити засобом самозахисту. Однак у будь-якому випадку девіантні наслідки дії НС мають деструктивний вплив на соціально-політичну ситуацію в регіоні, де вони виникли.

Соціальні наслідки НС, серед яких виокремлюють два типи. До першого типу соціальних наслідків НС відносяться пост фактичні зміни в суспільстві, а саме: зниження рівня життя населення внаслідок втрати майна, пошкодження соціальної інфраструктури, зростання безробіття тощо. НС можуть вплинути на соціальну структуру, збільшуючи в ній групу маргінально налаштованих людей, яким було нанесено значної матеріальної шкоди, через що вони втратили свій соціальний статус і соціальну ідентичність. Тому так важливо громадянами, які через настання НС зазнали суттєвих втрат забезпечити відновлення їхнього соціального положення.

Другий тип соціальних наслідків НС відображає стан міжгрупових і міжособистісних відносин, що склалися в умовах НС. У складних соціальних

обставинах протиріччя інтересів різних груп населення, наприклад, корінних жителів і вимушених переселенців, можуть приймати конфліктний характер.

Крім того, відбувається поділ населення за:

- соціально психологічними ознаками і здатністю адаптуватися до НС (наприклад, людей, схильних до фрустрації, і людей стресостійких);
- рівнем і характером нанесених збитків (у вигляді матеріальної та моральної шкоди) тощо.

Соціально-культурні наслідки НС. Під впливом НС може змінитися домінанта ціннісних орієнтацій частини населення. Так, вважається, що переживання НС допомагає людині обрати для себе найбільш підходяще релігійне вірування. Однак подібного роду зміни вкрай складно проаналізувати в силу їх індивідуальності та конфіденційності, але в контексті концептуальної класифікації наслідків НС слід брати до уваги також і ці зміни в соціумі.

Політичні наслідки НС виявляються, як і соціальні, у двох основних типах: з одного боку, у змінах політичних орієнтацій населення, а з другого – у розкритті його протестного потенціалу [43; 63]. Залежно від діяльності органів державної влади в умовах НС їх авторитет серед населення може зростати або, навпаки, знижуватися. На рівень довіри населення до органів державної влади може впливати ієрархічний щабель, на якому знаходиться цей орган влади в організаційно-інституційній системі державного управління (центральний, регіональний і місцевий рівень).

Одночасно може відбуватися зміна електоральних переваг виборців (політизація або зовсім деполітизація їхніх поглядів), наприклад, якщо органи державної влади надають недостатню допомогу населенню для ліквідації наслідків НС, не виконують своїх обіцянок, то, вочевидь, подібне ігнорування інтересів постраждалих унаслідок НС значною мірою вплине на їх рівень довіри до цих органів.

Крім того, політичні наслідки НС проявляються в радикалізації

політичних поглядів населення і, як правило, супроводжуються зростанням протестного потенціалу [47; 177; 182]. При цьому зміщується шкала переваг різних форм протесту від м'яких (зокрема, підписання петицій, подання е-петицій, активізація громадськості в питаннях голосування за них тощо) до жорстких (вияву актів громадянської непокори, проведення незаконних зібрань, мітингів тощо). Зростаючий потенціал останнього виду соціально-політичного протесту привертає до себе увагу опозиційних сил, у тому числі екстремістського характеру, які намагаються скористатися ситуацією.

Слід позначити ще один аспект політичних наслідків НС – міжнародний. Транскордонні НС у змозі вплинути на взаємини держав, які потрапили в зону цих НС. Іноді НС використовуються іншими державами для вирішення своїх завдань, коли суперник на міжнародній арені більш вразливий. Наприклад, після Шікотанського землетрусу в Росії в 1994 році загострилися політичні відносини з Японією, яка, скориставшись ситуацією, посилила тиск щодо вирішення питання про, так звані, «північні території» [313]. При цьому Уряд Японії не дозволив вітчизняним ученим взяти участь у спільних з Росією дослідженнях цього землетрусу.

У цілому, усі вищенаведені види соціально-політичних наслідків НС характеризують рівень підготовки людей до умов надзвичайних ситуацій, і в значній мірі визначають рівень ризику існуючих суспільно-політичних відносин. Узагальнюючи вектори впливу соціально-політичних наслідків НС, запропоновані в науковій літературі [298; 439; 440; 450], доцільно звести їх до трьох основних напрямів, а саме:

1) вектор соціальної напруженості (який починається від соціальної солідарності і закінчується соціальними конфліктами);

2) вектор політичної стабільності (який охоплює шкалу від політичної консолідації до радикальних політичних акцій протесту);

3) вектор соціально-політичної стійкості (градієнтами якого виступають, з одного боку, соціально-політична інтеграція, а з другого –

повна суспільно-політична дезінтеграція).

Кожен з цих векторів впливу пов'язаний із соціально-політичним механізмом Єдиної державної системи попередження і ліквідації НС таким чином, що чим більш позитивними є соціально-політичні наслідки НС (або менш негативними), тим вищою є ефективність дії цього механізму

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

2.1 Зарубіжний досвід державного управління ризиками надзвичайних ситуацій

У ряді країн, зокрема, таких, як США, Австралія та Канада серед спільних особливостей функціонування систем державного управління надзвичайними ситуаціями, зокрема, профілактики їх настання та розвитку, слід виділити спеціальні органи, до компетенції яких входить управління, орієнтоване на зменшення втрат життя і власності, захисту національної інфраструктури від виникнення надзвичайних ситуацій усіх можливих типів та ліквідації їх наслідків. Однак у подібних органів відсутні власні спеціальні формування, які дозволили б їм безпосередньо виконувати поставлені завдання. Що стосується, наприклад, США, то в даній країні Міністерство внутрішньої безпеки поєднує переважну кількість державних інституцій, що відносяться до попередження і протидії наслідкам надзвичайних ситуацій, що виникли в результаті терористичної діяльності, катастроф природного та техногенного походження [172, с. 41–42].

У 1979 році було започатковано Федеральне агентство управління надзвичайними ситуаціями, яке містить низку підрозділів управлінського та функціонального призначення, а також має відділи регіонального масштабу, діяльність яких спрямована на підтримку контактів з представниками федеральних міністерств і відомств, що мають власні органи в межах

регіонів, а також з відділами управління надзвичайними ситуаціями на рівні штатів. Однак з урахуванням того, що на конституційному рівні існує розмежування повноважень в масштабі федерального уряду та уряду штату, Федеральне агентство управління надзвичайними ситуаціями не може видати наказ щодо евакуації або забезпечити його виконання, а лише має можливість надати допомогу владі штату. Виходячи з цього, подібне дублювання функцій унаслідок наявності великої кількості органів управління і відповідних формувань тимчасового характеру є недоліком функціонування системи державного управління надзвичайними ситуаціями та попередження їх настання та розвитку, адже її складність перешкоджає здійсненню централізованого управління надзвичайними ситуаціями з єдиного центру.

Подібною є система органів державного управління щодо захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню в Австралії, де функціонує Служба з дій у надзвичайних ситуаціях. Вона являє собою координуючий орган державної влади стосовно розробки національної стратегії, планів і програм боротьби з різнохарактерними загрозами життю населення й територіям та їх впровадження в період як воєнного, так і мирного часу. Відповідно, на базі Служби з дій у надзвичайних ситуаціях здійснюється підготовка фахівців та навчання населення діям у разі настання та розвитку надзвичайних ситуацій. Служба з дій у надзвичайних ситуаціях сприяє процесам удосконалення систем оповіщення та зв'язку, а також надання фінансової допомоги органам влади постраждалих територій.

Стратегічне й оперативне управління системою цивільної оборони у Канаді здійснюється безпосередньо прем'єр-міністром і міністром федерального уряду відповідно. Функціонування системи управління цивільною обороною забезпечується через діяльність Агентства надзвичайної готовності Канади.

Проблеми забезпечення цивільного захисту у Німеччині вирішуються Міністерством внутрішніх справ. Окремі федеральні міністерства є відповідальними за всі види забезпечення зазначеної діяльності, тому при Міністерстві внутрішніх справ функціонує постійний комітет з цивільної оборони, якому є підвідомчими територіальні відділи системи управління цивільної оборони. З метою забезпечення оперативної свободи дій збройних сил протягом воєнного часу в країні створено відповідні органи управління, головними з яких є територіальні адміністративно-господарчі органи воєнних округів, діяльність яких тісно пов'язана з функціонуванням органів державного управління [64, с. 53].

У Франції система запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та їх ліквідації є складовою частиною національної оборони країни. Управління цією системою здійснюється міністром внутрішніх справ за допомогою Департаменту цивільного захисту. Існують також спеціальні органи управління цивільним захистом. Так, на регіональному та місцевому рівнях управління цивільним захистом здійснюється головою відповідної адміністрації, який може залучати до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій сили та засоби цивільного захисту, наявні на території, що є йому підвідомчою. Основою управління цивільним захистом на місцях є управління ризиками настання та розвитку надзвичайних ситуацій. У цілому, у Франції відповідальність держави за цивільний захист поєднується з усіма рівнями державної влади під час виконання завдань цивільного захисту [254, с. 17].

Загальне управління системою захисту населення і територій від виникнення надзвичайних ситуацій та їх ліквідація у Великобританії здійснюється Міністерством внутрішніх справ через діяльність відповідного управління і міжміністерського планового комітету, який здійснює координацію діяльності міністерств та відомств. Реалізацію заходів із захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій на місцевому рівні здійснюють ради графств, адміністративних районів і муніципалітетів міст

через спеціально сформовані планові комітети, які протягом воєнного часу об'єднуються в округи цивільної оборони, забезпечуючи тісну взаємодію з органами військового командування країни та НАТО. Проте у системи захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій відсутні власні сили і засоби окрім корпусу спостереження, який здійснює радіаційну розвідку і дозиметричний контроль [217, с. 196].

Загальне управління цивільною обороною країни у Нідерландах здійснюється Міністерством внутрішніх справ через головне управління цивільною обороною. Комісари провінцій забезпечують загальне управління в межах округів. Що ж до безпосереднього управління цивільною обороною в округах, то воно відноситься до компетенції начальників штабів. На рівні районів питання цивільного захисту вирішуються спеціальними радами, а на рівні общин – бургомістрами, яким підпорядковується низка служб (протипожежна, медична, поліцейська, комунальних послуг та соціального забезпечення).

Питання цивільної оборони в Іспанії на загальнонаціональному рівні координуються міністром внутрішніх справ. Ним очолюється Рада цивільної оборони, яка, в свою чергу, є державним органом, що розробляє програми дій у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій. Крім того, в Іспанії функціонують Консультативна рада та Національний центр з оцінки надзвичайних ситуацій. На місцевому рівні завдання з цивільної оборони вирішуються через муніципалітети та органи управління провінціями. Крім того, слід зазначити, що діяльність стосовно цивільного захисту є також частково обов'язками регіональних органів самоуправління.

Що стосується Італії, то в цій країні функціонує спеціальна Національна служба цивільної оборони, яка на державному рівні управляється міністром у справах координації цивільної оборони через міністерство цивільної оборони. З цією метою було сформовано Національну комісію з прогнозування можливих випадків настання та розвитку надзвичайних ситуацій та їх запобігання. Єдине управління цивільним

захистом здійснюється оперативним комітетом цивільного захисту. До його складу входять представники вищого керівництва державних органів влади.

Цивільний захист у Швейцарії та Швеції здійснюється через військові відомства в межах системи управління цивільною обороною. Інші європейські країни не мають окремих відомств, що є відповідальними за цивільний захист. Подібні функції забезпечуються різнохарактерними спеціалізованими структурами, зосередженими, переважно, у міністерствах внутрішніх справ.

Японія не має спеціально створеної організаційної структури для забезпечення захисту від надзвичайних ситуацій на рівні держави. Зазначена функція покладається на Центральну раду захисту від надзвичайних ситуацій, яка підпорядкована прем'єр-міністру та відповідним радам префектур (на чолі з губернаторами префектур) та населених пунктів, мерам міст і старостам сіл. До складу Центральної ради входять керівники провідних міністерств і відомств країни, президент товариства Червоного Хреста Японії і голова директорської ради банків країни.

Як результат розвитку міжнародного співробітництва у сфері цивільної оборони та цивільного захисту, було створено низку міжнародних органів, які забезпечують взаємодію систем цивільного захисту європейських держав для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій глобального масштабу. Зокрема, функціонує Міжнародна організація цивільного захисту, започаткована в 1959 році, до складу якої входять сорок дві держави. Основним завданням цієї організації є підвищення рівня захисту людей у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій на основі регіональної взаємодії. Міжнародною організацією цивільного захисту було прийнято Конвенцію про скоординовану допомогу в надзвичайних ситуаціях.

У цілому, аналіз закордонного, зокрема, європейського досвіду створення систем профілактики виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації наслідків їх розвитку, а також перспектив удосконалення державного управління в цій сфері свідчить про те, що, незважаючи на

наявність як спільних так і відмінних рис у подібних структурах, вони вирішують аналогічні завдання. Ці завдання стосуються:

- планування заходів щодо профілактики настання та розвитку надзвичайних ситуацій, забезпечення відповідного реагування на них;
- здійснення ефективного державного управління в умовах настання та розвитку надзвичайних ситуацій;
- навчання населення діям, що є необхідними в умовах настання та розвитку надзвичайних ситуацій та підготовка персоналу до виконання відповідних покладених на нього завдань [357, с. 121–123].

При цьому слід звернути увагу на те, що в сучасних умовах більшість країн орієнтується на цивільний захист населення від природних, техногенних, соціальних та воєнних надзвичайних ситуацій замість цивільної оборони.

Таким чином, на нинішньому етапі системи цивільного захисту є цілком сформованими, вони функціонують і координуються Головним комітетом НАТО з розробки планів цивільного захисту в умовах надзвичайних ситуацій. Системи захисту населення та територій від природних, техногенних, соціальних і військових надзвичайних ситуацій уможливають ефективний захист життєдіяльності людей і суспільства в цілому, об'єктів економіки й інфраструктури в разі випадків їх настання та розвитку. При цьому всі країни мають сучасні системи управління силами і засобами цивільного захисту, оптимально організовані системи підготовки керівного складу і персоналу формувань аварійно-рятувального призначення та навчання населення діям у випадках настання та розвитку різнохарактерних надзвичайних ситуацій [217, с. 192].

При цьому необхідно звернути увагу на досвід країн Європейського Союзу стосовно реформування державного управління в умовах надзвичайних ситуацій. Збільшення кількості стихійних лих, техногенних катастроф і терористичних актів на території країн ЄС змусило Європейську Комісію здійснити аналіз проблем, пов'язаних з реагуванням на випадки

настання та розвитку надзвичайних ситуацій, а також оцінити відповідні можливості. Зокрема, серед подібних проблем виділено:

- відсутність єдиних систематизованих планів дій у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій;
- недостатня взаємодія під час використання національних і регіональних ресурсів, що виділяються для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;
- брак системності у підходах урядів країн-членів Європейського Союзу до реагування на кризові явища.

Серед ключових заходів організаційного характеру відносно вдосконалення системи реагування на випадки настання та розвитку надзвичайних ситуацій визначено формування Європейських сил цивільного захисту та забезпечення можливості їх діяльності на віддалених територіях країн-членів ЄС. Ці сили повинні відповідати за ліквідацію наслідків кризових ситуацій і техногенних катастроф та негайне реагування на основні ризики у сфері цивільної безпеки [390, с. 413–417].

2.2 Правовий механізм державного управління ризиками надзвичайних ситуацій

В нинішніх умовах в Україні правовий механізм державного управління у сфері цивільного захисту, зокрема, стосовно ризиків настання та розвитку надзвичайних ситуацій, потребує вдосконалення за наступними напрямками:

- державна політика у сфері цивільного захисту відносно забезпечення функціонування державної системи з профілактики і реагування на випадки настання та розвитку надзвичайних ситуацій;
- забезпечення безпеки громадськості та довкілля, профілактика настання та розвитку надзвичайних ситуацій;

- збільшення рівня стійкості функціонування економічних об'єктів у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій;
- забезпечення профілактики надзвичайних ситуацій та усунення їх наслідків з матеріально-технічної й фінансової точки зору;
- забезпечення державного нагляду і контролю за реалізацією заходів щодо підтримки безпеки громадськості від випадків настання та розвитку надзвичайних ситуацій [87; 207].

У загальному випадку роль правового механізму державного управління профілактикою надзвичайних ситуацій та усунення їх наслідків є визначальною виходячи з того, що він дозволяє:

- організувати розподіл збору й обробки інформації з різних рівнів державного управління надзвичайними ситуаціями;
- оптимізувати процес побудови системи підтримки прийняття рішень і співвіднесення її з системою відповідальності за недотримання законодавчо встановлених норм;
- раціоналізувати взаємозв'язок експертної оцінки з діями посадовців, до повноважень яких входить державне управління у сфері цивільного захисту;
- визначити межі свободи щодо прийняття посадовою особою рішень стосовно державного управління у сфері цивільного захисту;
- розподілити функції, права й обов'язки учасників державного управління стосовно сфери цивільного захисту;
- здійснити упорядкування часового навантаження, потрібного для впровадження державно-управлінських функцій стосовно цивільного захисту [10; 267; 290].

Перш ніж безпосередньо розглядати правовий механізм державного управління у сфері цивільного захисту, зокрема, стосовно ризиків настання та розвитку надзвичайних ситуацій, доцільно розглянути дефініцію правового забезпечення управління у загальному випадку.

Так, визначення правового забезпечення управління уперше було зафіксоване в управлінській науці стосовно кібернетичних систем, які мали у своєму складі людину як частину автоматизованої системи управління. Пізніше було надано визначення правового забезпечення управління як засобу управління відносно визначеної практичної сфери.

Фактично є можливість визначити правове забезпечення управління в якості формування та підтримки конструктивних характеристик організаційно-функціонального характеру, які притаманні системам управління, через здійснення упорядкованого впливу всіх наявних юридичних засобів.

У цілому, система правового забезпечення державного управління надзвичайними ситуаціями, зокрема, ризиками їх настання та розвитку, складається з сукупності законів та підзаконних нормативно-правових актів, які формують правове поле для забезпечення діяльності органів держави і життєзабезпечення населення в умовах настання та розвитку надзвичайних ситуацій [54; 272; 300].

У цілому, на нинішньому етапі нормативно-правову базу державного управління профілактикою настання та розвитку надзвичайних ситуацій складають закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України тощо.

Зокрема, серед законів України ключовими слід уважати такі:

- Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI [178];
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кодексу цивільного захисту» від 02.10.2012 № 5404-VI [148];
- Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 № 1645-III [150];
- Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13.07.2000 № 1908-III [151];

- Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III;
- Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06.04.2000 № 1644-III [152];
- Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [153];
- Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 № 1550-III [154];
- Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27.02.1991 № 791а-XII [155].

В Україні регулювання процесів профілактики надзвичайних ситуацій та реагування на випадки їх настання та розвитку здійснюється комплексно з правової точки зору. Переважно подібне регулювання концентрується на галузях адміністративного, екологічного та трудового права.

Проте необхідно проаналізувати особливості еволюції вітчизняного законодавства стосовно сфери цивільного захисту.

Так, у процесі вирішення проблеми підтримки громадської безпеки з організаційно-правової точки зору провідні країни світу поступово вдосконалювали власне законодавство відносно надзвичайних ситуацій – від затвердження законів, що регулювали дії в умовах настання та розвитку конкретних видів небезпек до ухвалення законів, що регламентували загальні концептуальні дії.

Протягом останніх років в Україні було вдосконалено концепцію державного управління в умовах надзвичайних ситуацій. Подібні заходи зумовлені тим, що питання безпеки та захисту населення, а також економічних і культурних об'єктів від настання та розвитку надзвичайних ситуацій нині сприймаються як складова державної безпеки з визнанням пріоритету саме цивільного захисту населення та територій від різнохарактерних загроз, що можуть виникнути протягом мирного часу на

відміну від вирішення проблем цивільної оборони, орієнтованої на воєнний час. Так, на нинішньому етапі здійснюється пошук раціональної моделі забезпечення цивільного захисту з прийняттям до уваги функціонального принципу реагування з боку держави на випадки настання та розвитку надзвичайних ситуацій замість використання галузевого принципу [321, с. 190–191].

Проте розвиток державної системи цивільного захисту в Україні супроводжувався наявністю суттєвої кількості колізій законодавства, орієнтованого на регулювання надзвичайних ситуацій, а також фактичного функціонування децентралізованої системи прогнозування, профілактики, виявлення та нейтралізації надзвичайних ситуацій на державному рівні.

У цьому контексті необхідно звернути увагу на прийняття у 2012 році Кодексу цивільного захисту, який регулює відносини, пов'язані з захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, права й обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності.

Прийняття Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI забезпечило низку таких переваг:

- кодифікація законодавства, що регулювало надзвичайні ситуації;
- уніфікація термінологічної бази нормативно-правових актів стосовно цивільного захисту;
- усунення дублюючих управлінських функцій органів публічної влади [178].

Відносно нормативно-правового забезпечення щодо державного управління надзвичайними ситуаціями, зокрема, їх профілактики.

Правові норми у цій сфері до прийняття Кодексу регулювали близько 10 законів України, при цьому частина з них втратила свою актуальність та

потребувала скасування. Крім того, деякі закони, зокрема, Закон України «Про Цивільну оборону України» та Закон України «Про правові засади цивільного захисту» дублювали одне одного стосовно термінології [87; 337].

Відповідно, метою прийняття Кодексу цивільного захисту було усунення суперечностей та дублювання законодавства, розмежування повноважень і функцій центральних і місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання, а також визначення у єдиному законодавчому акті засад державної політики у сфері цивільного захисту.

Так, після введення в дію Кодексу цивільного захисту втратили чинність:

- Закон України “Про Цивільну оборону України”;
- Закон України “Про пожежну безпеку”;
- Закон України “Про загальну структуру і чисельність військ Цивільної оборони”;
- Закон України “Про війська Цивільної оборони України”;
- Закон України “Про аварійно-рятувальні служби”;
- Закон України “Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру”;
- Закон України “Про правові засади цивільного захисту”.

Проте, як наслідок скасування зазначених законів, з'явилася низка питань, пов'язаних з браком термінологічного апарату в сфері цивільного захисту.

Проте, як наслідок скасування зазначених законів, з'явилася низка питань, пов'язаних з браком термінологічного апарату в сфері цивільного захисту. Так, у статті 2 «Визначення термінів» Кодексу цивільного захисту України присутнє визначення дефініції «запобігання виникненню надзвичайних ситуацій», яке розглядається в якості комплексу заходів правового, соціально-економічного, політичного, організаційно-технічного, санітарно-гігієнічного характеру, орієнтованих на регулювання безпеки з техногенної та природної точки зору, оцінку рівнів можливих ризиків,

попереднє реагування на загрозу настання та розвитку надзвичайної ситуації враховуючи інформацію, що надійшла як результат здійснення експертизи, моніторингу, різнохарактерних досліджень і прогнозів відносно вірогідного перебігу подій з метою недопущення їх трансформації у надзвичайну ситуацію або зменшення її можливих наслідків [178].

Крім того, термін «ризик» присутній і у визначеннях пожежної та техногенної безпеки. Так, відповідно до Кодексу цивільного захисту України, під пожежною безпекою розуміється відсутність ризику настання та розвитку і розвитку пожеж, що є неприпустимим, та пов'язана з цим вірогідність нанесення шкоди населенню, довкіллю та матеріальним цінностям.

Що стосується визначення техногенної безпеки, то в цьому контексті розуміється відсутність ризику настання та розвитку аварій або катастроф в межах об'єктів, що є потенційно небезпечними, а також стосовно діяльності суб'єктів господарювання, які можуть спричинити їх настання та розвиток. Через техногенну безпеку характеризується рівень захисту населення та територій від техногенних надзвичайних ситуацій [397, с. 90–93].

Проте необхідно відмітити, що в межах існуючого правового механізму державного управління ризиками надзвичайних ситуацій відсутні чіткі затверджені інструкції щодо реалізації положень законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів стосовно попередження цих ризиків, а також відсутній дієвий механізм щодо контролю профілактики виникнення надзвичайних ситуацій. У цьому контексті необхідно відмітити, що на нинішньому етапі відсутнє чітке розмежування повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування щодо здійснення зазначеного контролю.

2.3 Організаційний механізм державного управління ризиками надзвичайних ситуацій

Організаційний механізм державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій в Україні протягом останнього десятиріччя неодноразово підлягав реорганізації. Подібні зміни перш за все спричинені трансформацією системи цивільної оборони до системи цивільного захисту.

У загальному випадку, що стосується дефініції “цивільна оборона”, то уперше її було закріплено у вітчизняній нормативно-правовій базі у Законі України “Про цивільну оборону України” від 03.02.1993 № 2974-ХІІ. У даному нормативно-правовому акті цивільну оборону біло визначено у якості державної системи, що містила органи управління, сили та засоби, які формуються з метою захисту населення від наслідків техногенних, екологічних, природних та воєнних надзвичайних ситуацій.

При цьому система цивільної оборони містила такі складові:

- органи виконавчої влади на всіх рівнях;
- інші центральні органи виконавчої влади;
- місцеві державні адміністрації;
- керівництво підприємств, організацій та установ незалежно від форми власності та сфери діяльності;
- сили і засоби, до функцій яких відносилося виконання завдань стосовно цивільної оборони;
- фонди, що містили ресурси фінансового, медичного та матеріально-технічного характеру (резерв на випадок настання та розвитку надзвичайної ситуації);
- системи інформаційного забезпечення, оповіщення населення та зв'язку;
- спеціально уповноважений орган виконавчої влади, функціями якого було забезпечення цивільної оборони;
- система навчальних закладів та курсів, орієнтованих на підготовку та перепідготовку фахівців з цивільної оборони та населення;
- служби цивільної оборони [347].

Зокрема, органи виконавчої влади на всіх рівнях виконували функції щодо забезпечення захисту населення, а також регулювали дії щодо

профілактики надзвичайних ситуацій, а також реагування на випадки їх настання та розвитку, в межах своєї компетенції.

Згодом Закон України “Про цивільну оборону України” втратив чинність на підставі Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI.

При цьому необхідно зазначити, що попередження конфліктів соціально-політичного та міжнаціонального характеру, а також масових безпорядків не входило до компетенції зазначених органів виконавчої влади.

Систему цивільної оборони було трансформовано у систему цивільного захисту в 2004 році. Так, у статті 1 “Визначення термінів” Закону України “Про правові засади цивільного захисту” від 24.06.2004 № 1859-IV, який згодом також втратив чинність на підставі Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI, було присутнє визначення дефініції “цивільний захист”.

Згідно статті 4 Кодексу цивільного захисту України «Цивільний захист» відповідну дефініцію визначено як державну функцію, орієнтовану на забезпечення захисту населення, територій, оточуючого середовища та майна від настання та розвитку надзвичайних ситуацій через їх профілактику, усунення їх наслідків і надання необхідної допомоги населенню, яке постраждало протягом мирного чи особливого періоду [178].

Так, цивільний захист було визначено в якості системи, що містила заходи організаційного, інженерно-технічного, санітарно-гігієнічного та протиепідемічного характеру. Зазначені заходи реалізовувалися через функціонування:

- органів виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях;
- органів місцевого самоврядування, а також сил і засобів, що були їм підпорядковані;
- підприємствами, організаціями й установами незалежно від їх форм власності та сфер діяльності;
- добровільних формувань рятувального призначення.

Вказана система забезпечення реалізації заходів з цивільного захисту функціонувала з метою профілактики випадків настання та розвитку

надзвичайних ситуацій, що загрожують життю та здоров'ю населення, а також майну протягом мирного часу чи особливого періоду.

При цьому службу цивільного захисту було диференційовано в якості державної служби, якій притаманний особливий характер, та функціонування якої орієнтовано на забезпечення безпеки з пожежної точки зору, а також профілактику природних, техногенних та військових надзвичайних ситуацій; усунення наслідків, спричинених ними, та забезпечення захисту населення та територій від відповідного негативного впливу, спричиненого зазначеними надзвичайними ситуаціями [10; 277].

При цьому у зазначений період в Україні діяли три системи профілактики надзвичайних ситуацій та реагування на них на державному рівні:

- система профілактики воєнних надзвичайних ситуацій та реагування на них;
- система профілактики соціальних надзвичайних ситуацій та реагування на них (зокрема, з урахуванням як кримінальних так і некримінальних соціальних надзвичайних ситуацій);
- система профілактики природних і техногенних надзвичайних ситуацій та реагування на них.

Так, паралельне функціонування зазначених систем спричиняло:

- наявність дублювання функцій управлінського характеру;
- нераціональне використання ресурсів матеріального та фінансового характеру;
- відсутність персоніфікованої відповідальності за обґрунтування заходів, що вживаються [43; 281].

У 2014 році (січень) було сформовано єдину державну систему цивільного захисту, яка являє собою сукупність таких компонентів:

- органи державного управління;
- сили і засоби цивільного захисту, що підпорядковуються органам виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях;

- виконавчі органи підприємств, організацій та установ, до компетенції яких належить впровадження державної політики у сфері цивільного захисту протягом мирного часу та особливого періоду.

Згодом, враховуючи описані трансформації, міністерство України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи припинило своє функціонування відповідно до Указу Президента України “Про питання щодо перетворення військ Цивільної оборони України і державної пожежної охорони в окрему невійськову службу” від 15.09.2003 № 1040/2003. Так, в результаті зазначених організаційно-правових перетворень було започатковано Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій на базі військ цивільної оборони України, а також органів і підрозділів, що складала державну пожежну охорону [44; 251].

На нинішньому етапі центральним органом виконавчої влади щодо державного управління профілактикою надзвичайних ситуацій є Державна служба України з надзвичайних ситуацій, діяльність якої підлягає спрямуванню та координації Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ. Державна служба України з надзвичайних ситуацій здійснює реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, зокрема, стосовно:

- захисту населення і територій від випадків настання та розвитку надзвичайних ситуацій та профілактики їх настання та розвитку;
- усунення наслідків надзвичайних ситуацій;
- організації рятувальних робіт;
- забезпечення техногенної безпеки, діяльності служб аварійно-рятувального призначення;
- гідрометеорологічної діяльності.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій функціонує відповідно до норм і правил, закріплених у Конституції та законах України, указах Президента України, постановах Верховної Ради України та інших нормативно-правових актах [283].

Серед ключових завдань Державної служби України з надзвичайних ситуацій виділяються такі (рис. 2.1):

- контроль за дотриманням та виконанням законодавчо встановлених вимог стосовно сфери цивільного захисту, забезпечення пожежної та техногенної безпеки, діяльності служб аварійно-рятувального призначення;
- внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ України пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері цивільного захисту;
- реалізація державної політики у сфері волонтерської діяльності в межах установлених законодавством повноважень [126].

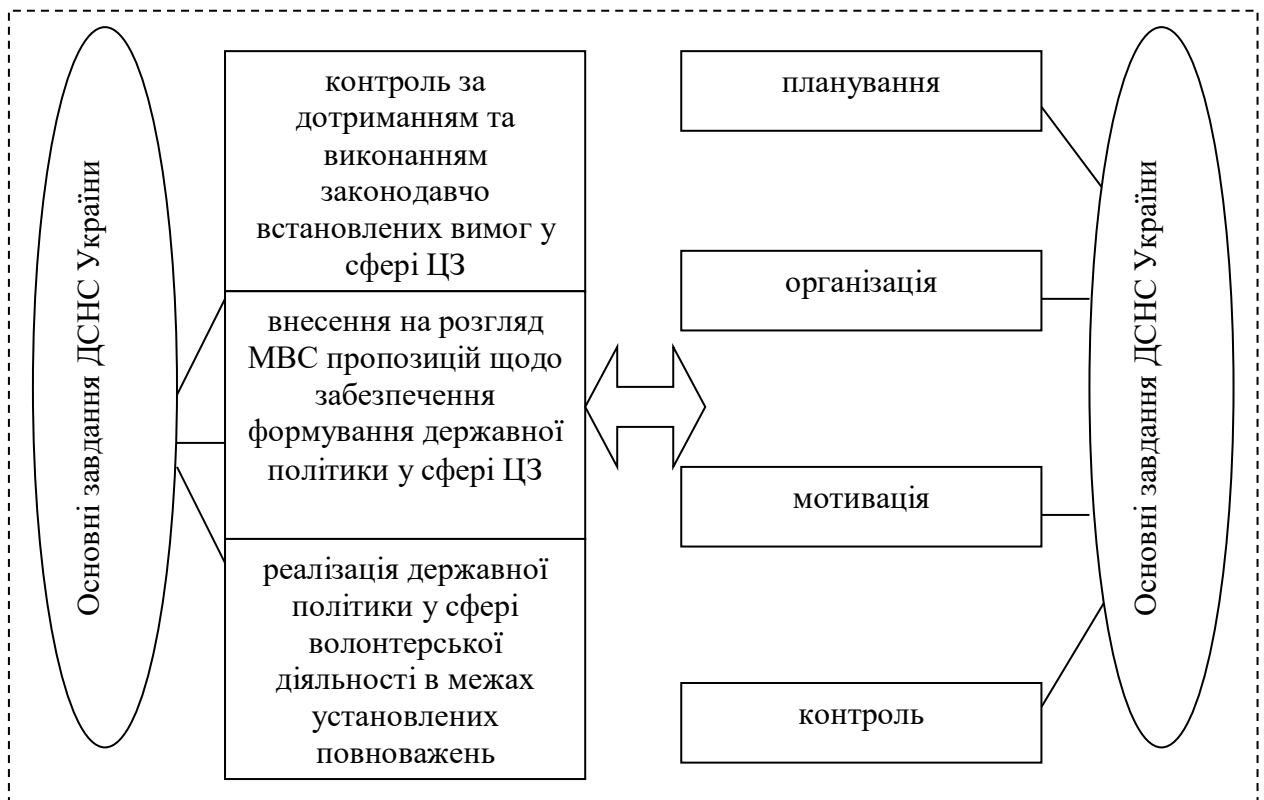

Рисунок 2.1 – Ключові завдання та функції Державної служби України з надзвичайних ситуацій

Відповідно до визначених вище завдань Державна служба України з надзвичайних ситуацій виконує такі функції:

- узагальнення норм законодавства у межах своєї компетенції, розробка пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері цивільного захисту;

- безпосереднє управління функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту;

- розробка проектів планів у сфері цивільного захисту на державному рівні протягом мирного часу та під час особливого періоду, подання їх на розгляд Міністра внутрішніх справ для подальшого розгляду Кабінетом Міністрів України; організація планування заходів стосовно цивільного захисту, які повинні впроваджувати органи виконавчої влади центрального та місцевого рівня;

- здійснення підготовки управлінських органів для підсистем єдиної державної системи цивільного захисту функціонального і територіального призначення та їх ланок;

- надання до національного органу стандартизації в установленому порядку пропозицій відносно необхідності формування чи припинення діяльності технічних комітетів стандартизації у сфері цивільного захисту;

- реалізація заходів щодо формування, утримання та реконструкції фонду споруд захисного призначення, їх облік, забезпечення контролю за їх готовністю до застосування сумісно з відповідними органами та підрозділами цивільного захисту, держадміністраціями місцевого рівня;

- впровадження заходів цивільного захисту інженерно-технічного характеру; висування пропозицій стосовно віднесення населених пунктів й об'єктів, що належать до національної економіки, до категорій із цивільного захисту, надання за наявності запитів вихідної інформації та норм, необхідних для здійснення зазначених заходів;

- забезпечення захисту з радіаційної та хімічної точки зору, координація і контроль впровадження заходів відносно захисту населення і територій у випадках наявності аварій радіаційного характеру та

надзвичайних ситуацій, викликаних викидом небезпечних речовин, що є хімічними сполуками;

- прогнозування вірогідності настання та розвитку надзвичайних ситуацій, розрахунок індикаторів ризику та районування території України відносно ризиків настання та розвитку надзвичайних ситуацій сумісно з державними органами (виконавчої влади) центрального та місцевого рівнів, органами місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями й установами;

- ведення державного обліку, реєстрація та збереження матеріалів, отриманих в результаті проведення спостережень гідрометеорологічного характеру, підтримка бази гідрометеорологічних даних й інформації відносно стану навколишнього середовища;

- підготовка та надання висновків експертизи стосовно рівня надзвичайних ситуацій, здійснення їх обліку;

- координація діяльності органів виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях, а також господарюючих суб'єктів стосовно реалізації евакуаційних заходів;

- проведення антитерористичних операцій з метою максимального зменшення й усунення наслідків випадків настання та розвитку надзвичайних ситуацій, які є результатом терористичної діяльності, зокрема, технологічного характеру, а також підготовка населення до дій в умовах терористичних актів шляхом ведення просвітницької та навчально-практичної роботи;

- використання потужностей підрозділів сил і служб пошуково-рятувального й аварійно-рятувального призначення, що належать до органів виконавчої влади центрального та місцевого рівня, підприємств, організацій та установ незалежно від форми власності та координація їх діяльності в період усунення наслідків надзвичайних ситуацій на державному і регіональному рівнях, організація та контроль здійснення робіт пошуково-рятувального спрямування;

- впровадження заходів стосовно професійної підготовки особового складу, що входить до органів і підрозділів цивільного захисту, а також забезпечення захисту населення з психологічної точки зору у випадках загрози настання та розвитку надзвичайних ситуацій чи їх безпосередньої наявності;

- проведення робіт піротехнічного характеру, орієнтованих на знешкодження вибухонебезпечних предметів, за допомогою підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

- внесення пропозицій Міністру внутрішніх справ відносно створення бази господарюючих суб'єктів, визначених сфер та окремих територій, що повинні систематично обслуговуватися з аварійно-рятувальної точки зору;

- проведення атестації та сертифікації служб аварійно-рятувального призначення і рятувальників;

- забезпечення пожежогасіння, рятування людей, надання допомоги відносно усунення наслідків різнохарактерних небезпечних подій, що загрожують життю або здоров'ю людей, чи спричиняють матеріальні збитки;

- формування оперативного матеріального резерву з метою профілактики випадків настання та розвитку надзвичайних ситуацій та усунення їх наслідків;

- забезпечення пожежної безпеки підприємств, організацій установ та інших об'єктів на підставі угод;

- реалізація державної політики у сфері волонтерської діяльності відносно надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок різнохарактерних катастроф, а також стосовно усунення наслідків техногенних або природних надзвичайних ситуацій;

- координація здійснення робіт аварійно-рятувального характеру й інших невідкладних робіт за допомогою сил і засобів, що є в наявності у Державної служби України з надзвичайних ситуацій, інших органів виконавчої влади центрального та місцевого рівня, а також підприємств та організацій будь-якої форми власності;

- забезпечення розвитку і функціонування системи екстреної допомоги населенню;
- забезпечення проведення спостережень гідрометеорологічного, геліофізичного, фонового радіаційного та базового характеру стосовно стану забруднення довкілля;
- надання на безоплатній основі інформації, що знаходиться у загальному користуванні, щодо зміни стану довкілля, а також зміни гідрометеорологічних умов, зокрема, попередження щодо небезпечних і стихійних явищ гідрометеорологічного походження, а також гідрометеорологічне обслуговування господарюючих суб'єктів, діяльність яких залежить від гідрометеорологічних умов, зокрема, підприємств енергетичної, агропромислової, комунальної, транспортної сфери (у тому числі цивільної авіації);
- здійснення прогнозування погодних умов, гідрологічного режиму водних об'єктів, небезпечних гідрометеорологічних явищ (зокрема, стихійного характеру), врожайності сільськогосподарських культур;
- підтримка співробітництва з міжнародними організаціями і національними гідрометеорологічними службами інших країн;
- виконання правових актів Верховної Ради України та Президента України стосовно надання Україною гуманітарної допомоги іншим державам;
- забезпечення контролю з боку держави за гідрометеорологічною діяльністю, а також за впровадженням державної політики з питань медичного та біологічного захисту населення у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій;
- усунення наслідків надзвичайних ситуацій з медико-санітарної точки зору, забезпечення медичного обслуговування осіб, що перебувають у рядовому і начальницькому складі служби цивільного захисту;
- організація діяльності наукового, науково-технічного, інвестиційного, інформаційного, видавничого характеру; забезпечення сприятливих умов для

формування та впровадження сучасних комп'ютерних мереж й інформаційних технологій, прийняття участі у реалізації науково-дослідних робіт прикладного спрямування; визначення та закріплення галузевих стандартів з цивільного захисту в межах компетенції Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

- внесення пропозицій до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України відносно державного замовлення щодо підготовки фахівців у сфері цивільного захисту;

- організація підвищення кваліфікації, підготовки та перепідготовки осіб, що перебувають у рядовому і начальницькому складі служби цивільного захисту, працівників апарату Державної служби України з надзвичайних ситуацій, державних службовців, а також осіб, що включені до кадрового резерву;

- забезпечення підвищення кваліфікації відповідно до цільового призначення для керівних кадрів і фахівців органів виконавчої влади центрального та місцевого рівнів, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій та установ, діяльність яких стосується цивільного захисту;

- організація навчання населення щодо дій у надзвичайних ситуаціях, розробка і затвердження відповідних організаційно-методичних рекомендацій та програм з підготовки населення до таких дій;

- контроль з боку держави за дотриманням законодавчо встановлених вимог щодо забезпечення пожежної та техногенної безпеки, а також цивільного захисту органами державної влади, місцевого самоврядування та господарюючими суб'єктами усіх форм власності;

- проведення перевірки стану готовності підсистем функціонального призначення, а також територіального, які входять до Єдиної державної системи цивільного захисту, у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій;

- прийняття участі у розробленні будівельних норм стосовно цивільного захисту та забезпечення безпеки з пожежної й техногенної точки зору;
- застосування санкцій адміністративно-господарського характеру, пов'язаних з недотриманнями законодавчо встановлених вимог у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки;
- організація методичного управління стосовно формування та належного функціонування систем оповіщення на різних рівнях відносно цивільного захисту;
- інформаційне забезпечення населення відносно впровадження державної політики з питань, що відносяться до компетенції Державної служби України з надзвичайних ситуацій, проведення роботи інформаційно-роз'яснювального, пропагандистського та культурно-масового характеру стосовно популяризації діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- надання технічних умов для забезпечення об'єкта будівництва в контексті пожежної та техногенної безпеки з інженерної точки зору;
- підготовка рекомендацій методичного характеру відносно розроблення та затвердження різнохарактерних нормативних документів стосовно дотримання пожежної та техногенної безпеки для підприємств, організацій та установ усіх форм власності;
- проведення перевірки готовності служб аварійно-рятувального призначення та сил цивільного захисту для підтримки безпеки господарюючих суб'єктів; підготовка населення до дій та його можливої евакуації у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій; дотримання правил транспортування зокрема, перевезення небезпечних речовин;
- прийняття участі у розробленні програм, що стосуються компетенції Державної служби України з надзвичайних ситуацій, та орієнтовані на:

1) підвищення рівня захисту територій та об'єктів у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій;

2) формування науково-технічної політики та координація наукових досліджень відносно питань, що стосуються впровадження досвіду щодо пожежної безпеки у діяльність Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

3) забезпечення роботи комісій, що займаються розслідуванням подій авіаційного походження, а також причин настання та розвитку надзвичайних ситуацій, зокрема, пожеж, та недотримання заходів запобіжного характеру;

4) організацію розгляду проектів, що відносяться до містобудівної документації, та подання висновків відносно дотримання вимог щодо забезпечення пожежного та техногенного нагляду до спеціально уповноваженого органу містобудування й архітектури;

- проведення внутрішнього аудиту відповідно до встановленого порядку;

- прийняття участі у діяльності організацій на міжнародному рівні в межах закріплених повноважень Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

- розгляд громадських звернень стосовно питань, що мають відношення до діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

- внесення пропозицій стосовно технічного регулювання діяльності, що має відношення до цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, діяльності гідрометеорологічного характеру, а також визначення вимог до небезпечної з точки зору виникнення пожежі продукції;

- організація робіт відносно здійснення стандартизаційних, сертифікаційних й акредитаційних заходів, а також забезпечення з метрологічної точки зору діяльності, що відноситься до компетенції Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

- підготовка та подання на розгляд Міністру внутрішніх справ пропозицій відносно затвердження документів стратегічного та програмно-

планового характеру у сфері цивільного захисту та забезпечення дотримання їх норм;

- забезпечення дотримання законодавчо встановлених вимог відносно охорони праці у Державній службі України з надзвичайних ситуацій;

- проведення роботи, орієнтованої на профілактику правопорушень та дотримання дисципліни на рівні органів і підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій;

- забезпечення захисту з правової та соціальної точки зору для осіб, що перебувають у рядовому і начальницькому складі служби цивільного захисту, її пенсіонерів і ветеранів, а також членів їх сімей, державних службовців і працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, зокрема, її органів і підрозділів територіального рівня;

- забезпечення сприятливих умов для розвитку діалогу з громадськістю, організація консультативної роботи з представниками всеукраїнських об'єднань профспілок і всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців відносно підготовки проектів нормативно-правових актів щодо впровадження державної політики у сфері трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту населення;

- реалізація функцій щодо управління об'єктами, які належать до державної власності, в межах своєї компетенції;

- забезпечення охорони об'єктів, що знаходяться у державної власності, та відносяться до сфери управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій [251; 281; 283; 314].

Що стосується підприємств, організацій та установ, що належать до сфери управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій, то до них відносяться такі:

- Державне підприємство «Мобільний рятувальний центр Державної служби України з надзвичайних ситуацій» [112];

- Державне підприємство «Центр громадської безпеки 112»;

- Державне підприємство «Український авіаметеорологічний центр» [114];
- Державне підприємство «Інформаційно-аналітичний центр «Рятівник-Інформ» [113];
- Український гідрометеорологічний центр;
- Головний авіаційний координаційний центр пошуку і рятування [283].

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

3.1 Напрями формування механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій

У систематизованому вигляді можна виділити такі основні функції держави:

1) забезпечувальна (створення умов, визначення правил, необхідних для підтримки гідного життя і стабільного розвитку суспільства);

2) охоронно-захисна (припинення порушень установленого порядку функціонування тих чи інших сфер життєдіяльності, притягнення порушників до відповідальності, реституція шляхом відновлення порушених прав і свобод).

Варто зауважити, що, коли соціальна організація ускладнилася та перейшла на більш високий рівень розвитку, набувши рис соціально-економічної системи, концепцію виправданого (обґрунтовано-передбачуваного) ризику замінила інша. Даний концепт передбачає використання методики прийняття управлінських рішень, спрямованих на дотримання принципу узгодженості, сутність якого полягає у кореляції плану і факту, співрозмірності витрат і вигод, збалансованості ефективності і вартості тощо.

Разом із тим, намір деяких соціально-економічних систем щодо досягнення ними максимально можливого рівня прибутку подекуди може йти в розріз із важливістю забезпечення добробуту суспільства в цілому. Це викликає появу суперечностей через нереалізованість суспільних інтересів і протекціонізм (захист) особистих потреб. Ідеальним є варіант, за якого дотримується принцип справедливості, що потребує створення умов для рівноцінного розподілу суспільних благ серед усіх членів і груп соціуму.

Слід одразу ж указати і на зворотний бік означеного питання, що рівнозначним має бути розподіл як позитивних результатів будь-якої діяльності, так і негативних. Однак має місце ситуація, відповідно до якої певні групи суспільства зазнають втрат від тієї чи іншої діяльності соціально-економічних систем, яка вигідна для останніх. Розв'язання цього проблемного питання пов'язане із застосуванням (виходом за межі самого лише декларування) певних стимулів і обмежень у практичну діяльність цих систем, які б забезпечували повноцінну реалізацію матеріальних і моральних потреб кожної людини, безперечно, за умови гарантування системи безпеки (особистості, суспільства та інших зацікавлених суб'єктів).

Зазначимо, що сутнісний аспект мотивації в системі державного управління можна пояснити за допомогою відповідної її функції. Вона, на погляд О. Амосова, Г. Одінцової, Н. Мельтюхової, О. Лазора, О. Ястремської та ін., передбачає спонукання тих чи інших суб'єктів до цілеспрямованої діяльності [121, с. 351; 210; 214]. Зазначеними науковцями узагальнено теорії мотивації, критерієм для їх поділу виступають змістовність і процесуальність.

Перша група теорій авторами визначена з огляду на змістовність інтересів соціально-економічних систем і їх (інтересів) перелік. До цієї групи віднесені такі загальновідомі теорії, як «Маслоу», «Герцберга» тощо.

На противагу означеній групі теорій запропонована та, підґрунтя якої становить необхідність застосування методів і засобів задоволення інтересів соціально-економічних систем. До другої групи віднесені теорії, обґрунтовані Врумом, Емерсоном та іншими вченими.

Уважаємо, що для дослідження мотивації в системі державного управління ризиками, зокрема виникнення НС, справедливим є врахування положень теорій обидвох запропонованих груп. Причиною для висловлення даного твердження є те, що вони тісно пов'язані між собою. З огляду на специфічність об'єкту нашого дослідження та враховуючи, що цільові

орієнтири й інтереси мають усі соціально-економічні системи [129; 370, с. 377], у межах ризику виникнення НС пропонуємо визначати потреби щодо забезпечення соціально-економічної безпеки.

До речі, концепція визначення прийнятності ризику використовується в соціально й економічно розвинених країнах світу з 70-х рр. минулого століття з метою комплексного управління ним (ризиком). Вона є основою для здійснення планування заходів із підтримки системи безпеки населення цих держав.

Під час планування ризику для членів суспільства вже на самому початку ведення діяльності вводяться обмеження на неї [47; 134; 271; 288; 302]. Це відбувається з метою встановлення «стартового» рівня прийнятності ризику, на яку впливають соціальні й економічні фактори, а саме: уявлення соціуму про співвідносність безпеки й якості життя, його рівень тощо. Останній визначається в кожній державі по-різному, але обов'язково законодавчо, і забезпечуються органами державного управління всіх рівнів. З огляду на це прийнятність ризику може розрізнятися в залежності від того, чи він є вимушеним, зокрема професійним, або добровільним.

Указані обмеження стосуються тимчасових і просторових дій у ході роботи з джерелами небезпеки. Для населення ці обмеження передбачають створення захисних санітарних зон з метою унеможливлення впливу на нього шкідливих уражаючих факторів, що можуть виникати через аварії на небезпечних об'єктах, недалеко від яких проживають цивільні. Отже, захист вимагає вжиття специфічних заходів безпеки для населення й для даного об'єкту.

У той же час, новітні технології все одно продовжують розроблятися та впроваджуватися, адже вони є засобами для модернізації виробництва та підвищення рівня життя людей, а подекуди взагалі їх виживання [374]. Зважаючи на це, можемо зазначити, що для регулювання рівня суспільної безпеки, окрім концепції визначення прийнятності ризику, продовжує

зберігати актуальність у застосуванні також і концепція виправданого (обґрунтованого) ризику. Як відомо, відповідно до неї прийнятний ризик, що є суб'єктивно виправданий. Останнє полягає в тому, що члени суспільства, ризикуючи на певному етапі розвитку науки й техніки, безсумнівно отримують якщо не соціально-економічну вигоду, то хоча б компенсацію.

Принагідно зауважимо, що вітчизняним законодавцем установлена правова норма (див. Кримінальний кодекс України [202]), яка спеціально спрямована на регламентацію виправданого (обґрунтованого) ризику. Закріплення такої правової норми засвідчило введення відповідного правового інституту, і було зумовлено вимогами часу, зокрема щодо необхідності надання правової легітимності такій обставині: злочинності діяння, викликаного все ж таки благими намірами правопорушника, який прагне досягти значної суспільнокорисної мети, що при цьому пов'язана з ризиком через заподіяння протиправними діями певної шкоди.

У цьому контексті слід зацентувати увагу на такому: цей правовий інститут являє собою підвид крайньої необхідності. За її умов, а, відтак, і виправданого ризику, має враховуватися і допускатися можливість щодо нанесення виправданої, так би мовити, «правомірної» шкоди інтересам особистості, суспільства, його групі, і ця нанесена шкода за розмірами поступається тій, що була відвернута, тобто була спрямована на досягнення значної суспільної корисності [187; 334].

Зважаючи на вимоги часу та суспільства, закономірним є те, що питання забезпечення системи безпеки від дії зовнішніх і внутрішніх загроз досліджуються в межах концепту безпеки [298, с. 42–43; 342]. Ураховуючи денотат (дефінітивне визначення) концепції [185; 186], можемо зазначити, що концепція безпеки будь-якої держави, у т. ч. України, представляє собою систему поглядів на процес гарантування та підтримки системи безпеки, до якої належать безпека особистості, суспільства і держави в усіх сферах життєдіяльності в умовах ризиків та загроз.

Основною проблемою, яка наскрізно проходить через усю Концепцію [318], є сталий розвиток світового співтовариства, за якого вплив на навколишнє природне середовище знаходиться в рамках виробничої ємності біосфери, яка підтримується за рахунок використання ресурсів Землі.

Аналіз положень Концепція сталого розвитку дозволяє зазначити, що сталий розвиток людства спрямований на повноцінне, але збалансоване задоволення потреб його сучасного покоління без шкоди для майбутнього. Тобто квінтесенцією цієї Концепції є скерований розвиток соціуму, який унеможлиблює руйнування наявної природо-ресурсної та життєво-середовищної бази, але передбачає безперервний процес цивілізаційного становлення. Дана Концепція закріпила обмеження на такі сфери розвитку людської цивілізації:

- 1) на господарсько-виробничу діяльність;
- 2) на відтворення самої людини.

Отже, сталий розвиток, передбачаючи досягнення мети щодо розвитку сучасного суспільства, повинен окреслювати межі його можливостей для майбутніх поколінь, а саме: соціальні, економічні й екологічні. Для оцінювання стану їх урахування необхідні індикатори (показники), які, зокрема, визначають етапи переходу до моделі сталого розвитку, а також ступінь наближення до неї. На думку А. Дегтяра, О. Дегтяра, В. Ковальчук та ін. [108], до цих показників варто віднести критерії стійкості.

До речі, ООН розроблена система індикаторів сталого розвитку, яка включає 130 показників. Разом із тим, вони є базою для планування кожною державою свого шляху «сталого розвитку», адже вона може конкретизувати ці показники з урахуванням власних умов територіального розвитку. На погляд розробників зазначених показників сталого розвитку, їх можна згрупувати в такі:

- індикатори економіки й індустріальних аспектів сталого розвитку;
- соціальної сфери;

- демографічні;
- природних ресурсів [326].

Більше того, абсолютно логічним є те, що кожна країна самостійно має вирішувати завдання щодо переходу до сталого розвитку в середньо- і короткостроковому термінах.

Для України в короткостроковій перспективі з метою наближення до сталого розвитку є подолання фінансово-економічної, структурної та суспільно-політичної кризи. Вихід із них, на наше переконання, можливий у разі послідовного здійснення таких заходів, як забезпечення стабілізації екологічної ситуації зі стихійними звалищами твердих побутових відходів, забруднення річок, водоймищ тощо. Це можливо за умови докорінного поліпшення стану навколишнього природного середовища шляхом екологізації виробничо-господарської діяльності (у межах її інституціональних і структурних перетворень, поширення екологоорієнтованих методів управління та господарювання тощо). Важливо, щоб повсюдною в Україні була практика у межах ємності її екосистеми впровадження у виробничо-господарську діяльність ресурсозберігаючих технологій. Це дозволить при уточненні пріоритетів соціального й економічного розвитку враховувати суттєвий вплив негативних наслідків техногенних катастроф і природних лих на сталий розвиток територій. Тому досягнення його цілей вимагає аплікації дієвих методів зниження ризиків їх виникнення.

На сьогодні концепція безпеки опрацьована значною мірою стосовно суб'єктно-об'єктних відносин (див. наукові праці М. Абдурахманова, С. Домбровської, Н. Нижник, С. Полторака, Г. Ситника та ін.), які знаходять своє вираження в таких її підсистемах, як особистої, колективної, соціальної, регіональної, державної (національної) та міжнародної безпеки [131; 281; 271; 342]. Не заглиблюючись у їх зміст, відзначимо, що в межах концепції державної безпеки науковці роблять влучні кроки щодо її трансформації в

цілу теорію, центральне місце в якій, як у системі цінностей, віддається саме людині.

Отже, справедливим є висловлення твердження, що дана безпекова концепція знаходиться в діалектичній єдності з концепцією сталого розвитку, відповідно до якої світове співтовариство артикулює й інтегровано підходить до визначення шляхів розвитку соціально-еколого-економічних систем. У той же час, варто врахувати позицію С. Андрєєва, А. Білоусова, І. Пригожина та ін. [3; 63; 309], згідно з якою поки що відсутнє єдине тлумачення ключових понять теорії безпеки щодо ризиків виникнення НС на її об'єктах різних рівнів, а, відтак, і загальна теорія розвитку соціо-природних систем, яка б досліджувала суб'єктно-об'єктні відносини на різних рівнях безпеки.

Слід констатувати, що сучасна наука відчуває глибокі парадигмальні зміни, вступаючи у фазу міждисциплінарного діалогу, об'єднуючи в перспективі точне природознавство, положення науки про людину і суспільство. Це фаза синергетичного постмодерну, а також постнекласичної науки (рис. 4.2). У цьому підході основне значення буде надаватися еволюційним і революційним мотивами, проблемам освоєння часу і феноменів буття.

Сутність цього підходу полягає в таких концептуальних положеннях: по-перше, суспільство і людину, як головні складові безпеки, необхідно розглядати в нерозривній єдності з природою, з позиції коеволюційного розвитку. По-друге, теоретичні положення синергетики екстраполюються на соціум, перш за все для того, щоб охарактеризувати механізми побудови порядку з хаосу на основі закономірностей самоорганізації у відкритих нелінійних системах і дисипативних процесах. По-третє, при аналізі динамічних станів нерівноважних соціально-економічних систем використовується принцип нелінійного мислення із застосуванням біфуркаційних моделей розвитку. По-четверте, використовуються процедури емпіричної перевірки за допомогою інструментарію перспективних ідей і

гіпотез суспільного розвитку, заснованих на синергетичному світогляді і нелінійному мисленні.

3.2 Визначення перспектив розвитку державного управління ризиками надзвичайних ситуацій

Профілактика надзвичайних ситуацій, перш за все, стосується запобігання випадків настання та розвитку природних і техногенних надзвичайних ситуацій (зменшення рівня ризику їх настання та розвитку). Крім того, профілактика надзвичайних ситуацій стосується зменшення можливих масштабів наслідків, спричинених виникненням та розвитком надзвичайних ситуацій (зменшення вірогідних обсягів втрат і збитків).

Профілактика випадків настання та розвитку надзвичайних ситуацій стосується завчасного впровадження заходів організаційного, інженерно-технічного та іншого характеру відносно зменшення вірогідності виникнення надзвичайних ситуацій та обсягів наслідків їх розвитку. Профілактика випадків настання та розвитку надзвичайних ситуацій заснована на таких заходах:

- проведення моніторингу довкілля, а також об'єктів, що є потенційно небезпечними; здійснення діагностики стану будівель і споруд відносно їх стійкості до негативного впливу вражаючих факторів небезпечних явищ природного та техногенного характеру;

- прогнозування загроз настання та розвитку природних і техногенних надзвичайних ситуацій та наслідків негативного впливу вражаючих факторів на населення, економічні об'єкти та довкілля [311; 325].

При цьому необхідно відмітити, що профілактичні заходи, орієнтовані на недопущення (зменшення можливості настання та розвитку) надзвичайних ситуацій реалізуються відповідно до таких напрямів:

- виключення подій, що ініціюють настання та розвиток надзвичайних ситуацій (або зниження частоти їх можливого настання та розвитку);
- зменшення ймовірності трансформації небезпечного явища у надзвичайну ситуацію (події, що ініціює настання та розвитку надзвичайної ситуації, в стихійне лихо або аварію).

Зокрема, зменшення частоти настання та розвитку подій, що ініціюють надзвичайні ситуації (небезпечних явищ природного, техногенного та соціального характеру), досягається через упровадження таких заходів:

- районування території з інженерно-геологічної точки зору та відповідно до результатів раціональної локації об'єктів, що формують територіально-економічний комплекс, зокрема, оптимальній вибір майданчиків для розташування об'єктів, що є потенційно небезпечними;
- запобігання визначених небезпечних явищ природного походження (зниження інтенсивності їх настання та розвитку);
- запобігання випадків настання та розвитку аварій (проведення діагностики обладнання, здійснення ремонтів планово-попереджувального характеру, проведення обслуговування з технічної точки зору);
- боротьба з випадками тероризму та злочинності [307; 330].

При цьому доцільно визначити заходи, що орієнтовані на зменшення вірогідності трансформації небезпечного явища у надзвичайну ситуацію:

- захист з інженерної точки зору від небезпечних явищ природного та техногенного характеру;
- захист об'єктів, що є потенційно небезпечними, з фізичної точки зору, від негативних явищ соціального характеру; впровадження заходів щодо збільшення рівня надійності кадрового резерву;
- забезпечення рівня захищеності об'єктів (зменшення навантажень, що викликані явищами небезпечного характеру);

- зменшення рівня вразливості об'єктів до впливу шкідливих факторів небезпечних явищ природного та техногенного характеру;
- підтримка стійкості будівель і споруд з фізичної точки зору;
- забезпечення надійності систем підтримки безпеки, які перешкоджають трансформації загрози в аварію [7; 308].

В Україні, відповідно до статті 2 Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI, формування та реалізація державної політики у сфері цивільного захисту здійснюється за допомогою Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, яка являє собою спеціально сформоване об'єднання невійськового характеру, що включає аварійно-рятувальні та інші формування, а також органи управління подібними формуваннями в межах системи центрального органу виконавчої влади [178].

Зокрема, згідно статті 17 «Повноваження центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту» Кодексу цивільного захисту України, система центрального органу виконавчої влади, який забезпечує процеси формування та реалізації державної політики у сфері цивільного захисту, містить такі компоненти (рис. 3.1).

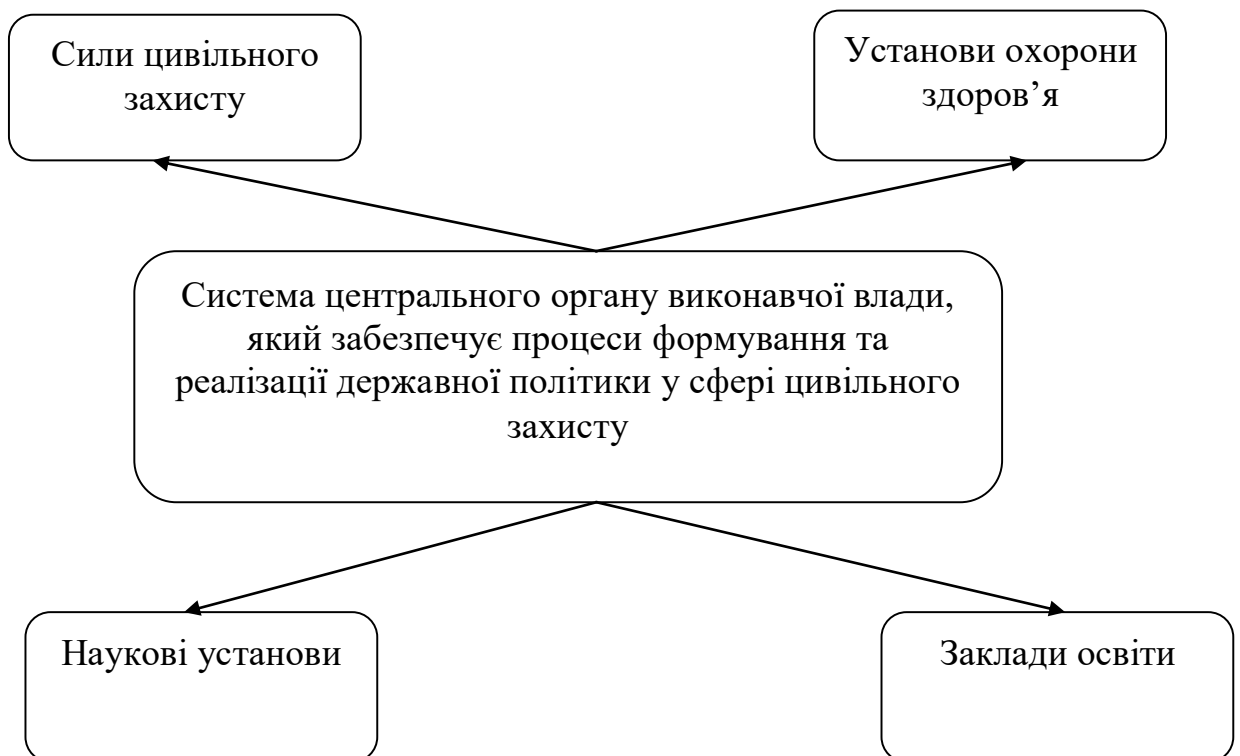

Рисунок 3.1 – Органи та підрозділи цивільного захисту системи центрального органу виконавчої влади, який забезпечує процеси формування та реалізації державної політики у сфері цивільного захисту

При цьому до компетенцій центрального органу виконавчої влади, який забезпечує процеси формування та реалізації державної політики у сфері цивільного захисту, відносяться такі:

- здійснення безпосереднього управління функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту;
- формування проектів планів стосовно цивільного захисту на державному рівні протягом мирного часу й особливого періоду та подання їх на розгляд Кабінету Міністрів України; планування заходів стосовно цивільного захисту на рівні центральних і місцевих органів виконавчої влади;
- підготовка органів управління й їх ланок, що відносяться до функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту;
- оповіщення й інформування органів виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях щодо можливості й фактів настання та розвитку надзвичайних ситуацій, здійснення методичного управління стосовно формування й ефективного функціонування систем оповіщення цивільного захисту;
- залучення підрозділів, що відносяться до пошуково-рятувальних сил та аварійно-рятувальних служб, підрозділів органів виконавчої влади на центральному і місцевому рівнях, а також засобів підприємств, організацій і установ усіх форм власності й сфер діяльності та координація їх функціонування під час усунення наслідків настання та розвитку надзвичайних ситуацій на державному і регіональному рівнях, організація та контроль проведення робіт пошуково-рятувального характеру;

- забезпечення пожежогасіння, рятування людей і надання необхідної допомоги щодо усунення наслідків аварій, катастроф, стихійних лих й інших визначених типів небезпечних подій, що загрожують життю або здоров'ю людей чи спричиняють матеріальні збитки;

- охорона від пожеж на підприємствах, організаціях, установах та інших об'єктах на підставі угод у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

- організація пошуково-рятувальних заходів відносно повітряних суден, що зазнають або зазнали лиха; координація проведення робіт аварійно-рятувального характеру та інших невідкладних робіт засобами авіаційних сил, органів виконавчої влади центрального і місцевого рівнів, підприємств, організацій та установ усіх форм власності та сфер діяльності;

- прийняття участі у роботі комісій, що займаються розслідуванням авіаційних подій;

- безпосереднє управління заходами, орієнтованими на переведення єдиної державної системи цивільного захисту з режиму функціонування, що відповідає мирному часу, до режиму особливого періоду;

- прийняття участі у розробці мобілізаційного плану держави;

- розгортання спеціальних формувань, призначених для виконання конкретних завдань цивільного захисту міст, в умовах проведення мобілізації;

- ведення обліку осіб, які перебувають на службі цивільного захисту, а також тих, які відносяться до резерву служби цивільного захисту;

- визначення потреби у ресурсах фінансового та матеріально-технічного характеру з боку органів та підрозділів цивільного захисту для виконання ними завдань протягом особливого періоду та в умовах проведення цільової мобілізації; подання відповідних пропозицій до центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері економічного і соціального розвитку;

- координація, організація та методичне керівництво відносно визначення стану готовності підсистем функціонального та територіального типу до вирішення завдань цивільного захисту протягом мирного часу й протягом особливого періоду;

- розробка та впровадження заходів державної політики щодо створення, утримання та реконструкції фонду захисних споруд цивільного захисту, ведення їх обліку;

- розробка та впровадження заходів державної політики щодо впровадження інженерно-технічних заходів цивільного захисту, забезпечення дотримання норм і правил законодавства стосовно зазначеної сфери; віднесення населених пунктів та об'єктів національної економіки до визначених категорій з цивільного захисту; надання вихідних даних та вимог, що є необхідними для розроблення та проектування зазначених заходів, на запити замовників;

- розробка та впровадження заходів державної політики у сфері радіаційного і хімічного захисту, координація та контроль реалізації заходів щодо захисту населення і територій при наявності випадків настання та розвитку аварій радіаційного походження та надзвичайних ситуацій, викликаних викидом небезпечних речовин-хімікатів; встановлення вимог для засобів радіаційного і хімічного захисту населення та аварійно-рятувальних формувань;

- прогнозування сумісно з органами виконавчої влади центрального й місцевого рівня, органами місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями та установами ймовірності настання та розвитку надзвичайних ситуацій, визначення допустимих рівнів ризику; районування території України відносно ризиків настання та розвитку надзвичайних ситуацій;

- реалізація державної політики стосовно заходів з евакуації населення, координація діяльності органів виконавчої влади центрального та місцевого рівнів, а також господарюючих суб'єктів стосовно зазначених питань;

- забезпечення реалізації державної політики з питань медичного та біологічного захисту населення у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій відповідно до визначених повноважень;

- усунення наслідків медико-санітарного характеру, спричинених виникненням та розвитком надзвичайних ситуацій, надання невідкладної медичної допомоги у зоні, де має місце надзвичайна ситуація, постраждалим і рятувальникам, забезпечення постачання засобів лікувально-профілактичного, санітарно-гігієнічного та медичного призначення; здійснення санаторно-курортного лікування осіб, які належать до рядового і начальницького складу, а також тих, хто є ветеранами служби цивільного захисту або війни та членів їхніх сімей;

- надання експертних висновків щодо рівня надзвичайних ситуацій, ведення їх обліку;

- мінімізація й усунення наслідків настання та розвитку надзвичайних ситуацій, що характеризуються терористичними проявами технологічного й іншого характеру, шляхом проведення антитерористичних операцій, проведення просвітницької та практично-навчальної роботи з метою підготовки населення до необхідних дій в умовах учинення терористичного акту;

- виконання робіт піротехнічного характеру, орієнтованих на знешкодження предметів, що є вибухонебезпечними, та залишилися на території України після проведення воєнних дій, а також боєприпасів та підривних засобів нового покоління (крім вибухових пристроїв, що застосовуються в цілях здійснення терористичних актів), за виключенням територій, на яких розміщені та постійно функціонують військові частини, установи, навчальні заклади військового призначення, підприємства й організацій Збройних Сил України й інші військові формування; затвердження норм організації зазначених робіт та порядку взаємодії протягом їх виконання;

- затвердження статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в умовах настання та розвитку надзвичайних ситуацій;
- затвердження порядку організації функціонування служб внутрішнього, гарнізонного та караульного призначення на рівні підпорядкованих органів та підрозділів;
- проведення атестації та сертифікації служб аварійно-рятувального призначення та рятувальників;
- контроль за готовністю авіаційних сил та засобів пошуково-рятувального призначення до проведення відповідних операцій, за організацією польотів повітряних суден авіації центральних та місцевих органів виконавчої влади з пошуково-рятувальною метою, а також органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій і установ усіх форм власності відносно готовності до дій в особливих умовах;
- внесення пропозицій стосовно припинення польотів у випадках недотримання вимог, встановлених у нормативних документах стосовно забезпечення пошуково-рятувального характеру до усунення недоліків;
- визначення порядку організації застосування сил і засобів авіації для здійснення робіт аварійно-рятувального призначення та інших невідкладних робіт на території України;
- здійснення експертизи випадків виникнення надзвичайних ситуацій та визначення рівнів їх розвитку;
- закріплення на загальнодержавному рівні правил забезпечення техногенної та пожежної безпеки, а також вимог, інструкцій, методик й інших відповідних нормативно-правових актів, які є обов'язковими для підприємств, організацій і установ усіх форм власності та сфер діяльності;
- регулювання з нормативної точки зору порядку організації та реалізації державного нагляду за безпекою з пожежної і техногенної точки зору; підготовка матеріалів щодо адміністративних правопорушень, визначення порядку й умов застосування заходів профілактичного характеру;

- визначення системи критеріїв, відповідно до яких розмежовуються категорії зон для територій, що є радіоактивно забрудненими;
- закріплення відомчих норм і правил відносно захисту з фізичної точки зору установок ядерного призначення, матеріалів ядерного походження, побічних продуктів ядерної енергетики, інших джерел, що генерують випромінювання іонізуючого характеру;
- виконання актів, затверджених Верховною Радою України та Президентом України, відносно надання Україною гуманітарної допомоги іншим державам, зокрема, організація робіт транспортного та складського характеру, супроводження гуманітарної допомоги до місця її призначення та до моменту її передачі отримувачам;
- визначення переліку центрів, що здійснюють медико-психологічну реабілітацію, встановлення порядку її проходження, закріплення положення про медико-психологічну реабілітацію та визначення відповідності установ санаторно-курортного призначення вимогам проведення медико-психологічної реабілітації;
- встановлення ключових напрямів розвитку відомчої науки, замовлення виконання наукових робіт, прийняття участі у науково-дослідних роботах прикладного характеру стосовно всебічного розвитку напрямів відповідальності; формування та затвердження стандартів галузевого рівня з питань цивільного захисту, організації рятувальної справи та діяльності гідрометеорологічного характеру;
- встановлення порядку організації підвищення кваліфікації та здійснення перепідготовки для осіб, що відносяться до рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, а також визначення норм стосовно забезпечення їх професійної підготовки;
- проведення навчань щодо питань цивільного захисту для посадових осіб в органах виконавчої влади центрального і місцевого рівнів, органах місцевого самоврядування для господарюючих суб'єктів; розробка, розгляд та затвердження програм, орієнтованих на навчання населення діям у

випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій, контроль за їх виконанням;

- затвердження порядку підвищення кваліфікації осіб, що відносяться до рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, а також щодо забезпечення їх підготовки та перепідготовки;

- організація та забезпечення з навчально-методичної точки зору процесів підготовки або підвищення кваліфікації для керівних кадрів і фахівців, що відносяться до центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій та установ, які дотримуються законодавства у сфері цивільного захисту; затвердження навчальних планів і програм організації післядипломної професійної освіти;

- затвердження навчальних програм, призначених для підвищення кваліфікації робітничих кадрів сфери цивільного захисту та їх перепідготовки;

- розробка положення щодо організації територіальних курсів, а також функціонування навчально-методичних центрів із забезпечення цивільного захисту та безпеки життєдіяльності;

- затвердження освітньо-професійних програм підготовки магістрів, що здійснюють професійну діяльність на державній службі у сфері цивільного захисту;

- прийняття участі у визначенні оборонного замовлення держави;

- реалізація державної політики стосовно державної таємниці, контроль забезпечення її захисту в межах апарату центрального органу виконавчої влади, який здійснює формування та реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, а також на рівні територіальних органів, спеціальних формувань і підрозділів, на підприємствах, організаціях та установах, що відносяться до сфери його управління;

- забезпечення міжнародного співробітництва стосовно цивільного захисту;

- формування та ведення Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів [178; 283; 314].

Відповідно до статті 8 «Єдина державна система цивільного захисту» Кодексу цивільного захисту України, забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту здійснюється через єдину державну систему цивільного захисту, яка містить функціональні й територіальні підсистеми та їх ланки.

Зокрема, розкрито особливості державного управління профілактикою надзвичайних ситуацій. Зазначено, що діяльність відносно профілактики надзвичайних ситуацій є пріоритетною порівняно з іншими видами робіт, орієнтованих на протидію подібним ситуаціям. Ключовою складовою державного управління профілактикою надзвичайних ситуацій є управління ризиками їх настання та розвитку [178].

3.3 Модернізація державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій

Необхідність упровадження концептуальних основ управління ризиками настання та розвитку надзвичайних ситуацій обумовлюється присутністю небезпечних факторів природного та техногенного походження, зокрема, таких:

- наявність на території суттєвої кількості потенційно небезпечних об'єктів;
- підвищений рівень травматизму і смертності населення, викликані подіями небезпечного характеру та нещасними випадками;
- висока кількість ризиків настання та розвитку природних надзвичайних ситуацій, що, в свою чергу, викликано тенденціями зміни клімату на глобальному та регіональному рівнях, підвищенням сейсмічної активності тощо, а також активізацією негативного техногенного впливу людської діяльності на навколишнє природне середовище;

- збільшення обсягів ризиків настання та розвитку техногенних надзвичайних ситуацій, що, відповідно, викликано критичним ступенем зносу основних фондів у промисловості й агропромисловому комплексі (понад 60-80 %);

- невідповідність розвитку державної системи моніторингу небезпечних факторів на технічному та технологічному рівнях [158; 321].

Враховуючи досвід зарубіжних країн, найбільш ефективним є саме управління ризиками, яке базується на досягненні визначеного рівня безпеки та збалансованості витрат і вигоди стосовно визначеного об'єкта, території чи держави у цілому.

У нинішніх умовах механізми управління ризиками, орієнтовані на зниження їх кількісних значень, нажаль, не отримали широкого впровадження з практичної точки зору. Так, оцінка ризиків з кількісної точки зору застосовується тільки на рівні окремих сфер, а саме в процесі аналізу безпеки функціонування атомних електричних станцій, а також при декларуванні безпеки об'єктів, що відносяться до категорії підвищеної небезпеки. Поряд із цим недосконалість методів управління ризиками нормативно-правового, організаційного й технічного характеру не уможлиблюють на сьогоднішній день досягнення таких рівнів ризиків, які встановлені в економічно розвинених країнах.

Виходячи з вищезазначеного, проблема вдосконалення державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій може бути вирішена через впровадження таких заходів (рис. 3.2):

- дотримання єдності принципів формування та реалізації державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій;
- здійснення нормування рівнів ризиків;
- формування дієвих механізмів державного управління ризиками настання та розвитку надзвичайних ситуацій.

При цьому необхідно зазначити, що формування та впровадження державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій повинно ґрунтуватися на таких принципах:

- прийнятність – має на увазі визначення та досягнення у державі таких нормативних значень ризиків для населення і територій, які є обґрунтованими з соціально-економічної та технічної точки зору;

- превентивність – передбачає попереднє максимально точне виявлення кількісних значень індикаторів, що характеризують стан або перебіг небезпечного процесу чи створюють погрозу настання та розвитку надзвичайної ситуації, а також відповідне застосування визначених заходів, орієнтованих на усунення або нейтралізацію наслідків подібної ситуації;

Рисунок 3.2. – Комплекс заходів і принципів удосконалення державної політики у сфері захисту населення і територій від НС

- мінімізація – зниження рівня ризику до значення, яке є компромісним у контексті забезпечення безпеки та розміру витрат, необхідних для її підтримки;

- повнота – визначення ризиків, що являють собою загрозу для населення і територій, з прийняттям до уваги всіх можливих погроз та людського фактора, у вигляді інтегральної величини;

- адресність – управління ризиком повинен здійснювати той суб'єкт, на території якого існує ризик;

- визначення припустимої величини ризику, яка визначається в межах максимального і мінімального його значень з урахуванням доцільності та наявних ресурсів технічного, економічного і матеріального характеру, а також поточних соціально-економічних і політичних умов. При цьому в процесі вибору доцільного значення ризику суб'єкт управління гарантує визначений рівень безпеки населення і страхове відшкодування у випадках настання та розвитку надзвичайних ситуацій;

- обов'язкове інформування стосовно того, що кожний із суб'єктів управління ризиком повинен систематично інформувати органи державної влади та місцевого самоврядування стосовно існуючих значень;

- вільний інформаційний обмін – врахування думки суспільства стосовно спорудження й експлуатації об'єктів, що є потенційно небезпечними [339; 344].

При цьому необхідно зазначити, що нормування рівнів ризиків передбачає розробку та затвердження норм забезпечення захисту населення і територій України від настання та розвитку надзвичайних ситуацій, а також визначення регламентів і правил здійснення господарської діяльності, які встановлюються на основі значень допустимих рівнів ризику. Так, власні нормативні значення мінімального та максимально допустимого рівнів ризику встановлюються для кожної з економічних галузей [70; 83; 99].

Подібне нормування рівнів ризиків дозволить забезпечити такі процеси:

- об'єднання методологічних підходів до оцінки ризиків, які нині відомі та використовуються в Україні й за кордоном, та яким може бути притаманний трансграничний вплив;

- здійснення стандартизації нормативних методів;
- ведення обліку значимості екологічних, соціально-економічних і природно-ресурсних наслідків, які можуть бути спричинені настанням та розвитком природних і техногенних надзвичайних ситуацій;
- здійснення обліку різнохарактерних видів виробничої діяльності, навантаження території з техногенної точки зору, особливостей природно-кліматичного походження, цінності визначених територій тощо;
- проведення диференціації нормативів ризиків із галузевої та територіальної точки зору;
- прийняття до уваги всіх чинників, що впливають на кількісне значення ризиків, пов'язаних з розміщенням, спорудженням та експлуатацією об'єктів, що є потенційно небезпечними, а також з розробкою нових видів техніки, матеріалів і технологій;
- проведення періодичного коригування нормативів ризиків [82; 89].

Слід звернути також увагу на те, що ключовою умовою впровадження процесів нормування рівнів ризиків у господарській діяльності є встановлення та дотримання визначених показників надійності тих технологій і елементів технічного характеру, які можуть спричинити виникнення аварій, а також показників, що відображають надійність функціонування систем протиаварійного захисту й споруджень захисного призначення [230; 343].

Традиційно в якості основи нормативної бази ризиків вважаються два ключових нормативних рівні ризиків – мінімальний та гранично припустимий.

При цьому в ході визначення прийнятних рівнів ризиків необхідно враховувати їх значення, що використовуються в економічно розвинених країнах. Ризик, кількісне значення якого є меншим за мінімальний або дорівнює йому, вважається абсолютно прийнятним. Ризик, кількісне значення якого є більшим за гранично припустиме, вважається абсолютно неприйнятним.

Відповідно, ключовими механізмами впровадження державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій є такі:

- стандартизація на державному рівні;
- сертифікація;
- експертиза на державному рівні;
- нагляд і контроль на державному рівні;
- ліцензування;
- регулювання з економічної точки зору;
- декларування рівня безпеки небезпечних об'єктів;
- страхування [247].

При цьому особливості й ступінь впливу державного управління ризиками настання та розвитку надзвичайних ситуацій на визначені об'єкти управління повинні визначатися з прийняттям до уваги кількісних значень їхніх реальних ризиків, а також упроваджених заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків протягом усіх стадій життєвого циклу об'єктів, що є потенційно небезпечними (проекування, розміщення, спорудження, монтаж, введення в експлуатацію, експлуатація, ліквідація).

Базисом державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій і, відповідно, управління ризиками настання та розвитку надзвичайних ситуацій повинно стати відповідне міжнародне співробітництво у сфері управління ризиками для забезпечення високої ефективності уникнення надзвичайних ситуацій масштабного характеру, а також нових типів погроз [52; 70; 289].

Зокрема, об'єднання роботи систем цивільного захисту України й інших держав з метою вирішення завдань удосконалення державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій викликано, перш за все, наступними обставинами:

- глобальний характер, який може бути притаманний визначеним надзвичайним ситуаціям;

- можливість розповсюдження наслідків визначених надзвичайних ситуацій з території України та територію інших країн;
- наявність зобов'язань України на міжнародному рівні щодо недопущення настання та розвитку масштабних надзвичайних ситуацій, а також щодо інформаційної підтримки, усунення наслідків надзвичайних ситуацій і забезпечення допомоги у випадках їх настання та розвитку;
- необхідність активізації євроінтеграційних процесів в Україні стосовно приєднання до європейської мережі моніторингу надзвичайних ситуацій;
- наявність вигід від міжнародного співробітництва відносно державного управління ризиками настання та розвитку надзвичайних ситуацій [22; 86].

Практична діяльність по забезпеченню ефективності державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій безпеки будується на низці таких принципів.

Принцип пріоритету безпеки життя й здоров'я людей. Виражає конституційні права громадян України на захист державою їхнього життя і здоров'я в умовах настання та розвитку надзвичайних ситуацій. Це означає, що жодне рішення не можна вважати прийнятним з економічної або іншої точок зору, якщо воно не гарантує належний ступінь безпеки суспільства в цілому й кожної людини окремо.

Принцип інтегральної оцінки небезпек. Управління ризиком настання та розвитку надзвичайних ситуацій включає весь сукупний спектр існуючих у суспільстві небезпек, і вся інформація про прийняті рішення стосовно цих питань повинна бути загальнодоступною.

Принцип виправданості практичної діяльності. Ніяка практична діяльність, спрямована на реалізацію мети, не може бути виправдана, якщо вигода від неї для суспільства в цілому не перевищує збитку, що може бути викликаний як наслідок настання та розвитку надзвичайних ситуацій.

Принцип стійкості екосистем. Величина антропогенного впливу повинна строго обмежуватися й не перевищувати величин гранично припустимих навантажень на екосистеми.

Принцип оптимізації витрат на захист. Полягає в необхідності створення систем управління безпекою і ризиком, які забезпечували б кожній особистості можливість вести повноцінне життя в суспільстві протягом усієї його середньостатистичної очікуваної тривалості. Склад заходів, якими повинна забезпечуватися безпека населення у випадку настання та розвитку надзвичайних ситуацій: хто, як і якими засобами повинен з ними боротися, якою мірою і хто несе відповідальність, визначаються існуючою і нормативно-законодавчою базою країни, що постійно розвивається, та є найважливішим елементом системи попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій [95; 199].

Для забезпечення ефективного державного управління ризиками настання та розвитку надзвичайних ситуацій у межах державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій необхідно:

- здійснювати аналіз ризику настання надзвичайних ситуацій та прогнозування їх розвитку як ключову діяльність у контексті запобігання надзвичайних ситуацій та усунення їх наслідків;

- формувати та підтримувати функціонування системи попередження випадків виникнення надзвичайних ситуацій, а також запроваджувати дієві механізми державного управління ризиками настання та розвитку надзвичайних ситуацій;

- забезпечувати надійне функціонування системи ліквідації надзвичайних ситуацій, зокрема, здійснювати оперативне реагування на випадки виникнення надзвичайних ситуацій; мати необхідне техніко-технологічне забезпечення проведення робіт аварійно-рятувального характеру; підтримувати першочергове життєзабезпечення, проводити евакуацію та реабілітацію населення, яке постраждало внаслідок настання та розвитку надзвичайної ситуації;

- мати у розпорядженні систему оптимізації підготовки керівного складу органів державного управління, фахівців і населення стосовно питань зниження ймовірності ризиків настання та пом'якшення наслідків розвитку надзвичайних ситуацій [42; 80].

При цьому доцільно впроваджувати наступні захисні міри в межах єдиної державної системи цивільного захисту:

- заходи превентивного характеру (завчасне зниження рівня ризиків настання надзвичайної ситуації та усунення наслідків її розвитку);
- поточні заходи щодо ліквідації надзвичайної ситуації (екстрене реагування), тобто впровадження невідкладних робіт аварійно-рятувального та реабілітаційного характеру, забезпечення відшкодування нанесених збитків.

Профілактику виникнення надзвичайних ситуацій у межах державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій пропонується здійснювати як стосовно їх недопущення (зниження ризиків їх виникнення), так і відносно зниження рівня втрат і збитків, спричинених ними (зменшення наслідків). Відповідно, профілактика виникнення надзвичайних ситуацій повинна здійснюватися за такими напрямками:

- моніторинг і прогнозування надзвичайних ситуацій;
- раціональна локалізація продуктивних сил на території країни з прийняттям до уваги безпеки з природної та техногенної точки зору;
- впровадження превентивних заходів щодо недопущення у можливих межах визначених природних явищ і процесів несприятливого і небезпечного характеру через постійне зменшення їх накопиченого руйнівного потенціалу;
- недопущення випадків виникнення аварій і катастроф техногенного характеру через збільшення рівня технологічної безпеки процесів виробничого характеру та надійності обладнання з експлуатаційної точки зору;

- розробка та впровадження заходів інженерно-технічного характеру, орієнтованих на усунення можливих джерел виникнення надзвичайних ситуацій, зменшення їх наслідків, захист населення і матеріальних засобів;
- підготовка економічних об'єктів і систем життєзабезпечення населення до функціонування в умовах виникнення надзвичайних ситуацій;
- забезпечення безпеки промисловості;
- ліцензування діяльності об'єктів виробництва, що є небезпечними;
- страхування відповідальності за можливу шкоду в процесі експлуатації об'єкта виробництва, що є небезпечним;
- державна експертиза відносно недопущення випадків виникнення надзвичайних ситуацій;
- здійснення нагляду та контролю з боку держави стосовно природної і техногенної безпеки;
- надання населенню інформації щодо потенційних загроз природного та техногенного характеру на території проживання;
- підготовка населення відносно захисту від можливих надзвичайних ситуацій [124; 131; 143].

ВИСНОВКИ

У цілому, в магістерській роботі було отримано такі висновки.

1. Розкрито понятійний апарат сфери формування та реалізації державного управління ризиками виникнення НС. Зокрема, сутнісно охарактеризовано категорію «ризики виникнення надзвичайних ситуацій» як діяльність, пов'язану із подоланням невизначеності середовища ведення господарської діяльності з неминучим вибором унаслідок впливу антропогенного (для техногенних НС) і природного (для природних НС) чинників. Серед іншого, досліджено атрибутивні властивості ризиків виникнення НС (суперечливість, альтернативність і невизначеність). На підставі чого аргументована необхідність забезпечення «синергії» цих ризиків – їх трансформації в загрози, а також їх впливу на сталий розвиток держави та регіонів шляхом доповнення методики розрахунку рівня ризику виникнення НС урахуванням соціального аспекту. Воно має реалізовуватися на всіх рівнях державної системи цивільного захисту (загальнодержавному, регіональному, місцевому й об'єктовому), усіма її суб'єктами, охоплюючи, з одного боку, превентивні заходи щодо визначення ризиків НС, зниження їх рівня вияву, а з другого – постфактичні заходи, спрямовані на пом'якшення та ліквідацію наслідків НС.

2. Узагальнено закордонний державноуправлінський досвід щодо попередження та ліквідації НС і визначено можливі напрями його використання в Україні. Зокрема, аргументувати напрями його аплікації на

вітчизняних теренах, зокрема здійснення аудиту цивільної безпеки. Доведено, що впровадженню цього новітнього інструменту управління ризиками НС має передувати здійснення науково обґрунтованої та виваженої модернізації державної системи контролю та нагляду в означеній сфері. У цьому контексті визначено такі напрямки формування організаційно-інституційного середовища: 1) зміщення центру ваги відповідальності за відшкодування шкоди внаслідок НС; 2) розвиток вітчизняного страхового ринку щодо страхування відповідальності за ризиками виникнення НС; 3) модернізація функцій держави; 4) формування організаційно-економічних стимулів для впровадження інновацій у сфері забезпечення цивільної безпеки тощо.

Крім того, запропоновано комплексний підхід до державного управління ризиками виникнення НС, що передбачає використання організаційно-економічного інструментарію аудиту цивільної безпеки, а саме: 1) оцінку ймовірних надзвичайних ситуацій на основі розроблених сценаріїв; 2) оцінку потенційних наслідків НС; 3) розрахунок й впровадження сил і засобів, необхідних для реагування на ці ситуації; 4) вибір оптимальної комбінації заходів щодо забезпечення безпеки об'єкта на основі комплексного визначення джерел небезпеки, оцінки ризиків НС, порівняння можливих варіантів реагування на НС з урахуванням їх економічних і часових показників.

3. Досліджено особливості функціонування механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій. Зокрема, дослідження особливостей розвитку правового й організаційного механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій дозволило відмітити, що в межах існуючого правового механізму державного управління в цій сфері відсутні чіткі затвержені інструкції щодо реалізації положень законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів стосовно попередження цих ризиків, а також відсутній дієвий механізм щодо контролю профілактики виникнення надзвичайних ситуацій. Установлено,

що в сучасних умовах провідним нормативно-правовим актом у цій сфері є Кодекс цивільного захисту, який регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту. Прийняття Кодексу дозволило усунути основні суперечності та дублювання законодавства, розмежування повноважень і функцій центральних і місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання, а також визначити у єдиному законодавчому акті засади державної політики у сфері цивільного захисту. Разом із тим, необхідне прийняття Програми розвитку нормативно-правової бази щодо функціонування Єдиної державної системи попередження і ліквідації НС, а також здійснення деконцентрації та децентралізації державного управління ризиками виникнення НС.

Зазначено, що організаційний механізм державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій в Україні протягом останнього десятиріччя неодноразово підлягав реорганізації. Подібні зміни, перш за все, спричинені трансформацією системи цивільної оборони до системи цивільного захисту. Відмічено, що на нинішньому етапі центральним органом виконавчої влади щодо державного управління профілактикою надзвичайних ситуацій є Державна служба України з надзвичайних ситуацій, діяльність якої підлягає спрямуванню і координації Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України. Державна служба України з надзвичайних ситуацій здійснює реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, зокрема, стосовно: захисту населення і територій від випадків виникнення надзвичайних ситуацій та профілактики їх виникнення, усунення наслідків надзвичайних ситуацій, організації рятувальних робіт, забезпечення техногенної безпеки діяльності служб аварійно-рятувального призначення та гідрометеорологічної діяльності.

4. Виокремлено напрями модернізації державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у контексті

забезпечення продуктивності єдиної державної системи цивільного захисту, а саме: дотримання єдності принципів формування та реалізації державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій; здійснення нормування рівнів ризиків виникнення надзвичайних ситуацій; формування дієвих механізмів державного управління ризиками виникнення НС.

Відмічено, що вдосконалення державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій повинно ґрунтуватися на принципах прийнятності, превентивності, мінімізації, повноти, адресності, вільного інформаційного обміну, а також визначення припустимої величини ризику, яка визначається в межах максимального і мінімального його значень з урахуванням доцільності та наявних ресурсів технічного, економічного і матеріального характеру, а також поточних соціально-економічних і політичних умов.

Базисом державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій і, відповідно, управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій повинно стати відповідне міжнародне співробітництво у сфері управління ризиками для забезпечення високої ефективності уникнення надзвичайних ситуацій масштабного характеру, а також нових типів погроз.

Практична діяльність щодо забезпечення ефективності державної політики у сфері захисту населення і територій від НС безпеки повинна будуватися на принципах пріоритету, інтегральної оцінки небезпек, виправданості практичної діяльності, стійкості екосистем, оптимізації витрат на захист.

5. Здійснено моделювання процесу вдосконалення державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій, яке передбачає моделювання системної реалізації механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій та формування концептуальної моделі інформаційно-аналітичної систем державного управління ризиками

виникнення надзвичайних ситуацій. Зокрема, запропонована модель системної реалізації механізмів державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій передбачає здійснення моніторингу зовнішнього середовища в умовах припустимого ризику; розробку та впровадження заходів з попередження надзвичайних ситуацій в умовах погрози виникнення надзвичайної ситуації; ліквідацію надзвичайних ситуацій в умовах їх виникнення. Що стосується концептуальної моделі інформаційно-аналітичної системи державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій, то вона являє собою систему підтримки прийняття рішень у Державній службі України з надзвичайних ситуацій, є сукупністю комунікаційної й інформаційної складових, блоку моделювання та супровідної документації, в якості ядра містить геоінформаційну систему та уможливорює реалізацію в органах державної влади та місцевого самоврядування інформаційних процесів, що забезпечують прийняття управлінських рішень щодо ризиків виникнення надзвичайних ситуацій через збір, обробку, зберігання, передачу та захист інформації, отриманої як результат функціонування державної системи моніторингу та прогнозування ризиків виникнення надзвичайних ситуацій з відповідним формуванням супровідної документації.

6. Визначено перспективи розвитку державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій, які ґрунтуються на застосуванні нового підходу до прогнозування ризиків виникнення надзвичайних ситуацій через використання методів економіко-математичного моделювання, що дозволяє проаналізувати майбутню кількість надзвичайних ситуацій із супутньою оцінкою достовірності та адекватності побудованої моделі, а також визначити ступінь залежності загальної кількості надзвичайних ситуацій від кількості різних типів надзвичайних ситуацій у динаміці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Ю. О. Моніторинг надзвичайних ситуацій / Ю. О. Абрамов, Є. М. Грінченко, О. Ю. Кірочкін та ін. – Х. : Вид-во АЦЗУ, 2005. – 530 с.
2. Аверьянов А. Системное познание мира : методол. разработки и рекомендации / А. Н. Аверьянов. – М. : Политиздат, 1985. – 263 с.
3. Адамчук М. М. Сценарний підхід до формування угруповання внутрішніх військ для виконання завдань з реагування на надзвичайні ситуації / М.М. Адамчук, Ю. П. Бабков, В. М. Бацамут // Честь і закон. – 2013. – № 4. – С. 25–33.
4. Айвазян С. А. Прикладная статистика: Исследование зависимостей [Электронный ресурс] / С. А. Айвазян, И. С. Енюков, Л. Д. Мешалкин. – Режим доступа: <http://uadoc.zavantag.com/text/1222235/index-4.html>.
5. Акимов В.А. Основы анализа и управления риском в природной и техногенной сферах. / В.А. Акимов, В.В. Лесных, Н.Н. Радаев. – М. : Деловой экспресс, 2004. – 352 с.
6. Акимов В. А. Оценка эффективности программных мероприятий по снижению рисков и смягчению последствий чрезвычайных ситуаций природно- го и техногенного характера в Российской Федерации / В. А. Акимов, В. Т. Курмаев // Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях. – 1997. – Вып. 10.
7. Акимов В. А. Природные и техногенные чрезвычайные ситуации:

опасности, угрозы, риски / В. А. Акимов, В. Д. Новиков, Н. Н. Ракдаев. – М. : Деловой экспресс, 2001. – 304 с.

8. Алпеев А.С. Проблемы корректного определения термина «риск» и терминов на его основе / А.С. Алпеев // Надежность. – 2013. – №1(12). – С. 53–59.

9. Альгин А.П. Рискология и синергетика в системе управления : монограф. / А.П. Альгин, М.В. Виноградов, Ю.И. Пономарев. – Петрозаводск : СЗАГС : Карел. фил., 2004. – 184 с.

10. Андреев С. О. Організаційно-правовий механізм державного управління цивільним захистом на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. держ. упр. : спец. 25.00.02 / С. О. Андреев. – Х., 2010. – 19 с.

11. Андреев С. О. Формування інституціональних засад діяльності органів місцевого самоврядування в Україні як суб'єктів забезпечення цивільного захисту / С. О. Андреев // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2016. – Вип. 1 (4). – С. 223–235.

12. Андрієнко М. В. Сфера пожежної безпеки в Україні: проблемні питання державного управління : монографія / М. В. Андрієнко. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2015. – 288 с.

13. Андронов В. А. Державне управління медичним постачанням в умовах надзвичайних ситуацій : монографія / В. А. Андронов, С. М. Домбровська, Ю. О. Лермонтова, О. О. Труш. – Х., 2015. – 217 с.

14. Андронов В.А. Державні механізми забезпечення екологічної оцінки у сфері запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій / В.А. Андронов, Є.О. Варивода // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. – № 4. – С. 236–244.

15. Андронов В.А. Комплексні показники оцінювання стану природно-техногенної безпеки адміністративно-територіальних одиниць України /

В. А. Андронов, Ю. П. Бабков, В. В. Тютюник, Р. І. Шевченко // Проблеми надзвичайних ситуацій. – 2010. – № 12. – С. 9–20.

16. Андронов В. А. Природні та техногенні загрози, оцінювання небезпек : навч. посіб. / В. А. Андронов, А. С. Рогозін, О. М. Соболев, В. В. Тютюник та ін. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2011. – 264 с.

17. Андронов В. А. Сучасний стан організаційно-правового забезпечення державного управління пожежною безпекою в Україні : монографія / В. А. Андронов, С. М. Домбровська, О. М. Семків, В. Ю. Назаренко. – Х., 2014. – 230 с.

18. Андрусяк Т. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / Т. Г. Андрусяк. – Львів, 1997. – 198 с.

19. Антонов В. О. Національна безпека як складовий елемент національного суверенітету / В. О. Антонов // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2011. – Вип. 51. – С. 210–214.

20. Антонов В. О. Об'єкти національної безпеки та їх особливості / В. О. Антонов // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 59. – С. 65–71.

21. Антонов В. О. Поняття та зміст системи національної безпеки / В. О. Антонов // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 48. – С. 137–144.

22. Антонов В. О. Суспільство як об'єкт національної безпеки Української держави / В. О. Антонов // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 60. – С. 79–84.

23. Артемчук В. О. Дослідження існуючих безпроводних сенсорних мереж моніторингу стану атмосферного повітря / В. О. Артемчук // Моделювання та інформаційні технології. – 2012. – Вип. 65. – С. 3–9.

24. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит-ра, 1997. – 400 с.

25. Атаманчук Г. В. Система государственного и муниципального управления : учеб. / Г. В. Атаманчук, М. : Изд-во РАГС, 2005. – 488 с.

26. Аудит пожежної і техногенної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://audit.nuczu.edu.ua/>.
27. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом / В. Г. Афанасьев. – 2-е изд. доп. – М. : Политиздат, 1973. – 392 с.
28. Бабаджанова О. Ф. Сучасні системи попередження та прогнозування повеней / О. Ф. Бабаджанова, Ю. Е. Павлюк, Ю. Г. Сукач // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2013. – № 7. – С. 167–171.
29. Бабков Ю. П. Запобігання та ліквідація надзвичайних ситуацій / Ю. П. Бабков, М. М. Адамчук // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – 2015. – Вип. 4(45). – С. 153–157.
30. Бакланов А. И. Системы наблюдения и мониторинга / А. И. Бакланов. – М: Бином, 2009. – 240 с
31. Бакуменко В. Д. Державне управління : основи теорії, історія і практика : навч. посіб. / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній, М. М. Їжа, Г. І. Арабаджи ; за заг. ред. П. І. Надолішнього, В. Д. Бакуменка. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 394 с.
32. Бакуменко В. Д. Державно-управлінські рішення : навчальний посібник / В. Д. Бакуменко // – К. : ВПЦ АМУ, 2012. – 344 с.
33. Бакуменко В. Д. Методологія державного управління проблеми встановлення та подальшого розвитку // Вісник УАДУ. – 2003. – № 2. – С.11–27.
34. Бакуменко В. Д. Прийняття рішень в державному управлінні : навч. посібн. [у 2 ч.] / В. Д. Бакуменко. – К. : ВПЦ АМУ, 2010. – Ч. 1 : Теоретико-методологічні засади. – 276 с.
35. Бакуменко В. Д. Прийняття рішень в державному управлінні : навч. посібн. [у 2 ч.] / В. Д. Бакуменко. – К. : ВПЦ АМУ. – Ч. 2 : Науково-прикладні аспекти, 2010. – 276 с.
36. Бакуменко В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посібн. / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. – К. :

Міленіум, 2003. – 256 с.

37. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія / В. Д. Бакуменко; редкол. : В. М. Князєв, П. І. Надолішній, М. І. Мельник та ін. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 328 с.

38. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.

39. Балашова Н. Е. Построение системы риск-менеджмента в финансовой компании / Н. Е. Балашова // Менеджмент в России и за рубежом. – № 4. – С. 104–111.

40. Бардулин Е.Н. Управление рисками в условиях чрезвычайных ситуаций / Е.Н. Бардулин // Проблемы управления рисками в техносфере. – 2011. – №1. – С. 25–34.

41. Барило О. Г. Інформаційне забезпечення органів державного управління у надзвичайних ситуаціях / О. Г. Барило, С. П. Потеряйко, В. О. Тищенко // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2013. – № 4. – С. 77–84. – (Серія «Управління»).

42. Барило О.Г. Оцінювання ефективності організації державного управління у надзвичайних ситуаціях / О. Г. Барило, С. П. Потеряйко, В.О. Тищенко // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2011. – № 2. – С. 56–60. – (Серія «Управління»).

43. Барило О. Г. Удосконалення організаційного механізму державного управління у надзвичайних ситуаціях / О. Г. Барило, С. П. Потеряйко // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2016. – Вип. 2 (5). – С. 264–272.

44. Баштанник А. Г. Механізми регулювання діяльності органів державної влади в умовах децентралізації : автореф. дис.... канд.. держ. упр. за спец. 25.00.02 – механізми державного управління / Алла Григорівна Баштанник ; ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України, Львів, 2017. – 20 с.

45. Баштанник В. В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів : монографія / В. В. Баштанник. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2010. – 390 с.

46. Бегун В. В. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки) : навч. посіб. / В. В. Бегун, І. М. Науменко. – К. : Енергоіздат, 2004. – 328 с.

47. Белоусов А. В. Методологічні аспекти удосконалення системи державного управління ризиками надзвичайних ситуацій / А.В. Белоусов // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 11. – С. 131–134.

48. Белай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика : монографія / С. В. Белай. – 2015. – 249 с.

49. Белоусов А. В. Роль сучасної держави в запобіганні і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій / А. В. Белоусов // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 20. – С. 153–156.

50. Белоусов А.В. Наукові підходи до визначення ризику надзвичайних ситуацій як об'єкту управління / А.В. Белоусов // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. – 2015. – №1. – С. 224–235.

51. Бельська Т. В. Інституційний вимір глобального громадянського суспільства / Т. В. Бельська // Ефективність державного управління : зб. наук. пр., 2015. – Вип. 44. – С. 71–81.

52. Бегун В. В. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки) / В. В. Бегун, І. М. Науменко. – К. : Освіта, 2004. – 328 с.

53. Безверхнюк Т. М. Ресурсний режим як інституційний механізм ресурсного забезпечення регіонального управління [Електронний ресурс] / Т. М. Безверхнюк // Державне будівництво. – 2010. – № 1. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/11.pdf>

54. Беззубов Д. О. Правова структура та принципи побудови системи національної безпеки в Україні / Д. О. Беззубов // Держава і право. Юридичні

і політичні науки. – 2011. – Вип. 51. – С. 231–236.

55. Белов П. Г. Системный анализ и моделирование опасных процессов в техносфере / П. Г. Белов. – М. : Академия, 2003. – 506 с.

56. Безпека людини у надзвичайних ситуаціях : навч. посіб. / За ред. В. І. Голінька. – Д. : Національний гірничий університет, 2011. – 161 с.

57. Безпека як категорія і функція державного управління / Г. П. Ситнік // Вісн. Нац. академії держ. управління. – 2004. – № 1. – С. 350–357.

58. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну. / У. Бек; [Пер. с нем. В. Седельника]. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 383 с.

59. Беркита К. Ф. Економічна статистика : навч. посіб. / К. Ф. Беркита. – К. : Вид-во «Професіонал», 2004. – 208 с.

60. Берталанфи Л. Общая теория систем – Критический обзор. Исследования по общей теории систем. / Л. Берталанфи; [Сб. переводов / Общ. ред. В.Н. Садовского и Э.Г. Юдина]. – М. : Прогресс, 1969. – 281 с.

61. Бесчастний А. В. Залежності між динамікою економічного зростання і зміною стану економічної безпеки на всіх її рівнях / А. В. Бесчастний // Продуктивні сили регіональної економіки. – 2009. – № 3. – С. 220–224.

62. Білецький В. С. Мала гірнича енциклопедія : у 3 т. / за ред. В. С. Білецького. – Д. : Східний видавничий дім, 2004—2013.

63. Білоусов А. В. Сутність, складові та зміст комплексного механізму державного управління ризиками надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс] / А. В. Білоусов // Державне будівництво : електроний фах. жур. – 2014. – № 2. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/2/10.pdf>.

64. Білявська О. Міжнародні стандарти управління ризиками / О. Білявська // Управління сучасним містом. – 2008. - № 1–4/1– 12 (29-32). – С. 50–56.

65. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підруч. /

Ю. П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко. – К. : ЮрІнтер, 2010. – 544 с.

66. Бодрова І. І. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підруч. / І. І. Бодрова, С. В. Болдирєв, В. О. Величко та ін. ; за ред. С. Г. Серьогіної. – 2-ге вид., переробл. та доп. – Х. : Право, 2013. – 360 с.

67. Бойко-Бойчук О. В. Механізми державного управління: узагальнена модель [Електронний ресурс] / О. В. Бойко-Бойчук. – Режим доступу : concept.at.ua/load/0-0-0-34-20.

68. Болотських М. В. Державна політика у сфері цивільного захисту: аналіз базових (ключових) законодавчих термінів та понять / М. В. Болотських, С. О. Андрєєв // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Одес. регіон. ін-ту держ. упр. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 1 (33). – С. 16–22.

69. Бондар Д. В. Теоретичні засади інноваційних механізмів державного управління підготовкою управлінських кадрів в сфері вищої освіти : монографія / Д. В. Бондар. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2013. – 144 с.

70. Браун П. Посібник з аналізу державної політики / П. Браун. – К. : Основи, 2000. – 243 с.

71. Брушлинский Н.Н. Пожарные риски. Динамика, управление, прогнозирование / Н.Н. Брушлинский. – М.: ФГУ ВНИИПО, 2007. – 370 с.

72. Бублик М.І. Аналіз методів економічної оцінки збитків, завданих лісовому господарству надзвичайними ситуаціями техногенного характеру / М. І. Бублик, Т. О. Коропецька // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2008. – С. 71–80.

73. Бурков В. Н. Модели и механизмы управления безопасностью / В. Н. Бурков, Е. В. Грацианский, С. И. Дзюбко и др. – М. : Синтег, 2001. – 153 с.

74. Бурков В. Н. Задача формирования программы обеспечения региональной безопасности / В. Н. Бурков, С. И. Дзюбко // ВИНТИ. Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях. – 1996. – № 9.

75. Бурков В. Н. Разработка механизмов управления риском

чрезвычайных ситуаций / В. Н. Бурков, Б. П. Титаренко // Вестник МГСУ, 2017. – Т. 12. – Вып. 5 (104). – С. 559-563.

76. Буянова М. Управление социально-экономическим развитием региона на основе риск-менеджмента : монография [Электронный ресурс] / М. Буянова, А. Калинина. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2013. – 206 с. – Режим доступа: <http://www.docme.ru/download/1197515>.

77. Вакарёв А. Вопросы методики разработки и реализации организационных изменений на предприятиях в период реабилитации после возникновения чрезвычайных ситуаций / А. Вакарёв, А. Столповских. – Волгоград : Изд-во Волгоградского государственного университета, 2004. – 176 с.

78. Вакарёв А. Принципы управления в чрезвычайных ситуациях в период реструктуризации / А. Вакарёв // Актуальные проблемы реструктуризации российских предприятий : Сб. матер. Всероссийск. науч.-практ. конф. – Пенза, 2002. – С. 34.

79. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; Пер. с нем.; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденоко; коммент. А. Ф. Филиппова. – М. : Прогресс, 1990.

80. Ведунг Е. Оцінювання державної політики та програм / Е. Ведунг. – К. : ВСЕУВИТО, 2003. – 350 с.

81. Венда Н. Перспективы развития психологической теории обучения операторов / Н. Венда // Психол. Ж, 1980. – Т. 1, № 4. – С. 50.

82. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К. : Борисфен-М, 1996. – 1996. – 336 с.

83. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, П. І. Великоіваненко. — К. : КНЕУ, 2004. — 480 с.

84. Вживання в умовах надзвичайних ситуацій / П. Б. Волянський, О. Г. Барило, С. О. Гур'єв та ін. – Х. : ФОРМАНОВ А.М., 2016. – 189 с.

85. Вовченко С.Д. Розвиток теоретичних основ функціонування

системи захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій / С.Д. Вовченко // Економіка та держава. – 2013. – № 10. – С. 141–144.

86. Возжеников А.В. Национальная безопасность: теория, политика, стратегия / А.В. Возжеников. – М. : НПО «Модуль», 2000. – 250 с.

87. Волошин С.М. Нормативно-правове забезпечення техногенно–природної безпеки / С.М. Волошин // Надзвичайна ситуація. – 2013. – № 1. – С. 33–35.

88. Волошин С. М. Соціально-економічний аналіз надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру / С. М. Волошин, Л. В. Жарова, Є. В. Хлобистов, О. А. Чебанов; [За ред. Є. В. Хлобистова]. – Сімферополь, 2010. – 258 с.

89. Волянський П. Б. Методологічні підходи до управління ризиками в процесі ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій / П. Б. Волянський // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 13. – С. 134–136.

90. Гелнер Е. Нации и национализм / Е. Гелнер; [Пер. с англ. И. И. Крупника]. – М. : Прогресс, 1991. – 320 с.

91. Гиденс Э. Понятие риска / Э. Гиденс // THESIS. – 1994. – №5. – С 40–102.

92. Глазунова Н. И. Система государственного управления : учеб. для вузов / Н. И. Глазунова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 551 с.

93. Гнатієнко Г. М. Експертні технології прийняття рішень : монографія / Г. М. Гнатієнко, В. Є. Снитюк. – К. : Маклаут, 2008. – 444 с.

94. Гоббс Т. Сочинения (в 2 т.) / Т. Гоббс ; [Пер. с англ. В. В. Соколов]. – М. : Мысль, 1989. – Т. 1. – 622 с.

95. Горбулін В. П. Засади національної безпеки України / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 272 с.

96. Горбунов С. Анализ технологий прогнозирования чрезвычайных ситуаций / С. Горбунов, Ю. Макиев, В. Малышев // Стратегия гражданской защиты: проблемы и исследования. – 2011. – № 1. – С. 43–47.

97. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: Закон

України від 16.01.2003 № 436-IV. – Режим доступу: <https://urist-ua.net/>.

98. Гранатуров В. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения / В. Гранатуров. – М. : Изд-во «Дело и Сервис», 1999. – 63 с.

99. Грачов В. Класифікація ризиків та управління ними // Фінанси України. – 2002. – № 10. – С. 56–60.

100. Гумплович Л. Общее учение о государстве / Л. Гумплович; [Пер., прим., доп.: И. Неровецкий]. – С-Пб. : Обществ. Польза, 1991. – 516 с.

101. Гур'єв С. Завдання кризового менеджменту й управління надзвичайними ситуаціями в державному управлінні / С. Гур'єв, Я. Радиш, А. Терент'єва // Університетські наукові записки : наук. зб. пр. – № 2 (30). – 2012. – С. 285–290.

102. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне. – К. : Основи, 1993. – 165 с.

103. Гур'єв С. О. Задачі кризового менеджменту та управління надзвичайними ситуаціями в державному управлінні / С. О. Гур'єв, Я. Ф. Радиш, А. В. Терент'єва // Університетські наукові записки : наук. зб. – № 2 (30). – Хмельницький : ХМУПУ, 2012. – С. 285–290.

104. Данилишин Б. В. Наукові основи прогнозування природно-техногенної безпеки / Б. В. Данилишин, В. В. Ковтун, А. В. Степаненко. – К. : ЛексДім, 2004. – 520 с.

105. Дегтяр А. О. Державно-управлінські рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення : монографія / А. О. Дегтяр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2004. – 224 с.

106. Дегтяр А. О. Статистичні методи в державному управлінні : навч. посіб. / А. О. Дегтяр, М. В. Гончаренко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. – 156 с.

107. Дегтяр А. О. Прийняття державно-управлінських рішень у соціальній сфері : монографія / А. О. Дегтяр, О. А. Дегтяр. – Х. : Вид-во С.А.М., 2014. – 252 с.

108. Дегтяр О. А. Державне та регіональне управління в соціальній сфері : монографія / за заг. ред. А. О. Дегтяра. – Х. : С.А.М., 2015. – 552 с.
109. Дегтяр О. А. Напрями удосконалення засобів управління соціальним ризиком / О. А. Дегтр, О. М. Непомнящий // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 1–9.
110. Дегтяр А. О. Управлінські рішення в органах державної влади : монографія / А. О. Дегтяр, В. Ю. Степанов, С. В. Тарабан. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2010. – 275 с.
111. Дегодюк Е.Г. Еколого-техногенна безпека України / Е. Г. Дегодюк, С. Е. Дегодюк. – К. : ЕКМО, 2006. – 306 с.
112. Державне підприємство “Мобільний рятувальний центр ДСНС України” (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Derzhavne-pidpriemstvo-Mobilniy-ryatuvalniy-centr-DSNS-Ukrayini.html>
113. Державне підприємство «Інформаційно аналітичний центр «Рятівник-інформ» (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Derzhavne-pidpriemstvo-Informaciyno-analitichniy-centr-Ryativnik-Inform.html>
114. Державне підприємство «Український авіаметеорологічний центр» (офіційний сайт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Derzhavne-pidpriemstvo-Ukrayinskiy-aviameteorologichniy-centr.html>
115. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, Ю. О. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л.Ю. Годієнко. – К. : Знання-Прес, 2003. – 343 с.
116. Державне управління : словник-довідник / заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : Видавництво УАДУ, 2002. – 228 с.
117. Державне управління в Україні : навч. посібн. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.

118. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посібник / за заг. ред. Н. Р. Нижника, В. М. Олуйка. – Л. : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2002. – 352 с.
119. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: монографія / за ред. проф. Н.Р. Нижник. – К. : УАДУ, 1997. – 448 с.
120. Державне управління: теорія і практика: навч. посіб. / за ред. В. Авер'янова. – К. : Юрінком-Інтер, 1998. – 431 с.
121. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у таблиці і схемах / Г. С. Одінцева, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов та ін. – Х. : ХарРІДУ УАДУ, 2002. – 492 с.
122. Державне регулювання інноваційного розвитку економіки України: стратегічні пріоритети : монографія / [М. А. Латинін, С. В. Майстро, В. Ю. Бабаєв та ін.]; за заг. ред. д.держ.упр., проф. М. А. Латиніна. – Х. : Вид-во ХарРІДУ НАДУ «Магістр», 2014. – 320 с.
123. Джигирей В. С. Безпека життєдіяльності : навчальний посібник / В. С. Джигирей, В. Ц. Шидецький. – Львів: Афіша, 2000. – 256 с.
124. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: методологія дослідження та забезпечення : монографія / О. П. Дзьобань. – Х. : Константа, 2006. – 440 с.
125. Дзьобань О. Національні інтереси як основа національної безпеки: світоглядно-методологічні аспекти / О. Дзьобань // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. – 2010. – № 3. – С. 124–136.
126. Дзюндзюк В. Б. Вплив надзвичайних ситуацій на соціально-економічний розвиток територій [Електронний ресурс] / В. Б. Дзюндзюк, Д. Ю. Полковниченко // Державне будівництво. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/2/01.pdf>
127. Додонов О. Г. Інформаційно-аналітична підтримка прийняття управлінських рішень у кризових ситуаціях / О. Г. Додонов, В. Г. Путятін, В. О. Валетчик // Реєстрація, зберігання і оброб. даних. – 2006. – Т. 8. – № 1. –

С. 37–54.

128. Долгий М. Л. Обґрунтування системного підходу до управління захистом та безпекою населення у надзвичайних ситуаціях // Державне управління: теорія та практика / М. Л. Долгий, С. І. Осипенко. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-2/>

129. Домбровська С. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія / С. М. Домбровська, В. В. Коврегін, А. Л. Помаза-Пономаренко, О. М. Колєнов, – Х. : НУЦЗУ, 2017. – 244 с.

130. Домбровська С. М. Забезпечення ефективного державного управління підготовкою фахівців у сфері цивільного захисту: створення професійних стандартів / С. М. Домбровська // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. / Харк. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. – Вип. 4(39). – С.386–390.

131. Домбровська С. М. Механізми формування безпеки держави [Електронний ресурс] / С. М. Домбровська, С. Т. Полторак // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 1. – Режим доступу: <http://el-zbirn-du.at.ua/>

132. Домбровська С. М. Проблеми та перспективи розвитку державного управління : монографія / С. М. Домбровська, О. О. Гусаров, Ю. Е. Дуднева. – Х. : УПА, 2014. – 172 с.

133. Дометрична допомога в умовах надзвичайних ситуацій : практичний посібник / П. Б. Волянський, С. О. Гур'єв, М. Л. Долгий та ін. – Х. : ФОП Панов А. М., 2016. – 136 с.

134. Дрешпак В. М. Застосування соціально-психологічних методів державного управління під час розробки, впровадження та оцінювання регіональних цільових програм : практич. посіб. / В. М. Дрешпак, Н. К. Рашитова, С. І. Соколовський [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Дрешпака ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Упр. орг. фундамент. та приклад.

дослідж., Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. - К. : НАДУ, 2009. - 36 с.

135. Дрешпак В. М. Знаки та символи в державному управлінні: монографія / В. М. Дрешпак. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2010. – 338 с.

136. Дуднева Ю. Е. Основи управлінського консультування : конспект лекцій для студентів всіх форм навчання спеціальності 8.050201 – "Менеджмент організацій" [Електронний ресурс] / Упоряд. Ю. Е. Дуднева. – Х. : УПА, 2004. – 72 с. – Режим доступу: http://library.uipa.edu.ua/library/BD/VidannaKaf/6/1/Osnovi_Upravlinskogo_Konsultuvanna/konspekt_lekciy.htm.

137. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е. Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – № 2. – С. 9–12.

138. Екологічна безпека: термінологічний словник / В. А. Андронов, А. М. Грек, І. М. Ковальчук та ін. – Х. : АПБУ, 2001. – 112 с.

139. Екологічна безпека держави: державно-управлінський вимір / В. Андронов, С. Домбровська, В. Ковальчук, О. Крюков та ін. – Х. : НУЦЗУ, 2016. – 220 с.

140. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка та ін. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.

141. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. – 2011. – 692 с.

142. Ефективність державного управління / Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін. ; за заг. ред. І. Розпутенка. – К. : К.І.С., 2002. – 420 с.

143. Жукова Л. А. Основні стратегічні напрямки державного управління ризиками // Зб. наук. праць УАДУ / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ. – 2002. – Вип. 2. – С. 120–129.

144. Завидняк І. І. Поняття та структура національної безпеки України

/ І. І. Завидняк // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 48. – С. 183–189.

145. Зарубежный опыт и перспективы аудита безопасности [Электронный ресурс] // Библиотека Эксперта 112. – Режим доступа: <http://expert112.com.ua/zarubezhnyij-opyit-i-rossijskie-perspektivy-i-audita-bezopasnosti/index.html>.

146. Захаров В. Интеллектуальные системы управления: основные определения и понятия / В. Захаров // Известия АН. Теория и системы управления. – 1997. – № 3. – С. 138–145.

147. Зинуров У. Стратегическое маркетинговое планирование и управление на предприятии : учеб. пособ. / У. Зинуров. – Уфа : УГАТУ, 1999. – 79 с.

148. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кодексу цивільного захисту» від 02.10.2012 № 5404-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5404-17>

149. Закон України «Про Загальнодержавну цільову програму захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013-2017 роки» від 07.06.2012 № 4909-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4909-17>

150. Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 № 1645-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>

151. Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13.07.2000 № 1908-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1908-14>

152. Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06.04.2000 № 1644-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1644-14>

153. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від

12.05.2015 № 389-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

154. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16.03.2000 № 1550-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>

155. Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27.02.1991 № 791а-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12>

156. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 № 2245-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>

157. Запорожець О. І. Безпека життєдіяльності / О. І. Запорожець. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 448 с.

158. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій. Техногенна та природна небезпека / За загальною редакцією В. В. Могильниченка. – К. : КІМ, 2007. – 636 с.

159. Зеркалов Д. В. Наукові основи цивільного захисту : монографія / Д. В. Зеркалов, М. Д. Кацман, А. І. Ковтун / за редакцією Д. В. Зеркалова. – К. : Основа. 2014. – 1117 с.

160. Зеркалов Д. В. Соціальні проблеми сталого розвитку : монографія / Д. В. Зеркалов, О. Ю. Арламов. – К. : Основа, 2013. – 562 с.

161. Іванець Г. В. Алгоритм прогнозування надзвичайних ситуацій соціального характеру за видами та рівнями, можливих завданих збитків внаслідок них / Г. В. Іванець // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. – 2016. – № 4 (49). – С. 173–176.

162. Іванова Т. В. Державне управління еколого-економічною безпекою як умова сталого розвитку України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Т. В. Іванова; Акад. муніцип. упр. – К., 2011. – 406 с.

163. Іванюта С. П. Екологічна та природно-техногенна безпека

України: регіональний вимір загроз і ризиків : монографія / С. П. Іванюта, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2012. – 308 с.

164. Іванюта С.П. Запровадження сучасних підходів для зниження ризику природних катастроф в Україні // Стратегічні пріоритети. – 2016. – №1 (38). – С.110–117.

165. Іванюта С. П. Розробка методики оцінки ризику збитків від надзвичайних ситуацій в регіонах України / С. П. Іванюта // Східно-Європейський журнал передових технологій. – 2015. – Т. 3. – № 6 (75). – С. 48–53.

166. Ивахненко А. Г. Предсказание случайных процессов / А. Г. Ивахненко, В. Г. Лапа. – Киев : Наукова думка, 1977. – 450 с.

167. Інформаційний вплив: теорія і практика прогнозування : монографія / за ред. П. Д. Фролова. – К. : Міленіум, 2011. – 304 с.

168. Іщенко В. М. Електронне урядування як складова державної інформаційної політики України : автореф. дис.... канд.. держ. упр. за спец. 25.00.02 – механізми державного управління / Володимир Миколайович Іщенко ; ХарРІ НАДУ при Президентіві України, Харків, 2014. – 20 с.

169. Иванов А.А. Риск-менеджмент : Учебно-методический комплекс / А.А. Иванов, С.Я. Олейников, С.А. Бочаров. – М. : Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 193 с.

170. Карамішев Д. В. Публічне управління як специфічний вид управлінської діяльності в умовах суспільних трансформацій / Д. В. Карамішев, В. П. Прасол // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 24. – С. 156-160.

171. Карамішев Д.В. Реалізація державної соціальної політики сталого розвитку регіону органами публічної влади України : монографія / [Л. О. Белова та ін.] ; за заг. ред. д-ра держ. упр., проф. Д. В. Карамішева, канд. держ. упр., доц. Л. В. Набоки ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Х. : Магістр, 2016. – 295 с.

172. Капля А. М. Удосконалення державного управління систем

запобігання й реагування на надзвичайні ситуації в Україні з використанням досвіду зарубіжних країн: проблеми та перспективи / А. М. Капля, В. С. Чубань, О. Г. Снісар // Пожежна безпека: теорія і практика. – 2013. – № 14. – С. 39–46.

173. Качинський А.Б. Оцінка економічного ризику надзвичайних ситуацій в областях Західного регіону України / А. Б. Качинський, С. П. Іванюта // Регіональна економіка. – 2012. – № 2. – С. 64–72.

174. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010 [Електронний ресурс] : Наказ Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики від 11.10.2010 р. № 457. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/bzh/ZO/DK_019-2010.pdf.

175. Кнорринг В.И. Искусство управления : учебник / В.И. Кнорринг. – М. : БЕК, 1997. – 288 с.

176. Князева Е. Н. Интуиция как самодообраивание / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1994. – № 2. – С. 111–112.

177. Коваль О. П. Соціальна безпека: сутність та вимір : наук. доп. / О. П. Коваль. – К. : НІСД, 2016. – 34 с.

178. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403–VI. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

179. Козьменко О. В. Фінансові методи управління катастрофічними ризиками / О. В. Козьменко, О. М. Пахненко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 4. – С. 217–224.

180. Козьменко С. Н. Экономика катастроф (инвестиционные аспекты) / С. Н. Козьменко. – К. : Наукова думка, 1997. – 204 с.

181. Колодій А. М. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

182. Коленко В. В. Громадська комунікація як основа ефективного функціонування системи державного управління / В. В. Коленко,

А. Л. Помаза-Пономаренко // Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (22–23 лютого 2017 р.). – Х., 2017. – С. 91–92.

183. Костин А. И. Эффективность мер по снижению опасности при чрезвычайных ситуациях / А. И. Костин // Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях, 1997. – Вып. 10. – С. 34-37.

184. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії ВРУ 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.

185. Концепція [Електронний ресурс] // Вільна енциклопедія «Вікіпедія». – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

186. Концепція [Електронний ресурс] // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970—1980). – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/консерсія>.

187. Коротков Е. М. Дослідження систем управління [Електронний ресурс] : підруч. / Е. М. Коротков, 2000. – М. : ДеКА – Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/sistema-upravleniya/index.htm>.

188. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України : монограф. / О.Б. Коротич. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 220 с.

189. Коротич О. Б. Методологічні засади державного управління регіональним розвитком / О. Б. Коротич // Теорія та практика державного управління. – 2005. – Вип. 3 (12). – С. 31.

190. Коротич О. Б. Механізм державного управління: проблеми теорії та практичної побудови / О. Б. Коротич // Вісник НАДУ. – 2006. – № 3. – С. 79–84.

191. Костенко В. Модернізація державної системи цивільного захисту в контексті європейської інтеграції України / В. Костенко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 4(19). – С. 107–115.

192. Костенко В. О. Основні проблеми функціонування та напрями модернізації територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного

захисту України / В. О. Костенко // Модернізація системи державного управління: теорія та практика : матер. наук.-практ. конф. за між нар. уч. (05.04.2013 р., м. Львів). – Львів : ЛРІ НАДУ, 2013. – С. 472-476.

193. Костенко В. О. Характеризація державного управління захистом населення у надзвичайних ситуаціях : автореф. дис.... канд.. держ. упр. за спец. 25.00.01 – теорія та історія державного управління / Віталій Олександрович Костенко ; ДРІДУ НАДУ при Президентові України, Дніпропетровськ, 2016. – 20 с.

194. Костерин С. Черный полдень Армении. Природа и человек / С. Костерин. – 1989. – № 2 – С. 124.

195. Косяченко С. А. Модели, методы и автоматизация управления в условиях чрезвычайных ситуаций / С. А. Косяченко, Н. А. Кузнецов, В. В. Кульба, А. Б. Шелков // Автоматика и телемеханика. – 1998, № 6, С. 3-6.

196. Коуз Р. Очерки об экономической науке и экономистах /пер. с англ. М. Марков; науч. ред. Д. Расков. – М.; СПб: Изд-во Института Гайдара; Изд-во "Международные отношения"; Факультет свободных искусств и наук СПбГУ, 2015. – 288 с. (Серия «Новое экономическое мышление»).

197. Коулман Дж. Социальный и человеческий капитал / Дж. Коулман // Общественные науки и современность, 2001. – № 3. – С. 121–139.

198. Кочетков К. Е. Аварии и катастрофы. Предупреждение и ликвидация последствий / К. Е. Кочетков. – М. : АСВ, 2012. – 320 с.

199. Кризовий менеджмент та принципи управління ризиками в процесі ліквідації надзвичайних ситуацій : монографія / С. О. Гур'єв, А. В. Терент'єва, П. Б. Волянський. – К. : [б. в.], 2008. – 148 с.

200. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. В. Кравчук. – К. : Атіка, 2003. – 288 с.

201. Кравців С. Я. Ризик-орієнтований підхід у державному регулюванні у сфері техногенної та пожежної безпеки / С. Я. Кравців, О. М. Соболев, А. Г. Коссе // Вісник Національного університету цивільного

захисту України. Серія. Державне управління. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 336–341.

202. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

203. Кринична І. П. Державне управління процесами запобігання та профілактики надзвичайних ситуацій: праксиологічний досвід І. П. Кринична // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – ДРІДУ НАДУ, 2013. – № 1 (16). – С. 80–88.

204. Кринична І. П. Вплив державно-управлінських рішень на подолання наслідків Чорнобильської катастрофи / І. П. Кринична // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – ДРІДУ НАДУ, 2007. – № 2 (28). – С. 113–122.

205. Кринична І. П. Парадокси управління Чорнобильськими ризиками [Електронний ресурс] / І. П. Кринична // Державне будівництво, 2010. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/index.html>.

206. Криштанович М. Ф. Реалізація механізмів публічного управління у сфері цивільного захисту України щодо національної безпеки / М. Ф. Криштанович // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 341–347.

207. Кузніченко С. О. Державне управління у надзвичайних ситуаціях: проблеми правового забезпечення / С. О. Кузніченко // Юридичний вісник. – 2010. – № 3. – С. 52–56.

208. Кулешов М. М. Вдосконалення надійності функціонування системи цивільного захисту / М. М. Кулешов, П. В. Одарюк // Проблеми надзвичайних ситуацій : зб. наук. пр. АЦЗ України. 2006/ – Вип. 3. – С. 107–111.

209. Кулешов М. М. Система реагування на надзвичайні ситуації та механізми управління / М. М. Кулешов // Вісник Національного університету

цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 314–322.

210. Кульман А. Экономические механизмы. / А. Кульман, Н. Хрусталева. – М. : Прогресс-Универс, 1993. – 189 с.

211. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих ситуаций (в 2 томах) / Г. Кунц, С. О’Доннел. – М., 1981 г. – Т. 1. – 147 с.

212. Курашвили Б. П. Очерк теории государственного управления / Б. П. Курашвили. – М. : Наука, 1987. – 294 с.

213. Кутинов О. Гражданская оборона в странах НАТО / О. Кутинов // Зарубежное военное обозрение. – 2012. – №5. – С.12–19.

214. Лазор О. Д. Основи державного управління та місцевого самоврядування : навч. посіб. / О. Д. Лазор, О. Я. Лазор, І. Г. Лазар. – К. : Дакор, 2007. – 312 с.

215. Лапін В. Безпека життєдіяльності людини : навч. посіб. / В. Лапін. – К. : Знання, 2007, – 332 с.

216. Лапін В. М. Безпека життєдіяльності людини : навч. посіб. / В. М. Лапін. – К. : Знання, 2007. – 332 с.

217. Лермонтова Ю. Зарубіжний досвід державного управління екстреною медичною допомогою в надзвичайних ситуаціях / Ю. Лермонтова // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2012. – №4 (15). – С. 191–198.

218. Ліпкан В. А. Національна безпека та національні інтереси України / В. А. Ліпкан. – К. : КНТ, 2006. – 68 с.

219. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. / В. А. Ліпкан. – К. : Кондор, 2008. – 552 с.

220. Ліпкан В. Правовий статус Ради національної безпеки і оборони України у сфері національної безпеки України / В. Ліпкан // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 12. – С. 4–8.

221. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки / В. А. Ліпкан. – К. :

КНТ, 2009. – 631 с.

222. Лихачов С. Національна безпека України як об'єкт державного управління / С. Лихачов // Право України. – 2009. – № 10. – С. 182–189.

223. Лозинська Т. М. Державне управління: методологія дослідження та діяльності / Теоретико-методологічні засади наукових досліджень в галузі державного управління : монографія / Т. М. Лозинська ; за заг. ред. д. філос. н., проф. В. В. Корженка. – Дніпропетровськ : Комплектавтордор, 2011. – С. 151–171.

224. Лопанов А. Н. Мониторинг и экспертиза безопасности жизнедеятельности / А. Н. Тимофеев, Е. В. Климова. – Белгород : Изд-во БГТУ, 2009. – 201 с.

225. Лугунін О. Є. Статистика. Економічна та соціальна статистика : курс лекцій / О. Є. Лугунін. – Херсон : МУБіП, 2003. – 99 с.

226. Лукиша Р. Т. Підходи до визначення поняття та ролі ризиків у державному управлінні розвитком регіонів [Електронний ресурс] / Р. Т. Лукиша // Актуальні проблеми розвитку управлінських систем: досвід, тенденції, перспективи : зб. тез Щорічної наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 березня 2015 р.). – Х., 2015. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2015-1/doc/2/16.pdf>.

227. Луценко, М. М. Оцінка обстановки у надзвичайних ситуаціях / М. М. Луценко. – Х. : ХНАДУ, 2009. – 183 с.

228. Луценко Т. О. Теорія та історія державного управління : опорний конспект лекцій / Т. О. Луценко, А. Л. Помаза-Пономаренко. – Х. : НУЦЗУ, 2016. – 44 с.

229. Любанов А. Риск-менеджмент / А. Любанов, С. Филин, А. Чугунов // Ресурси. Інформація. Снабження. Конкуренція. – 1999. – № 5. – С. 45–55.

230. Мазуренко В. І. Методологічні підходи до визначення граничних значень індикаторів національної економічної безпеки / В. І. Мазуренко // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2005. – № 31/32. – С. 100–

105.

231. Майсак О. SWOT-анализ: объект, факторы, стратегии. Проблема поиска связей между факторами / О. Майсак // Прикаспийский журнал: управление и высокие технологии. – 2013. – № 1 (21).

232. Майстро С. В. Теоретичні засади механізму державного управління системою цивільного захисту / С. В. Майстро // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 3. – С. 3-10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2014_3_3

233. Малеван О. Ю. Напрями удосконалення сфери цивільного захисту держави / О. Ю. Малеван, Ю. П. Переверзін, В. О. Тищенко [Електронний ресурс] // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2012. – № 11. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua>

234. Макиавелли Н. Государь. Сочинения / Н. Макиавелли. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 656 с.

235. Малинецкий Г. Г. Теория риска и технологии обеспечения безопасности. Подход с позиций нелинейной динамики / Ю. Л. Воробьев, Г. Г. Малинецкий, Н. А. Махутов // Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях, 1999. – Вып. 1. – С. 19-24.

236. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.

237. Малишева Н. Надзвичайна ситуація / Н. Малишева // Юридична наука, 2002. – С. 54–57.

238. Марковський С. Конкуреноспроможність територій : практ. посіб. / А. Ткачук, В. Толкованов, Н. Мікула, С. Марковський. – К. : Легальний статус, 2011. – 252 с.

239. Марцынковский Д. А. Обзор основных аспектов риск-менеджмента / Д. А. Марцынковский // Das Management. – 2009. – № 1/11–12. – С. 54–59.

240. Маслов Є. П. Державна політика у сфері цивільного захисту України в умовах надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс] /

Є. П. Маслов. – Режим доступу : www.zerkalov.kiev.ua.

241. Махутов Н. А., Эффективность мер по снижению опасности при чрезвычайных ситуациях / Н. А. Махутов, А. И. Костин // Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях. – 1997. – Вып. 10. – С. 28–40.

242. Медичний та біологічний захист за умов надзвичайних ситуацій : навчальний посібник / М. Д. Близнюк, П. Б. Волянський, М. Т. Гафарова М.Т., та ін. – Х. : ФОП Панов А.М., 2016. – 324 с.

243. Мезенцева О. М. Аналіз надзвичайних ситуацій в Україні за характером та наслідками / О. М. Мезенцева // Наукові записки. – 2014. – Вип. 15. – С. 130–133.

244. Мельник О. В. Розуміння категорії "національна безпека" у вітчизняному та зарубіжному правознавстві / О. В. Мельник // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2007. – Вип. 38. – С. 147–153.

245. Мельниченко О. А. Економічна безпека як складова національної безпеки / О. А. Мельниченко // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 1230–1233.

246. Мельниченко О. А. Надзвичайні ситуації техногенного характеру: сутність та засоби державного управління / О. А. Мельниченко // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2014. – Вип. 2 (2). – С. 149–156.

247. Мельниченко О. А. Механізми державного управління надзвичайними ситуаціями: сутність та складові [Електронний ресурс] / О. А. Мельниченко. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/20141/doc/2/04.pdf>

248. Мельтюхова Н. М. Державне управління як єдність діяльності та відносин : монографія / Н. М. Мельтюхова. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – 204 с.

249. Мельтюхова Н. М. Технологія державного управління : навч. посіб. / За заг. ред. Г.І. Мостового, О.Ф. Мельников. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2005. – 152 с.

250. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 2004.

251. Методичні рекомендації з питань організації та реалізації заходів цивільного захисту в органах виконавчої влади на підприємствах, в установах і організаціях [Електронний ресурс]. – К. : ДСНС України, 2015. – Режим доступу: http://undicz.dsns.gov.ua/files/2015/8/11/Method_rekomendaciyi.pdf.

252. Методы решения экологических проблем : монография / под ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника, к.э.н. Е. В. Шкарупы. — Сумы : Изд-во СумГУ, 2010. – 663 с.

253. Михайлов Л. А. Чрезвычайные ситуации природного, техногенного и социального характера и защита от них / Л. А. Михайлов, В. П. Соломин. – СПб. : Питер, 2008. – 235 с.

254. Михайлов С. Состояние и перспективы развития гражданской обороны Франции / С. Михайлов // Зарубежное военное обозрение. – 2013. – № 6. – С. 15–21.

255. Михайлюк О. В. Цивільний захист : навчальний посібник. Ч.1. Соціальна, техногенна та природна безпека / О. В. Михайлюк. – Миколаїв : НУК, 2005. – 136 с.

256. Михно Е. П. Ликвидация последствий аварий и стихийных бедствий / Е. П. Михно. – М. : Атомиздат, 1979. – 282 с.

257. Мишин В. Исследование систем управления : учеб. для вузов / В. Мишин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 162 с.

258. Могил С. Держава як суб'єкт попередження і ліквідації наслідків аварій і катастроф / С. Могил // Актуальні проблеми держави та права. – Вип. 6. – Ч. II, 2009. – С. 107–114.

259. Могил С. К. Государство в предупреждении и ликвидации последствий аварий и катастроф / С. К. Могил // Актуальні проблеми держави та права : Збірник наукових праць. – 2009/ – Вип. 6. – Ч. II. – С. 107–114.

260. Моделі ефективності державного управління : монографія / В. С. Загорський, М. Д. Лесечко, Р. М. Рудніцька та ін. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 100 с.

261. Молчанов М. Перспективы пожарного аудита в России [Электронный ресурс] / М. Молчанов // Алгоритм безопасности. – 2007. – № 1. – С. 12–14. – Режим доступа: https://algorithm.org/arch/07_1/07_1_3.pdf.

262. Надолішній П. Організаційно-функціональна структура державного управління: поняття і соціальна практика / П. Надолішній // Вісн. НАДУ. – 2003. – № 3. – С. 31–43.

263. Настюк В. Я. Адміністративно-правові режими у сфері національної безпеки та протидії тероризму : монографія / В. Я. Настюк. – К. : НКЦ «Ін-т операт. діяльн. та держ. Безпеки», 2008. – 245 с.

264. Наукові засади захисту населення і територій від наслідків лісових пожеж з радіаційно небезпечними факторами : монографія / С. І. Азаров, С. А. Єременко, В. Л. Сидоренко, та ін. ; за заг. ред. П. Б. Волянського. – К. : ТОВ «Інтердрук», 2016. – 203 с.

265. Наумік К. Регіональна соціально-економічна політика. Статистичні методи в державному управлінні : навч. посіб. / К. Наумік, Т. Коваль. – Х. : Вид-во ХНЕУ, 2012. – 148 с.

266. Нижник Н. Р. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. – 352 с.

267. Нікітін Ю. В. Теоретико-правовий підхід до визначення загроз як детермінуючих чинників впливу на національну безпеку України / Ю. В. Нікітін // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2008. – Вип. 41. – С. 502–508.

268. Никофорук Б. В. Системний підхід до прийняття управлінських рішень / Б. В. Никофорук. – Л. : Українська академія друкарства, 2007. – 229 с.

269. Нижник Н. Р. До проблеми ефективності державного управління в Україні / Н. Р. Нижник // Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід : зб. наук. пр. К. : Вид-во УАДУ, 2000. – С. 6–11.
270. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2000. – 304 с.
271. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління: навч. посіб. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 160 с.
272. Нормативно-правова база у галузі безпеки і оборони України / заг. ред.: А. Гриценко, А. Єрмолаєв, Ф. Флурі. – К. : Центр дослідж. армії, коверсії та роззброєння, 2012. – 800 с.
273. Оболонский А.В. Человек и государственное управление / А.В. Оболонский, М.И. Пискотин. – М. : Наука, 1987. – 252 с.
274. Одінцева Г. С. Теорія і історія державного управління : опорний конспект лекцій і методичні вказівки до проведення практичних занять / Г. С. Одінцева, Н. М. Мельтюхова. – Х. : УАДУ, 2001. – 136 с.
275. Одокієнко С. М. Аналіз виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру в Україні / С. М. Одокієнко, Л. А. Тарандушка, І. А. Жирякова // Пожежна безпека: теорія і практика. – 2013. – №15. – С. 115–123.
276. Олійник А.Ю. Теорія держави і права : навч. посіб. / А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарєв, О.Л. Слісаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 176 с.
277. Організація цивільного захисту під час реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : практичний poradnik / О. Я. Лещенко, В. М. Михайлов, Н. М. Романюк, В. О. Скакун; за заг. редакцією М. О. Маюрова, П. Б. Волянського. – К. : ІДУЦЗ, 2017. – 127 с.
278. Осипов Е. А. Правовое обеспечение безопасности в

чрезвычайных ситуациях : учеб. пособ. / Е. А. Осипов. – М. : МГИУ, 2012. – 199 с.

279. Основи адміністративного менеджменту : навч. посіб. / В. Д. Бакуменко, Л. М. Усаченко, В. І. Тимцуник, О. В. Червякова ; за заг. ред. Л. М. Усаченко. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 148 с.

280. Основи економічної теорії : підруч. / О. О. Мамалуй [та ін.] ; за ред. О. О. Мамалуй. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.

281. Основи управління в органах і підрозділах МНС України : навчальний посібник / О. В. Альбоцій, М. В. Болотських, М. М. Кулешов та ін. ; за ред. В. П. Садкового. – Х. : УЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2009. – 370 с.

282. Основы национальной безопасности / М. И. Абдурахманов, В. А. Барышполец, В. Л. Манилов, В. С. Пирумов. – М., 1998. – 327 с.

283. Офіційний веб-сайт Державної служби України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Vnutrishniy-audit.html>.

284. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е. А. Олейникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

285. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал. – К. : Основи, 1999. – 422 с.

286. Панфилова Э.А. Понятие риска: многообразие подходов и определений / Э.А. Панфилова // Теория и практика общественного развития. – 2010. – № 4. – С. 30–34.

287. Панченко Є. Нова міжнародна поведінкова парадигма та її залучення для підвищення ефективності ризик-менеджменту в Україні / Є. Панченко // Економіка України, 2010. – № 7. – С. 22–36.

288. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс; [Пер. с англ. Л. Седова и А. Ковалева]. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.

289. Петренко І. Експертно-аналітичне забезпечення державної

політики в Україні: стан та перспективи розвитку / І. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://veche.kiev.ua/journal/2606/>

290. Пилипчук В. Г. Правові основи діяльності державних органів та військових формувань у сфері національної безпеки України / В. Г. Пилипчук. – Х. : Право, 2008. – 150 с.

291. Пилипчук В. Г. Система і компетенція державних органів зі спеціальним статусом у сфері національної безпеки України : монографія / В. Г. Пилипчук, О. П. Дзьобань, В. Я. Настюк. – Х. : Право, 2009. – 200 с.

292. Полежаєв А. М. До питання обліку системи моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій техногенного характеру / А. М. Полежаєв //

293. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.

294. Полежаєв А. М. До питання побудови моделі техногенної складової життєвого середовища людини / А. М. Полежаєв, О. Д. Малько, С. О. Ковжога // Збірник наукових праць ХУПС. – Х. : ХУПС, 2005. – С. 32–37

295. Полежаєв А. М. До питання прогнозування надзвичайної ситуації техногенного характеру / А. М. Полежаєв, С. О. Ковжога, А. Ф. Лазутський та ін. // Безпека життєдіяльності. – 2007. – № 12. – С. 43–48.

296. Полковниченко Д. Державна політика у сфері попередження надзвичайних ситуацій на основі концепції ризиків [Електронний ресурс] / Д. Полковниченко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – № 4. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2013-4/doc/3.pdf>.

297. Полковниченко Д. Ю. Особливості формування системи державного управління в умовах безпеки та надзвичайних ситуаціях / Д. Ю. Полковниченко // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2016. – № 2. – Режим

доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_2_23.

298. Полярус Ю. А. Довідково-інформаційна система як складова частина системи обробки даних / Ю. А. Полярус, О. О. Лясковський, П. М. Сінченко // Науковий збірник Інституту державного управління у сфері цивільного захисту. 2013 – № 1. – С. 49–56.

299. Помаза-Пономаренко А. Л. 53 Munich Security Report: нові акценти у формуванні соціальної безпеки / А. Л. Помаза-Пономаренко // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 42–48.

300. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади : монографія / Г. О. Пономаренко. – Х. : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 448 с.

301. Пономаренко С. С. Науково-теоретичний аналіз впливу НС на соціально-економічний розвиток: загальнодержавний і локально-територіальний рівні / С. С. Пономаренко, А. В. Максимов // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 322–328.

302. Попов Г. Х. Проблемы теории управления / Г. Х. Попов. – М. : Экономика, 1974. – 320 с.

303. Порфирьев Б. Организация управления в чрезвычайных ситуациях / Б. Порфирьев // Наука и техника управления. – 1989. – № 1. – С. 18–27.

304. Порфирьев Б. Н. Государственное управление в чрезвычайных ситуациях: анализ методологии и проблемы организации / Б. Н. Порфирьев. – М. : Наука, 1991. – 136 с.

305. Порфирьев Б. Н. Управление безопасностью в природно-техногенной сфере на основе концепции риска // Управление риском. – 2002. – № 2. – С. 36–42.

306. Порядочний Л. В. Безпека в надзвичайних ситуаціях та цивільна оборона : навч. посіб. / Л. В. Порядочний, В. М. Заплатинський. – К. : Київ.

нац. торгов.-екон. ун-т, 2003. – 301 с.

307. Практичний poradnik z realizacii osnovnix zakoniv civilnogo zakonstva v umovax reformuvannia miscevoogo samovriaduvannia ta teritorialnoii organizacii vladi v Ukraini / M. V. Bilositskii, O. Ya. Leshenko, V. I. Mazurenko, ta in. ; za zag. red. P. B. Volianskogo. K. : IDUCZ, 2016. – 64 s.

308. Предупреждение и управление рисками чрезвычайных ситуаций [Электронный ресурс] // Предупреждение и ликвидация чрезвычайных ситуаций : электронное учебное пособие. – Режим доступа: <http://www.obzh.ru/pre/2-1.html>.

309. Пригожин И. Р. Философия неустойчивости / И. Р. Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 2. – С. 46–52.

310. Приходченко Л. Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади : монографія / Л. Л. Приходченко. – Одеса : Вид-во Оптимум, 2009. – 299 с.

311. Природні та техногенні загрози, оцінювання небезпек : навч. посіб. / В. А. Андронов, А. С. Рогозін, О. М. Соболев та ін. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2011. – 264 с.

312. Приходько В. М. Потенційно небезпечні об'єкти – як фактор дестабілізації / В. М. Приходько // Системи обробки інформації. – 2014. – № 7. – С.45–47.

313. Приходько Р. В. Закордонний досвід регулювання запобігання і ліквідації надзвичайних ситуацій на регіональному рівні / Р. В. Приходько, О. А. Ященко // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2016. – Вип. 2 (5). – С. 272–282.

314. Приходько Р. В. Сучасний стан структури органів державного управління у сфері протидії виникненню і ліквідації надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс] / Р. В. Приходько. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/2/11.pdf>

315. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації

державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>.

316. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

317. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

318. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

319. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-%D1%80>.

320. Про схвалення Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.01.2014 р. № 37-р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/37-2014-%D1%80>.

321. Проневич О. С. Державне управління у надзвичайних ситуаціях: концептуально-правовий базис та інституційна надбудова / О. С. Проневич // Форум права. – 2015. – № 5. – С. 186–193.

322. Публічне адміністрування в Україні : навч. посіб./ [В. Б. Дзюндзюк, О. Б. Коротич, Н. М. Мельтюхова та ін.]. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2012. – 256 с.

323. Райт Г. Державне управління / Г. Райт. – К. : Основи, 1994. – 432 с.

324. Рашковська О. В. Громадська комунікація як стратегічний ресурс

демократизації державного управління в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня к. наук з держ.упр. : спец. 25.00.01 / Рашковська Ольга Володимирівна ; НАДУ. – К., 2016. – 255 с.

325. Ризикологія : навч.-метод. посіб. / П. І. Верченко, Г. І. Великоіваненко, Н. В. Демчук та ін. – К. : КНЕУ, 2006. – 176 с.

326. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию (03-14.06.1992 г.) [Электронный ресурс] : Официальный сайт ООН. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml.

327. Риск-менеджмент : учеб. пособ. / С. А. Филин, Л. П. Гончаренко. – М. : КноРус, 2010. – 216 с.

328. Рогов М. А. Риск-менеджмент / М. А. Рогов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 120 с.

329. Романюк О. Д. Методи економіко-статистичного аналізу : навч. посіб. / О. Д. Романюк. – К. : УАДУ, 1997. – 144 с.

330. Ромін А. Методологічні засади державного управління сферою захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій / А. Ромін, Р. Приходько // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ДокНаукДержУпр., 2013. – № 4. – С. 41–47.

331. Ромін А. В. Механізми державного управління вищими навчальними закладами у сфері ДСНС України : монографія / А. В. Ромін. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2013. – 200 с.

332. Рошін Г. Г. Правове та нормативне забезпечення реагування закладів охорони здоров'я на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру / Г. Г. Рошін, М. М. Корнієнко // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2003. – № 2. – С. 56–58.

333. Рудницька Р. М. Механізми державного управління: сутність і зміст / Р. М. Рудницька, О. Г. Сидорчук, О. М. Стельмах ; за наук. ред. д.е.н., проф. М. Д. Лесечка, к.е.н., доц. А. О. Чемериса. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.

334. Рябинин И. Надёжность и безопасность структурно-сложных

систем / И. Рябинин – С-Пб., 2007. – 278 с.

335. Рябченко О. П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин: монограф. / О. П. Рябченко. – Х. : Ун-т внутрішніх справ, 1999. – 304 с.

336. Саврас І. З. Статистичні методи в державному управлінні : навч. посіб. / І. З. Саврас. – Львів : ЛРІ НАДУ, 2010. – 132 с.

337. Садковий В. П. Державне управління у сфері цивільного захисту в Україні: нормативно-правовий аспект : монографія / В.П. Садковий, А.В. Ромін, О.О. Островерх, С.М. Домбровська. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2013. – 190 с.

338. Садковий В.П. Уніфікація механізмів державного управління професійною підготовкою кадрів цивільного захисту в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / В.П. Садковий. – Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2014. – 36 с.

339. Семенченко А. І. Механізм стратегічного управління забезпеченням національної безпеки у кризових та надзвичайних ситуаціях [Електронний ресурс] / А. І. Семенченко. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/2/6-3-Semenchenko.pdf>

340. Сиренко В. Ф. Аппарат государственного управления: интересы и деятельность / В. Ф. Сиренко. – К. : Наук. думка, 1993. – 165 с.

341. Скакун О. Ф. Теория права и государства : учеб. / О. Ф. Скакун, Н.К. Подберезский. – Х. : Юринком Інтер, 1997. – 500 с.

342. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика : автореф. дис.... д-ра держ. упр. за спец. 25.00.01 – теорія та історія державного управління / Григорій Петрович Ситник ; НАДУ при Президентіві України, К., 2004. – 30 с.

343. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук. – К. : Кондор, 2007. – 616 с.

344. Скрипник О. А. Сучасні тенденції формування системи державного управління у сфері цивільного захисту населення від

надзвичайних ситуацій в Україні [Електронний ресурс] / О. А. Скрипник // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук.пр. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2015. – № 2 (14). – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-02\(14\)/14.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-02(14)/14.pdf).

345. Смірнова О. Виробничий ризик: сутність і управління / О. Смірнова // Управління ризиком. – 2001. – № 2. – С. 20–23.

346. Сморгунов Л. Государственная политика и управление: учебник : в 2 ч. / Л. Сморгунов, А. Альгин, И. Барыгин [и др.]; под ред. Л. Сморгунова. – Ч. 1: Концепции и проблемы государственной политики. – М. : РОССПЭН, 2006. – 381 с.

347. Соболев О. М. Організаційно-правовий механізм державного управління у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс] / О. М. Соболев, Р. В. Приходько. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/20122/doc/2/13.pdf>

348. Соболев О. М. Аналіз інтегрального пожежного ризику на території районів Харківської області / О. М. Соболев, С. Я. Кравців // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. – 2016. – № 4(49). – С. 177–179.

349. Соловух В. Синергетика як методологія в управлінні державою / В. Соловух // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – № 2. – С. 70–77.

350. Сороко В. М. Оцінка ефективності діяльності державних службовців / В. М. Сороко // Вісн. держ. служби України. – 2006. – № 2. – С. 20–26.

351. Соха Ю. І. Організаційно-економічні механізми управління природо-техногенною безпекою : автореф. дис... к. держ. упр. за спец. 25.00.02 – механізми державного управління / Юрій Іванович Соха ; ЛРІ НАДУ при Президентіві України, Львів, 2017. – 20 с.

352. Соціально-економічний аналіз надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру / С. М. Волошин, Л. В. Жарова,

Є. В. Хлобистов та ін.; за науковою редакцією д.е.н. проф. Є. В. Хлобистова. – Сімферополь : НДІ СРП, 2010. – 258 с.

353. Співак В. М. Національна безпека України в контексті стратегії глобалізаційного розвитку / В. М. Співак // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2009. – Вип. 45. – С. 604–612.

354. Стародуб Ю. П. Структура та методологія управління ризиками надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру / Ю. П. Стародуб, А. П. Гаврись, Я. І. Федюк // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – № 1(49). – С. 25–32.

355. Старостіна А. О. Ризик-менеджмент: теорія та практика : навч. посіб. / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : Видавництво «Політехніка», 2004. – 200 с.

356. Стеблюк М. І. Цивільна оборона та цивільний захист : підручник / М. І. Стеблюк. – К. : Знання, 2010. – 487 с.

357. Стратегія і тактика національної безпеки: зарубіжний досвід, проблеми та перспективи України / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : Нац. центр з питань євроатлантичної інтеграції, 2006. – 304 с.

358. Сунгуровський М. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України / М. Сунгуровський // Стратегічна панорама. – 2001. – № 3–4. – С. 101–119.

359. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

360. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

361. Тепман Л. Ризики в економіці / Л. Тепман; [Под ред. В. Швандары]. – М., 2002. – 380 с.

362. Теоретико-методологічні засади державного управління: формування понятійного апарату : метод. рек. / В. В. Корженко,

В. В. Говоруха, О. Ю. Амосов та ін. ; за заг.ред. В. В. Корженка. – К. : НАДУ, 2009. – 56 с.

363. Теоретичні та організаційно-методичні засади проектування освітньої діяльності навчально-методичних установ цивільного захисту : монографія / Є. Ю. Литвиновський, В. В. Бегун, С. В. Гелдаш та ін. – Львів : Кругозір, 2017. – 230 с.

364. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : ЮрІнтер, 2006. – 688 с.

365. Теорія і практика прийняття управлінських рішень : навч. посіб. / А. С. Крупник, К. О. Линьов, Є. М. Нужний. – К. : Простір, 2007. – 154 с.

366. Терехов Л. Экономико-математические методы / Л. Терехов. – М. : Статистика, 1972. – 342 с.

367. Титаренко А. В. Методологічні засади державного управління сферою захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій / А. В. Титаренко // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2016. – Вип. 1 (4). – С. 216–222.

368. Ткачова О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання / О. Ткачова // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2013. – № 2. – С. 30–37.

369. Ткачук А. Місцеве самоврядування. Світовий та український досвід / А. Ткачук. – 1997. – 112 с.

370. Тойнби А. Дж. Постигение истории : сборник труд. / А. Дж. Тойнби ; [пер. с англ. Е. Д. Жаркова]. – М. : Рольф, 2001. – 640 с.

371. Токовенко В. В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії : монографія / В. В. Токовенко. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 256 с.

372. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратеги : учеб. для вузов / А. П. Томпсон, А. Дж. Стрикланд ; Под ред. Л. Г.Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

373. Трагические события уходящего десятилетия // Коммунист Таджикистана. 6 января 1990 г. – № 5 (17948) – С. 3.

374. Труш О. О. Досвід побудови та функціонування систем цивільного захисту країн-членів європейського союзу Південної Європи / О. О. Труш // Теорія та практика державного управління. – 2010. – № 1. – С. 112–123.

375. Труш О.О. Інформаційно-аналітичні засоби забезпечення державного управління у провідних країнах світу: досвід для України / О. О. Труш, О. П. Гудима, І. С. Новік // Теорія та практика державного управління. – 2014. – № 3. – С. 12–19.

376. Труш О. Особливості забезпечення національної безпеки у високотехнологічному суспільстві [Електронний ресурс] / О. Труш, Ю. Даник // Державне будівництво. – 2010. – № 1. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRNe-journals/DeVu/2010-1/doc/5/02.pdf.

377. Труш О. О. Системи підготовки прийняття рішень органами державного управління в умовах надзвичайних ситуацій (інцидентів) / О. О. Труш, А. О. Кошкін // Теорія та практика державного управління. – 2013. – № 4. – С. 256–262.

378. Тяг Р. Б. Управління проектами : навч. посіб. / Р. Б. Тяг, Б. І. Холод, В. А. Ткаченко. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. акад. упр., бізнесу та права, 2000. – 224 с.

379. Український соціум: загрози екстремальних ситуацій : монографія / Г. В. Рева, В. К. Врублевський, В. П. Ксьонзенко ; за ред. В. К. Врублевського. – К. : Інтеллект, 2003. – 432 с.

380. Усаченко Л. М. Історія державного управління в Україні : навч. посіб. / Л. М. Усаченко, В. І. Тимцуник. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 292 с.

381. Устименко О. В. Сценарії та ситуації, що потребують планування

застосування сил і засобів сектора безпеки і оборони України / О. В. Устименко // Державне будівництво. – 2014. – № 2. – С. 1–11.

382. Уткин Э.А. Риск-менеджмент: учеб. / Э.А. Уткин. – М. : ЭКМОС. – 288 с.

383. Хохлов Н. В. Управление риском : учеб. пособ. для вузов / Н. В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 239 с.

384. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління / О. В. Федорчак [Електронний ресурс] // Демократичне врядування. – 2008. – № 1. – Режим доступу : <http://www.lvivacademy.com/visnik/index.html>.

385. Федорчак В. В. Аналіз й оцінка особливостей функціонування організаційного механізму державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій в Україні / В. В. Федорчак // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 6. – С. 49–51.

386. Федорчак В. В. Аутсорсинг як дієвий державноуправлінський інструментарій із попередження ризиків виникнення НС / В. В. Федорчак // Право та державне управління, 2018. – Вип. 1 (30). – Т. 2. – С. 142–146.

387. Федорчак В. В. Дослідження особливостей державного управління моніторингом ризиків виникнення надзвичайних ситуацій в Україні / В. В. Федорчак // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 21. – С. 87–90.

388. Федорчак В. В. Інтеграційний механізм державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій / В. В. Федорчак // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2018. – Т. 29 (68). – № 1. – С. 167–171.

389. Федорчак В. В. Методологічні засади формування механізмів державного управління ризиками виникнення НС / В. В. Федорчак // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 2. – С. 107–111.

390. Федорчак В. В. Міжнародний досвід державного управління ризиками виникнення НС / В. В. Федорчак // Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»). –

2018. – Вип. 1 (8). – С. 413–417. (У 2016 р. Вісник НУЦЗУ включено до міжнародної бібліографічної бази даних RePEc (США) і міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus (Польща)).

391. Федорчак В. В. Моделювання розвитку систем державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій / В. В. Федорчак // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 9. – С. 113–115.

392. Федорчак В. В. Наукові засади визначення ризику виникнення НС у системі державного управління / В. В. Федорчак // Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»). – 2017. – Вип. 2 (7). – С. 379–386. (У 2016 р. Вісник НУЦЗУ включено до міжнародної бібліографічної бази даних RePEc (США) і міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus (Польща)).

393. Федорчак В. В. Новітні організаційно-економічні засоби державного управління щодо забезпечення цивільної безпеки: Україна та світ [Електронний ресурс] / В. В. Федорчак // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування : електр. зб. наук. пр. Херсонського нац. тех. ун-ту. – 2018. – № 1. – Режим доступу: http://el-zbirn-dn.at.ua/2018_1/25.pdf.

394. Федорчак В. В. Ризик виникнення надзвичайних ситуацій як об'єкт державного управління та прогнозування / В. В. Федорчак // Право та державне управління. – 2017. – Вип. 4 (29). – Том 2. – С. 27–30.

395. Федорчак В. В. Розвиток економічних механізмів державного управління ризиками виникнення НС як складовий чинник безпеки / В. В. Федорчак // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2018. – № 1 (61). – С. 183–187.

396. Федорчак В. В. Структурно-функціональний синтез державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій / В. В. Федорчак // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 10. – С. 93–95.

397. Федорчак В. В. Шляхи вдосконалення нормативно-правового механізму державного управління ризиками виникнення надзвичайних

ситуацій в Україні / В. В. Федорчак // Інвестиції: практика та досвід. – 2018. – № 5. – С. 90–93.

398. Федорчак В.В. Удосконалення державної політики у сфері захисту населення і територій від ризиків виникнення надзвичайних ситуацій) / В. В. Федорчак // Публічне управління та митне адміністрування. – 2017. – № 2 (17). – С. 121–125.

399. Фещур Р. В. Статистика: теоретичні засади і прикладні аспекти : навч. посіб. / Р. В. Фещур, А. Ф. Барвінський. – Львів : Інтеллект-Захід, 2003. – 576 с.

400. Філософія : навч. посібник / Л. В. Губерський [и др.] ; ред. І. Ф. Надольний. – Вид. 7-ме, стереотип. – К. : Вікар, 2008. – 534 с.

401. Фомичев А. Н. Риск-менеджмент : учебное пособие / А. Н. Фомичев. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К0 », 2004. – 292 с.

402. Фролов К. Проблемы безопасности сложных технических систем / К. Фролов // Безопасность и экология горных территорий : сб. избранных статей и докладов 2-ой международной конференции (г. Владикавказ, 1995). – С. 12-18.

403. Фурашев В. М. Національна безпека України: шляхи забезпечення, роль і місце суспільства. Євроатлантичний курс : монографія / В. М. Фурашев, С. Ф. Джердж. – К. : Синопис, 2009. – 176 с.

404. Халмурадов Б. Д. Медицина надзвичайних ситуацій / Б. Д. Халмурадов, П. Б. Волянський. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 208 с.

405. Харламов В. В. Теоретичні засади державного управління вищою освітою у сфері цивільного захисту / В. В. Харламов // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 69–75.

406. Харченко С. Некоторые аспекты подготовки специалистов и руководителей в области анализа риска / С. Харченко, А. Прохожев //

Управление риском. – 1997. – № 4. – С. 15–22.

407. Харчук А. І. Організація управління у надзвичайних ситуаціях [Електронний ресурс] / А. І. Харчук, Р. Ю. Сукач, М. Я. Колісник. – Режим доступу:<http://ubgd.lviv.ua>

408. Харрис Т. Теория ветвящихся процессов / Т. Харрис. – М. : Мир, 1966. – 248 с.

409. Харламова Ю. Є. Стратегічні засади державного управління підготовкою фахівців служби цивільного захисту / Ю. Є. Харламова // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія. Державне управління. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 253–259.

410. Цивільний захист на підприємствах харчової промисловості : підруч. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/67775/bzhd/upravlinnya_rizikami_nadzvichaynih_situatsiy.

411. Чаплай І. В. Маркетинг у механізмах державного управління : монографія / І. В. Чаплай, Є. О. Романенко ; Акад. муніцип. упр. – К. : Персонал, 2016. – 207 с.

412. Чирва В. С. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / В. С. Чирва, Л. В. Баб'як. – Одеса : Глобус, 2005. – 412 с.

413. Чистов С. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.

414. Човушян Э. Управление риском и устойчивое развитие : учеб. пособ. для экон. вузов / Э. Човушян, М. Сидоров. – М. : Изд-во РЭА имени Г.В. Плеханова, 1999. – 63 с.

415. Чуб И. А. Моделирование системы мониторинга техногенной безопасности региона / И. А. Чуб, В. М. Попов // Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии : сб. научн. тр. – 2012. – Вып. 56. – С. 157–161.

416. Шаптала В. Г. Основы моделирования чрезвычайных ситуаций : учебное пособие / В. Г. Шаптала, В. Ю. Радоуцкий, В. В. Шаптала. – Белгород, 2010. – 166 с.

417. Шахов В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України / В. Шахов, В. Мадіссон // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2013. – № 2. – С. 44–56.

418. Шахраманьян М. А. Концепция федеральной целевой программы «Снижение рисков и смягчение последствий чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера» / М. А. Шахраманьян, В. А. Акимов, Е. И. Зюзин, В. Т. Курмаев // Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях, 1997. – Вып. 10. – С. 97-102.

419. Шведун В. О. Особливості формування та реалізації політики безпеки й оборони Європейського Союзу / В. О. Шведун // Вісник національного університету цивільного захисту України. – 2017. – Вип. 1 (6). – С. 177–180 (Серія «Державне управління»).

420. Шевцов А. Реформування системи цивільного захисту населення відповідно до завдань європейської та євроатлантичної інтеграції / А. Шевцов, О. Їжак. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/3.htm>

421. Шоботов В. М. Цивільна оборона : навчальний посібник / В. М. Шоботов. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 438 с.

422. Шпортко О. Поле публічної / О. Шпортко // Політичний менеджмент. – 2010. – № 5(44). – С. 90–96.

423. Щербаков Ю. С. Основные направления развития геоинформационного обеспечения в области защиты населения и территорий в чрезвычайных ситуациях / Ю. С. Щербаков // Интерэкспо гео-сибирь. – 2007. – № 6. – С. 25–31.

424. Шпильовий І. М. Державне регулювання у сфері природно-техногенної безпеки України: автореф. дис.... канд. держ. упр. за спец. 25.00.02 – механізми державного управління / Ігор Миколайович Шпильовий ; НАДУ при Президентові України, К., 2008. – 20 с.

425. Щербак Ю. Чернобыль / Ю. Щербак. – М. : Советский писатель. 1991. – 135 с.

426. Юхимчук С. В. Математичні моделі ризику для систем підтримки прийняття рішень / С. В. Юхимчук, А. О. Азарова. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2003. – 188 с.
427. Якимчук А. Ю. Публічне адміністрування : навч. посіб. / А. Ю. Якимчук, О. М. Корецький. – Донецьк : Юго-Восток, 2014. – 224 с.
428. Яковлев С. Ю. Методологические проблемы анализа риска в сложных системах / С. Ю. Яковлев, А. Я. Фридман // Информационные технологии в региональном развитии. – 2008. – Вып. VIII. – С. 69–72.
429. Business Process Outsourcing [Electronic resource] // The Outsourcing Institute. – Access to: <http://outsourcing.com/category/bpo/business-process-outsourcing/>.
430. Burkov V. Risk management: mechanisms of mutual and endowment insurance / V. Burkov, A. Zaloznev, D. Novikov // Automation and Remote control. – 2001. – Vol. 62. – Pp. 1651–1657.
431. Guha-Sapir, D. Annual disaster statistical review 2011: the numbers and trends / D. Guha-Sapir // – Centre for Research on the Epidemiology of Disasters (CRED), 2012.
432. Disaster Management — Logical Framework 2005 for Central Europe. – Режим доступа: <http://www.ifrc.org/docs/appeals/annual05/logframes/Europe/>.
433. Dombrovska S. Scientific and methodological basis for the formation and implementation of economic safety management of higher educational establishments / S. Dombrovska // Scientific Light (Wroclaw, Poland). – 2016. – P. 19–24.
434. Claessen H. J. State / H. J. Claessen // Encyclopedia of Cultural Anthropology. – 1996. – Vol. IV. – New York. – 1255 p.
435. Drucker P. Management: tasks, responsibilities, practice / P. Drucker. – New York: Harper & Row, 1973.
436. Gaetani F. The Structure, Role and Mandate of Civil Protection in Disaster Risk Reduction for South Eastern Europe. South Eastern Europe Disaster

Risk Mitigation and Adaptation Programme. Report International Centre on Environmental Monitoring Research Foundation (CIMA) / F. Gaetani, A. Parodi, F. Siccardi, D. Miozzo, E. Trasforini [Electronic source]. – Access mode to a resource : http://www.unisdr.org/preventionweb/files/9346_Europe.pdf.

437. Henderson A. An examination of emergency services research in public administration / A. Henderson, E. Charbonneau // *Public Affairs Quarterly*. – 2016. – Vol. 40. – №. 3. – Pp. 559–588.

438. Kiel L. Managing chaos and complexity in government / L. Kiel. – San-Franisco : Jossey-Bass Publishers, 1994. – 340 p.

439. Kravtsiv S. Ya. The analysis of integral risks on the territory of Ukraine / S. Ya. Kravtsiv, O. M. Sobol, A. V. Maksimov // *Проблеми надзвичайних ситуацій*. – X. : НУЦЗУ, 2016. – Вип. 23 – С. 53-60.

440. Lukysha R. T. Improving of State Regional Policy Mechanism at Risks` Conditions [Electronic resource] / R. T. Lukysha // *International Journal of Advanced Studies*. – 2015. – Vol. 5. – № 2. – Access to: <http://journals.org/index.php/ijas/issue/view/22015>.

441. Mishra J. L. Understanding decision making during emergencies: a key contributor to resilience / J. L. Mishra, D. K. Allen, A. D. Pearman // *EURO Journal on Decision Processes*. – 2015. – Vol. 3. – Pp. 397–424.

442. New Webster's Dictionary and Thesaurus Lexicon Publication, Inc., Danbury, CT, 1993.

443. Nirupama N. Institutional perception and support in emergency management in Ontario, Canada / N. Nirupama, D. Etkin // *Disaster Prevention and Management*. – 2012. – Vol. 21. – № 5. – Pp. 599–607.

444. Owen H. State and administrative management [Text] / H. Owen – [second edition]. – London : MacMillan Press Limited, 1998. – 492 p.

445. Pomaza-Ponomarenko A. L. The implementation of the state social policy in Ukraine and abroad: methodological approaches to assessment of effectiveness / A. L. Pomaza-Ponomarenko // *Journal of Geography, Politics and Society* 2017, Volume 6, Issue 3. – Gdansk : Publisher of University of Gdansk. –

P. 70–75.

446. Shvedun V. O. The role of international trade relations in implementation of the EU Common Foreign and Security Policy / V. O. Shvedun // *Virtus*. 2017. - № 11. – P. 276–278.

447. Shvedun V. Development of the method of determination of perspective quantity of emergencies in Ukraine [Electronic resource] / S. Dombrovska, V. Shvedun, K. Husarov, V. Fedorchak // *Східно-Європейський журнал передових технологій*, 2018. – Режим доступу: <http://jet.com.ua/>.

448. Synergetics [Electronic resource] // Wikipedia. The Free Encyclopedia. – Access to: [https://en.wikipedia.org/wiki/Synergetics_\(Haken\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Synergetics_(Haken)).

449. Trush O. Economic evaluation features of the emergency situations consequences' of man-caused and natural character in Ukraine / A. Belousov, O. Trush // *Regional Development and state administration in the context of general tendencies 21 century*. – Eds. W. Szymańska. – Słupsk–Kharkiv : Publishing House “ADNDU”, 2015. – P. 176–182.

450. Topishko N. Social risks as a factor in regulating the social protection system / N. Topishko // *Financial system of Ukraine*. – 2009. – Vol.11. – pp. 401-411.

451. Yamada M. The long-term psychological sequel of Atomic survivors in Hiroshima and Nagasaki / M. Yamada, K. Komada, F. Wong // *The medical basis for radiation accidents preparedness*. – Amsterdam: Elsevier Sci. Publ. Cj., Inc. 1991. – pp. 155–163.